

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

BERNHARD MAIER

DRUIDLER

KELT HALKLARININ GİZEMLİ RAHİPLERİ

Runik Bilgi
038

Çeviren: ATILLA DİRİM

RUNİK KİTAP

No: 76 | Runik Bilgi Serisi: 38 |

DRUİDLER

Kelt Halklarının Gizemli Rahipleri

Bernhard Maier

ÖZGÜN ADI

Die Druiden

GENEL YAYIN YÖNETMENİ

Kadir Yılmaz

ÇEVİREN

Atilla Dirim

EDİTÖR

Muhammed Mustafa Albayrak

SON OKUMA

Orhan Genç

KAPAK GÖRSELİ

Büyük Britanya'da 1858 yılında kurulan Druid Tarikatı'nın amblemi.

KAPAK TASARIM

Şevket Dönmezoglu

SAYFA DÜZENİ

Oğuz Yılmaz

BASIM VE CİLT

Repar Dijital Matbaası

BASKI

Nisan 2021 - 1. Basım

ISBN

978-625-7757-55-3

SERTİFİKA NO

40675

© Verlag C.H.Beck oHG, München 2009

Bu kitabın Türkçe yayım hakları, Verlag C.H.Beck oHG ile yapılan anlaşmayla alınmıştır

*Runik Yayınları, Repar Tasarım
Matbaa ve Reklamcılık
Ticaret Limited Şirketi'ni
tescilli markasıdır*

*Mimar Sinan Mah.,
Selami Ali Efendi Cnd., No. 5
34672 Üsküdar/İstanbul
Tel: 0 (212) 522 48 45*

*© Bu kitabın tüm hakları saklıdır.
Tanıtım amaçlı, kısa alıntılar dışında
metin ya da Görseller yayınevinin izni
olmadan hiçbir yolla çoğaltılamaz,*

DRUIDLER
Kelt Halklarının Gizemli Rahipleri

Bernhard Maier

Çeviren: Atilla Dirim

**RUNİK
KİTAP**

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	7
1- "ÖLÜM, UZUN BİR YAŞAMIN ORTASIDIR": DÜNYA VE İNSAN HAKKINDAKİ DÜŞÜNCELER	11
2- "EN FAZLA MERKÜR'E SAYGI GÖSTERİRLER": TANRILAR VE TANRIÇALAR.....	23
3- "... VE ÖKSEOTUNU ALTIN BİR ORAKLA KESER": RİTÜELLER VE KÜLTLER.....	33
4- "ORADA HER AĞAÇ KANLA YIKANMIŞTIR": KURBAN YERLERİ VE TAPINAKLAR	45
5- "KRALLAR, ONLARIN HİZMETKÂRIDIR": POLİTİKA, HUKUK VE TOPLUM.....	55
6- SÜREKLİLİK Mİ, GEÇMİŞİN YANSIMASI MI? ORTA ÇAĞ İRLANDA'SINDA DRUİDLER	67
7- ANTİK ÇAĞ'DAN VE İNCİL'DEN SONRA: HÜMANİZM DÖNEMİNDE DRUİDLER.....	79
8- TAŞLAR VE YILDIZLAR: AYDINLANMA ÇAĞI'NDA DRUİDLER	89
9- MİLLİYETÇİLİK VE MİSTİSİZM: ROMANTİZM ÇAĞI'NDA DRUİDLER	97
10- BİLİM VE MEDENİYET ELEŞTİRİSİ ARASINDA: GÜNÜMÜZDE DRUİDLER.....	103
SON DEĞERLENDİRME	111
KAYNAKÇA.....	115
DİZİN	117

ÖNSÖZ

Kelt Druidleri, Hristiyanlık öncesi Eski Çağ'ın en tanınmış ve aynı zamanda en gizemli şahsiyetleri arasında yer alırlar. Ayrıca günümüzdeki yeni paganlığın en popüler ancak en fazla çelişki barındıran figürleridirler. Bu kitap, yüzeysel bakıldığında birbirlerinden çok farklı olan bu iki konunun aslında ne kadar iç içe geçtiğini, birinin eksikliğinde diğersinin de anlaşılamayacağını ortaya koymayı amaçlıyor.

Kitabın ilk yarısının merkezinde, Roma öncesi dönemde yaşayan Keltlerin tarihsel Druidleri yer almaktadır. Yunan ve Romalı yazarların edebî ve tarihî eserlerinde Druidler hakkında anlattıkları beş başlık altında ele alınacak, ardından da Kelt dininin arkeolojik buluntularıyla ilişkilendirilecektir. Kitabın ikinci yarısı ise Druidlere dair sonraki dönemlerde ortaya çıkan düşüncelere ayrılmıştır. Burada da beş başlık altında Avrupa kültür ve din tarihi çerçevesinde Kelt rahipleri hakkındaki düşüncelerimizin gelişimi anlatılacaktır. Son değerlendirme kısmında ise tarihsel Druidler hakkındaki mevcut bilgimiz modern yazarların fantastik yorumlarıyla karşılaştırılacak ve güvenilir tarihsel bilgiler ile modern spekülasyonlar arasında var olan şaşırtıcı uçurum, özel olarak Avrupa'nın yabancı ve geçmiş dinlerle olan ilişkileri bağlamında anlaşılır kılınmaya çalışılacaktır.

Antik ve yeni çağların Druidlerini anlatan bu kitap, farklı okuyucu gruplarının beklentileri dikkate alınarak hazırlandı çünkü bu okuyucuların içinde bulundukları koşullar ve sahip oldukları ön bilgiler de mutlaka en az beklentileri kadar çeşitlilik gösterecektir. Genel olarak Keltler hakkında çok şey okuyan arkeoloji meraklılarının yanı sıra, bir kısım okur Kelt kültürüyle belki de ilk defa burada karşılaşacaktır. Önceden bilgisi olmayan okuyucuların konuya yaklaşımlarını kolaylaştırmak için kullandığımız kaynaklara dair aşağıda bazı bilgiler vereceğim. Özel ilgi alanlarına sahip hazırlıklı okuyucular bunlara şöyle bir göz atabilir ya da tümüyle atlayabilirler.

Druidler hakkında bilgi veren ya da vermiş olan herkes onlarla Antik Keltler arasında bir ilişki olduğunu varsaydığı için, burada öncelikle "Kelt" kavramı ele alınacaktır. Bu kavram ilk olarak Klasik Antik Dönem'in Yunan ve Romalı yazarları tarafından, Orta ve Batı Avrupa'da yaşamış bir dizi halkı tanımlayan bir üst kimlik olarak kullanılmıştır. Yunanlar tarafından kullanılan Keltoi (Latince Celtae) ismi ile aynı anlama gelen Galátai (Latince Galli) ismi muhtemelen bu halklardan biri tarafından kendisini tanımlamakta kullanılırken, önce Yunanlar sonra da Romalılar tarafından genişletilmiş anlamda çok çeşitli halkları tanımlamakta kullanılmıştı. Haddizatında Antik Çağ'daki komşuları tarafından Kelt olarak adlandırılan etnik grupların, kendilerini bu şekilde tanımladıklarını düşünmemiz pek de akla yatkın bir yaklaşım gibi görünmüyor.

Antik ve modern Kelt kavramı arasındaki temel farklardan biri, Kelt isminin günümüzde Britanya adalarının ve İrlanda'nın antik sakinlerini tanımlamakta kullanılmasıdır. Oysa bu insanlar Yunanlar ve Romalılar tarafından hiçbir zaman bu isimle tanımlanmamıştı. Bu durum, XVI. Yüzyıl'da İrlanda, Galler, İskoçya-Galler ve Bretonya'da konuşulan dillerle Antik Keltlerin dili arasındaki bağlantının ortaya çıkartılmasıyla ve XVIII./XIX. yüzyıllardan itibaren bütün bu dillerin -antik Keltoi/Galátai isimlerine dayanılarak- "Keltçe" olarak tanımlanmasıyla izah edilebilir. Ancak bir tek ortak dilin ya da aralarında sadece tarihsel akrabalık bulunan farklı dillerin kullanımının, bu dilleri konuşanlar arasında bir aidiyet duygusu uyandırdığını ya da ortak bir kültüre işaret ettiğini söylemenin mümkün olmadığını da belirtmek gerekir. Gerçekten de her şey Antik Çağ'da bir Kelt dili konuşmuş olan halkların -ki önceden de belirtildiği gibi, bunların bir kısmına Yunanlar ve Romalılar tarafından Kelt ismi verilmiştir- farklı kültürlere ve farklı dinlere sahip olduğuna işaret etmektedir. Ancak yerel yazılı kaynakların son derece az olmasından ve genellikle Yunanların ve Romalıların tek taraflı ve eksik gözlemlerine, arkeolojik buluntuların yorumlanmasına ve sadece dilsel anlamda "Keltçe" olan geç dönem İrlanda ve Galler metinleriyle yapılan karşılaştırmalara dayanmak zorunda kaldığımızdan, bu eski kültürleri ve dilleri yeniden inşa etmek çok zordur.

Özellikle Güney Almanya, İsviçre ve Avusturya'da bulunan birçok müzede ve arkeolojik sergide, bir bütün olarak "Keltlere ait" olarak tanımlanan maddî bir kültürün kalıntıları yer almaktadır. Oysa bunlar genellikle M.Ö. V. Yüzyıl'dan I. Yüzyıl'a kadar Orta Avrupa'da, yani Roma öncesi buzul devrinin geç dönemlerine tarihlenen Latene Kültürü'ne ait buluntulardır; bu dönem ve öncesinde yer alan yüzyıllar, bu kitapta Roma öncesi dönem olarak tanımlanacaktır. Latene Kültürü, ismini İsviçre'nin Neuenburger Gölü'nün (Lac Neuchâtel) kuzey ucunda yer alan ve Roma öncesi dönemde muhtemelen bir tanrıya adak olarak sunulmuş sayısız mızrak, kılıç, kalkan, fibula ve çeşitli başka nesnelerin bulunduğu Marin Çukuru'ndan almaktadır. Bu yazılı olmayan buluntuların tarihsel Keltlerle ilişkilendirilmesinde sorun yok çünkü çoğu durumda güney komşuları tarafından Kelt olarak anılan ve kullandıkları kişisel adlara göre bir Kelt dili konuşan halklara bağlanabilirler. Ancak Keltçe olduğu düşünülen yer adlarının Latene Kültürü'ne ait buluntuların nadiren veya neredeyse hiç görülmediği bölgelerde de kullanıldığı unutulmamalıdır. Yani Kelt kültürü bugün Latene olarak adlandırılan kültürle bir ve aynı değildir. Ayrıca Kelt dil dalının Germen dilleriyle ve İtalya'nın Hint-Avrupa dilleriyle olan benzerliği, Keltçenin Latene Kültürü'nün başlangıcından daha birkaç yüzyıl önce, sonradan karakteristik olacak şeklini aldığını ortaya koymaktadır. Adını Avusturya Salzkammergut'taki Hallstatt Gölü'nde bulunan bir mezarlıktan alan -ve aralarında Heuneburg sakinleri ile "Hochdorf Kelt Prensi"nin de bulunduğu- Erken Demir Çağı Geç Hallstatt Kültürü'nün (M.Ö. VI. - V. Yüzyıllar) yaratıcıları, tam olarak ispatlanmasa bile muhtemelen bir Kelt dili konuşuyorlardı. Druidleri anlamamız açısından bu ne anlama geliyor?

Kesin olan şuydu ki, antik dönem yazarları için Druidler onlar tarafından Kelt olarak tanımlanan halkların din adamlarıydı ve bu halkların birçoğu bugün "Keltçe" olarak tanımlanan dili konuşuyordu. Ancak Druidler antik dönem yazarlarının Keltlerden söz ettiği her yerde mevcut değildi: Ne İberya Yarımadası'nda, ne Yukarı İtalya'da, ne Balkanlar'da, ne de Küçük Asya'da Druidlerden söz ediliyordu. Ayrıca Druidler hakkındaki yazılı bilgiler ilk Kelt dillerinin

ve Latène Kültürü'n n ortaya çıkmasından çok sonra kaleme alınmıştı. Bu kitap, en son bulguların ve araştırmaların ışığında, ne zamandan bu yana ve nerelerde Druidlerden söz edilmeye başlandığı sorusunu ortaya atmaktadır. Druidler arkeolojik bulgularda pek görünür olmadıklarından ve kendilerine ait yazılı kaynak da bırakmadıklarından, neredeyse tümüyle Yunanların ve Romalıların verdiği bilgilere itibar etmek durumundayız. Ancak bu bilgilerin güvenilirliğini sadece belirli i  kriterlere göre değerlendirebiliyoruz, bağımsız dış kaynaklara göre değil. Bilgilerimizin önemli bir kaynağını M. . I. Yüzyıl'ın Yunan ve Romalı yazarları oluşturmaktadır. Bunlar Roma  ncesi Galya hakkında epey bilgiye sahiptirler; ne oranda olduğunu tespit etmek güç olsa bile, birbirlerinden ve eserleri artık kaybolmuş daha eski yazarlardan etkilendiklerini de söylemek gerekir. Bu yüzden, bahse konu kaynaklarda yazılanların genellikle cevaplayabileceklerinden daha fazla soru ortaya attığını vurgulamamız gerekiyor.

“ÖLÜM, UZUN BİR YAŞAMIN ORTASIDIR”: DÜNYA VE İNSAN HAKKINDAKİ DÜŞÜNCELER

Bazıları felsefe araştırmalarının barbarlarda başladığını söylerler. Nitekim Aristoteles’in *Magikon*’da, Sotion’un da *Filozoflar Zinciri* adlı eserinin yirmi üçüncü kitabında belirttiğine göre, ilk felsefeciler Perslerde Maglar, Babillilerde ya da Asurlularda Khaldaialılar, Hintlilerde “Çıplak Bilgeler”, Keltlerde ve Galatlarda da Druidler ve Semnotheolar olmuş.

Hakkında sadece yazdığı kitap sayesinde bilgi sahibi olduğumuz felsefe tarihçisi Diogenes Laertios, M.S. III. Yüzyıl’ın ortalarında kaleme aldığı *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri* adlı eserinde bunları yazıyordu. Kitapta M.Ö. VI. Yüzyıl’daki Sokrates öncesi dönemden başlayarak, sona ermekte olan Helenizm’in ve Roma öncesi dönemin (M.Ö. I. Yüzyıl) Yunan filozoflarına dair bilgiler veriyor, anekdotlar aktarıyor ve aralarındaki görüş ayrılıklarından söz ediyordu. Druidlerle ilgili bilgilerde sık sık görüldüğü gibi, burada da ikinci ağızdan verilen ve kaynağı belirsiz bilgilerden söz ediyoruz. Bu belirsizliğin esas nedeni, burada alıntılanan eserlerin -*Magikon* ve *Filozoflar Zinciri*- günümüze ulaşamamasından ve bu yüzden de yazarlarının gerçekten de Diogenes Laertios’un çok uzun bir zaman sonra onlara atfettiği düşüncelere gerçekten de sahip olup olmadıklarını bilemememizden kaynaklanıyor. Çünkü Druidler, bu eserler üzerinde çalışan biri tarafından çok daha geç bir dönemde *Magikon* ve *Filozoflar Zinciri*’nde belirtilen “barbar” filozoflar listesine eklenmiş, Diogenes de orijinaleri değil de bu sonradan gözden geçirilmiş versiyonları görmüş ve kullanmış olabilir. Ayrıca burada bir tarihlendirme sorunu da göze çarpıyor: İskenderiyeli Sotion’un *Filozoflar Zinciri*’ni M.Ö. II. Yüzyıl’ın ilk yarısında yazdığı konusunda görüş birliği bulunmaktadır. *Magikon*’un yaşı ise tartışmalıdır çünkü -aralarında Diogenes’in de bulunduğu- bazı araştırmacılar eseri

Aristoteles'in yazdığını öne sürerek metni M.Ö. IV. Yüzyıl'a tarihlendirirken, başka araştırmacılar ise eserin gerçek yazarının Aristotelesçi filozof Rodoslu Antisthenes olduğunu öne sürüyor ve bu yüzden kitabı M.S. II. Yüzyıl civarına tarihlendiriyorlardı. Sonradan başka kaynaklarda da göreceğimiz üzere, Druidler en geç M.Ö. I. Yüzyıl'dan itibaren bazı yazarlar tarafından Yunan filozoflarının Keltlerdeki karşılığı olarak görülüyordu. Druidler bu prestijli konuma belki de Diogenes Laertios'un açıkça varsaydığı gibi M.Ö. II. Yüzyıl'da ulaşmışlardı. Bu gerçekten böyle idiyse, bu durumda Yunanların Druidlerin varlığından daha M.Ö. III. veya IV. yüzyıllarda haberdar olmaları mümkümdü. Bu tarihlendirme sorununa beşinci başlıkta ayrıntılı olarak değinilecek ancak şimdilik yukarıda aktarılan ve benzer biçimlerde farklı antik yazarlar tarafından da tekrarlanan pasajların içeriğini ele alalım. Örneğin M.Ö. 90 civarında doğduğu düşünülen Sicilyalı Diodoros (*Tarih Kitaplığı* 5, 31, 2), "Keltlerin Druid adını verdikleri filozofları ve din adamları vardır ki, bunlara büyük saygı gösterirler," diye yazıyordu. Druidler ile Yunan filozoflarının antik zamanlardaki kıyaslaması acaba neye dayanılarak yapılmıştı ve ne ölçüde doğrudu?

Druidik felsefenin içeriğinin en eski tanımını, onu M.Ö. I. Yüzyıl'ın ortalarında yapan Jül Sezar'a (*Galya Savaşı* 6, 14, 6) borçluyuz. Sezar, Keltlerin yeniden doğuş öğretisini kısaca tasvir ettikten sonra -aşağıda bununla ilgili daha fazla bilgi mevcut-, Druidlerin felsefesini şu şekilde açıklıyordu:

Ayrıca yıldızlar ve hareketleri, evrenin ve yeryüzünün büyüklüğü, tabiatın özü, ölümsüz tanrıların kuvvetleri ve etkileri konusunda tartışmalar yapıp, bilgilerini gençlere öğretirler.

Sezar'ın bu tanımlaması, kendisinden yaklaşık yüz yıl sonra, günümüze ulaşmış en eski Latince ülkeler bilimi eserini kaleme alan ve Druidleri bilgelik öğretmenleri (magistri sapientiae) olarak tanımlayan coğrafyacı Pomponius Mela'nın (*De chorographia* 3, 2, 18) tasvirleriyle de uyum içindedir:

Druidler dünyanın büyüklüğüne ve yapısına, gökyüzünün ve yıldızların hareketlerine, ayrıca tanrıların iradelerine dair bilgi sahibi olduklarını anlatırlar.

Yunanca filozof kelimesinin bir başka şekilde ifade edilişi aşikâr olan "bilgelik öğretmenleri" tanımlaması dışında,

Pomponius Mela aslında Sezar'ın eserinde bulunmayan bir bilgi aktarmamaktadır (hatta coğrafyacı, aktardığı bilgileri de büyük ihtimalle Sezar'dan almıştı; bu sorun ileride de sık sık ele alınacaktır). Druidlerin yeniden doğuş öğretisinden epey aşağıda ve Druidlerin tanrılarından ve tanrı tasavvurlarından bir sonraki başlıkta söz edileceğinden, burada şimdilik Druidlerin Sezar tarafından aktarılan "yıldızlar ve hareketleri, evrenin ve yeryüzünün büyüklüğü, tabiatın özü" bilgilerini ele alacağız.

Keltlerde yazı kullanımının son derece sınırlı olması, Eski Keltçenin kelime hazinesine ve buna bağlı olarak Druidlerin dünya hakkındaki düşüncelerine dair bilgilerimizde oldukça büyük boşlukların bulunmasını beraberinde getiriyor. Bununla birlikte, karşılaştırmalı Hint-Avrupa dilbilim çalışmalarının sonuçları, bize tarih öncesine, yazının olmadığı devirlere dair bazı ipuçları sağlayabilir. Bugün Galler'de "dünya" anlamına gelen ve halen kullanılan Galce "byd" kelimesi, Antik Çağ'da bile varlığı bilinen *Biturgies* kabilesinin (Varicum Savaşı'nın yaşandığı bölgedeki Bourges şehri, ismini bu kabileden almıştır) bileşik isminin ön hecesinde *bitu- şeklinde yer alıyordu. Ayrıca *bitu-'nun yanı sıra *albio- ve *dumno- tanımlamaları da dil tarihi bakımından Latince albus "beyaz" ve Gotça diups "derin" kelimeleriyle ilişkilendirilmiş ve "aydınlık" bir üst dünya ile "derin" bir alt dünyayı tanımladıkları düşünülmüştür ancak elde ki dilsel malzeme nedeniyle bunu kesin olarak belgelemek mümkün değildir (krş. *Biturgies* kabile isminin yanı sıra, muhtemelen aynı anlamlara gelen kişi isimleri Albiorix ve Dumnorix). "Dünya" tanımlamasının -*Eski Ahit*'in yaratılış kısmındaki (Yaradılış 1, 1) İbranice dil kullanımında olduğu gibi- yeryüzü ve gökyüzü birliğini ifade ettiğine dair bazı izler de mevcuttur ki ileride bundan daha ayrıntılı olarak söz edilecektir. Son olarak, "insan" kelimelerinin etimolojisi, Keltlerin insan tahayyülüne dair bir ipucu verir: Eski Keltçe *gdonios (dilsel olarak İrlanda dilindeki duine "kişi" ve Galce dyn "insan" ile akrabadır) kelimesinin insanı "dünyalı" (Yunanca khthōn "dünya" ve khthonios "dünyevî" kelimelerine paralel) olarak tanımlaması gibi, Eski İrlanda dilinde de doīn kelimesi (Eski Nordik dildeki deyja ve Gotça diwan "ölmek" kelimelerine paralel olarak) insanı "ölümlü" ola-

rak nitelendiriyordu. Hristiyanlık öncesi antropolojinin bir kalıntısı da, Galce enaid "ruh" kelimesi olabilir. Bu kelime, Eski İrlandaca anal, Galce anadl "nefes" ve Latince anima "ruh" tanımlamalarına uygun olarak, belki de başlangıçta "yaşam nefesi" gibi bir anlama sahipti.

Druidlerin "dünyanın yapısı ve büyüklüğü hakkında çok şey tartıştığı" bağımsız kaynaklarca doğrulanamamakla birlikte, Sezar'ın Druidlerin yıldız araştırmalarına yaptığı atıf, gök cisimlerine dayanan bir takvimin varlığını ortaya koymuştur. Bunların en önemlisi, 1897 yılında Güney Fransa'daki Coligny yerleşiminde bulunmuş olan Galya-Roma takvimidir. Bu takvim her ne kadar M.S. II. Yüzyıl'ın sonlarında yapılmışsa da, üzerinde yer alan -ve çoğu anlaşılamayan- Galca işaretlerden anlaşıldığına göre Roma öncesi dönemden kalan daha eski örneklerden kopya edilmiştir. Takvim 12 aydan ve $(7 \times 30 + 5 \times 29)$ 355 günden oluşan bir ay yılına uygun olarak düzenlenmişti. Güneş yılıyla arasındaki sapma ise her iki buçuk yılda bir otuz günlük bir artış ayın eklenmesiyle giderilmeye çalışılmıştı. Takvimde görülen beş yıllık döngü buna uygun olarak 62 ayı içeriyordu; bunların her biri -yedi günlük haftanın eskiden Germenlerde ve Keltlerde bilinmemesinden ötürü- $15 + 15$ veya $15 + 14$ günden oluşan iki dilime ayrılmıştı. Üçüncü başlıkta göreceğimiz üzere, tarihçi Sicilyalı Diodoros beş yıllık döngünün Roma öncesi Galya'da önemli bir rol oynadığına dair değerli bilgiler veriyor. Sezar'ın eserindeyse zaman hesaplaması bağlamında Druidlerin dünya ve insan hakkındaki düşüncelerine dair oldukça açıklayıcı bir bilgi daha verilmektedir (*Galya Savaşı* 6, 18, 1-2):

Galyalıların tamamı Dis ismi verilen bir tanrısal babadan doğduklarına inanırlar ve bunu da Druidlerden öğrendiklerini söylerler. Bu nedenle günleri gecelerin sayısına göre ölçerler. Doğum günleri, aylar ve yılların başlangıçları, gündüzü gece den sonra başlatarak hesaplanır.

Sezar'ın Keltlerin kökeni hakkında verdiği bilgileri önceki yazarların tümünden ayıran şey, bunların Kelt kökenli olduklarına açıkça atıfta bulunmasıdır. Antik yazarlar o zamana dek Keltleri Yunan mitolojisiyle ilişkilendirmeye çalışıyor ve bunu başarabilmek için hayali isimler ve ilişkiler üretip duruyorlardı. Muhtemelen bunu ilk yapan kişi, M.Ö.

IV veya III. yüzyılda Galatía ülkesinin adının tepegöz Polyphe-mos ile pınar perisi Galateia'nın oğlu Kral Galates'den geldiğini öne süren tarihçi Tauromenionlu Timaios'tu (*Etymologicum Magnum*, "Galatía" maddesi). Tarihçi Appian da M.S. II. Yüzyıl'da Keltlerin, İliryalıların ve Galatyalıların isimlerini Polyphe-mos'un Celtos, Illyrios ve Galates adlı üç oğlundan aldığını söylüyordu (*Illyrica* 2, 3-4). Sicilyalı Diodoros'un Galatların Yunan kahramanı Herakles'in oğullarından biriyle yerel bir kralın kızının çocuğu olan Galates'in soyundan geldiğini ilan etmesinin en önemli sebebi (*Tarih Kitaplığı* 5, 24, 1-3), muhtemelen Yunanların kuzey komşuları üzerindeki uygarlaştırıcı etkisini görselleştirmek olmalıydı. Benzer bir şecereye, Keltleri Herakles'in oğullarından biri olan Keltos ile yerel bir hükümdarın kızlarından biri olan Keltine'nin birlikteliğine bağlayan (*Erôtika Pathemata* veya "Acı Dolu Aşk Hikâyeleri" 30, 1-2) Yunan şairi, Diodoros'un çağdaşı Nikaialı Parthenios'ta da tesadüf edilmektedir.

Peki Sezar'ın sözünü ettiği ve Roma'nın zenginlik ve yeraltı tanrısı olarak muhtemelen Yunanların Pluton'una karşılık gelen Dis Pater'in sırrı neydi? Antik anakara Kelt buluntuları bu konuda hemen hemen hiç yardımcı olmaz ancak Donn ("Karanlık Adam") bir kişi etrafında dönen Orta Çağ'a ait İrlanda hikâyeler belki de bir bağlantı noktası oluşturabilir. XI. Yüzyıl'dan kalan *İrlanda'nın Fethi Kitabı*'na (Lebor Gabála Erenn) göre Donn, İrlandalıların atası olan ve İrlanda kıyılarına ayak basmaya hazırlanırken, Inber Sce-ne Koyu'nda kardeşlerini boğan Mill'in oğullarından biridir. Küçük ve kayalık bir ada olan Tech nDuinn ("Donn'un Evi"), bugünkü Dursey Adası'nın önündeki Bull Rock Adası, onun mezarı olarak kabul edilir. Dokuzuncu yüzyıldan kalan bir şiire göre, Donn'un son dileği, tüm torunlarının ölümlerinden hemen sonra evinde toplanmasıydı; bundan ötürü Orta Çağ'dan kalan *Fingen Gece Nöbeti Masalı*'nda (Airne Fingein) Tech nDuinn'e "ölülere randevu verilen yer" olarak atıfta bulunulur. Donn hakkında anlatılan bu Orta Çağ hikâyeleri, muhtemelen Hristiyanlık öncesinden kalan ve hem bir ata hem de ölülerin tanrısı olarak görülen mitolojik bir figürle bağlantılıdır. Antik Hindistan'ın Veda mitolojisinde, bir yandan yeraltı dünyasını yöneten ve diğer

yandan kız kardeşi Yamī ile birlikte ilk insan çiftini oluşturan tanrı Yama'yı bu rolde görüyoruz. Yama, eski İskandinav mitolojisinde, adı "ikiz" veya "hünsa" olarak yorumlanan ilk dev Ymir'e karşılık gelir. Bu da bize Tuisto ismini hatırlatır; Tacitus, (*Germania* 2) Germanlerin kökleriyle ilgili anlattığı bir efsanede ondan "yeryüzünde filizlenen tanrı" ve Germanlerin atasının babası olarak söz eder.

Sezar'ın Keltlerin tanrısal atasıyla ilgili Druid öğretisi hakkında anlattıklarıyla, M.S. IV. Yüzyıl'da yaşayan ve Augustus döneminden bir tarihçi olan İskenderiyeli Timagenes'e dayanarak çeşitli bilgiler veren tarihçi Ammianus Marcellinus (*Res gestae* 15, 9, 4) arasında dikkate değer benzerlikler vardır:

Druidler gerçekten de [Galya] halkının bir kısmının ta eskiden beri burada yaşadığını, ancak bir kısmının eski zamanlarda uzak adalardan ve Ren'in öte yakasındaki bölgelerden geldiğini, uzun süren savaşların ve fırtına dalgalarının onları yaşadıkları yerlerden ayrılmaya zorladığını anlatırlar.

Druidlerin Keltlerin kökenine dair verdikleri bilgi çok benzer bir şekilde Sezar'da da yer aldığı için, bu notun ilk yarısının doğrudan Sezar'a ya da aktardıkları hem Sezar'a hem de Timagenes'e dayanan daha yaşlı bir kişiye ait olduğunu düşünebiliriz. Ama Sezar'da yer almayan ve fırtına dalgalarının sebep olduğu iddia edilen kavimler göçüne dair bilgi nereye dayanıyordu acaba?

Aristoteles (M.Ö. 384-322), cesaret kavramını açıklarken, "ellerinde silahlarla dalgalara saldıran" (*Eudemos'a Etik* 1229b 28) Keltler gibi, sadece kör tutkudan ötürü bir tehlikeye karşı koyan bir kimsenin cesur olarak anılmaması gerektiğini söylüyordu. Bir başka yerde ise Aristoteles, Keltler gibi "ne depremlemlerden ne de dalgalardan" korkan insanlar için yapılacak doğru tanımlamanın "deli" veya "acı hissi olmayan" (*Nikomakhos'a Etik* 1115b 26) olduğunu ifade ediyordu. Kullanılan kelimeler ve bağlam, bu Yunan filozofunun günümüze ulaşamamış ancak çağdaşları tarafından bilinen edebî bir eserden alıntı yaptığını düşündürmektedir. Ancak aktarılan sözcüklerin tam olarak ne anlama geldiğini şimdilik bilemiyoruz. Bu rivayete, yaklaşık 300 yıl sonra hem tarihçi hem de Aristotelesçi bir filozof, aynı zamanda

Kral Büyük Herod'un dostu ve danışmanı, ayrıca İmparator Augustus'un (M.Ö. 27 - M.S. 14) biyografi yazarı olan Şamlı Nikolaus'ta da tesadüf ediyoruz. Geç antik dönem yazarlarından Johannes Stobaios'a göre, Nikolaus okyanus kıyısında yaşayan Keltlerin dalgalı havalarda elde silah, ölümcül bir cesaretle boğuluncaya kadar su kütlelerinin üzerine yürüdüğünü aktarıyordu (*Anthologion* 3, 7, 39). Bundan birkaç on yıl önce, Yunan yazarlar, II. Yüzyıl'ın sonlarına doğru bugünkü Jütland'da bulunan yaşam alanlarını terk eden ve güneye doğru ilerlerken Romalılara birkaç ağır yenilgi tattıran Kimberlerin göçüne de bu türden yok edici dalgaların (plemyredes) sebep olduğunu tahmin etmişlerdi. Filozof ve tarihçi Poseidonius ile coğrafyacı Strabon, "Kimberlerin (!) ellerinde silahlarla fırtına dalgalarının üzerine yürüdüğünü" aktaran yazara kesin bir şekilde karşı çıkıyorlardı. M.S. I. Yüzyıl'ın erken dönemlerinde *Rüyalara Dair* adlı kitabında suyun sanki canlıymış gibi acı ve korku hissedebileceğini, hatta yaralanabileceğini ve ölebileceğini düşünen Germenlerin alay edilmeyi ve aşağılanmayı hak ettiğini ilan eden Yahudi din filozofu İskenderiyeli Philo da aslında bu göç öyküsünü ele alıyordu.

Bu örneğin de ortaya koyduğu gibi, antik döneme ait Keltlerle ilgili notlara karşı ihtiyatlı olmak gerekir: O dönem yazarları daha eski eserlerden yaptıkları alıntıları belirtmedikleri gibi, modern bir bilim insanından beklenen özeni de göstermiyor, yani alıntılacakları cümleleri canlarının istediği gibi kısaltıyor, genişletiyor ya da anlamlarını değiştiriyorlardı. Örneğin Timagenes'in Galya halkının bir kısmının Ren'in diğer yakasından göç ettiği iddiası, çok büyük bir ihtimalle Kimber göçünün nedenlerine dair yapılan antik spekülasyonlara dayanıyordu. Eğer bu böyle ise, bunun elbette ki Druidlerin aktardığı bir rivayet olması mümkün değildir, yani antik kaynaklara yapılan atıflarda gerçekten de çok dikkatli olmak gerekir. Bu bağlamda, taşkın motifi Keltlerin dünyanın sonu hakkındaki görüşlerinde de ortaya çıkması dikkat çekicidir. Coğrafyacı Strabo, şunları aktarmaktadır:

Onlarla [Druidlerle] birlikte başkaları da ruhun ve dünyanın, gelecekte bir zamanda su ve ateş her şeyi yenecek olduğu halde, yok edilemez olduğu fikrini savunuyorlardı.

Bu satırlar, aynısı tarihçi Sicilyalı Diodoros'ta da bulunan ve Stoacı filozof Poseidonius'un (M.Ö. 135-51) -Keltler hakkın-da aktarılan başka bilgilerle birlikte- kayıp tarih kitabından alıntılıandığı genel olarak kabul edilen bir paragrafın sonunda yer almaktadır. Bundan ötürü Strabon'un ifadeleri, büyük ihtimalle Stoacı filozofların eskatolojisinde dünyanın sonunun bir yangınla (ekpyrosis) geleceğine dair düşüncelerinden de etkilenmişti. Ancak tüm zamanların sonunda dünyanın bir sel baskınıyla yok olacağı tasavvuru Keltlere ait otantik bir görüş de olabilir çünkü bu motif Poseidonios'tan bağımsız olarak Antik ve Orta Çağ metinlerinde de benzer şekillerde yer almakta, ayrıca Germen kültür alanlarında da yansımaları bulunmaktadır.

Strabon'un bir Druid eskatolojisinin varlığı hakkında verdiği bilgi, Druidlerin ruhun ölümsüz olduğunu düşündüklerine dair düştüğü not yüzünden de ilgi çekicidir. Sicilyalı Diodoros da benzer şekilde şunları yazıyordu (*Tarih Kitaplığı* 5, 28, 5 vd.):

Bir ziyafet esnasında sudan bir sebeple kavga çıkarma ve birbirlerini düelloya davet etme âdetleri vardı çünkü hayatlarını kaybetmekten korkmuyorlardı. Pisagor'un insan ruhunun ölümsüz olduğuna ve aradan belirli bir süre geçtikten sonra başka bir vücutta yeniden hayat bulacağına dair öğretisi, onlar arasında çok yaygındı. Bu yüzden, cenaze törenlerinde bazı kişiler, ölmüş yakınlarına hitaben yazdıkları mektupları sanki ölümler bunları okuyabilecekmiş gibi ateşin içine atarlar.

Biraz daha farklı bir üslûp ve Pisagor'a atıf yapmaksızın, Sezar da şunları yazıyordu (*Galya Savaşı*, 6, 14, 5):

Ruhların ölmediğini ve ölümden sonra başka bedene geçtiği düşüncesi onların öğretilerinin en önemli noktalarından biridir.

Sadece birkaç on yıl sonra, İmparator Tiberius döneminde, Latin retorikçi Valerius Maximus (*Unutulmaz İşler ve Sözler* 2, 6, 10) Yunan kolonisi Marsilya (Yunanca Massalia, Latince Massilia) bağlamında benzer şekilde şunları söylüyordu:

Şehrin surlarının dışında Galyalıların gelenekleri hüküm sürer. Bunlar, ruhun ölümsüzlüğüne inandıkları için öteki dünyada ödenmek üzere birbirlerine borç verirler. Pantolon giyen bu insanlar Yunan paltosu giyen Pisagor'la aynı şeye inanıyor olmasaydı, onların aptal olduğunu düşünürdüm.

Şair Lucan (M.S. 39 – 65), Sezar ve Pompeius arasındaki iç savaşı anlatan Pharsalia destanında, bu verileri süsleyerek ve şiir formuna sokarak Druidlere hitap etmekte kullanmıştı:

Sizin öğretinize göre [ölülerin] gölgeleri ne Erebos'un sessiz çayırlarına ne de Dis'in solgun salonlarına gidiyor. Aynı ruh dünyanın bir başka bölgesinde, bir başka bedene girer ve –söylediğiniz şarkılarda anlattıklarınız doğruysa –ölüm uzun bir yaşamın ortasıdır.

Bu aktarımlar, yapılan yeni araştırmalar sonucu elde edilen bilgilerin ışığında okunmazsa, insan gerçekten de Keltlerin Roma öncesi dönemin hemen başlarında Pisagor'un kine benzeyen bir ruh göçü öğretisine sahip oldukları izlenimine kapılabilir. Ancak daha yakından incelendiğinde, hızla kuşkular ortaya çıkmaya başlar. Her şeyden önce, burada alıntılanan yazarların elbette bağımsız olduklarını ya da birbirlerine bağlı olmadıklarını –başka bir deyişle, birbirleriyle bağlantılı olmak zorunda olmadıklarını- belirtmek gerekir. Görünüşe göre Strabon ile Diodoros, Keltlerin yeniden doğuş öğretisi hakkındaki bilgilerini Poseidonius'un şu anda kayıp olan tarihsel çalışmasından elde etmişlerdir. Bu kaynak en azından Sezar tarafından bilinmektedir; Valerius Maximus ve Lucan gibi yazarlar ise konu hakkında derinlemesine bilgiye sahip olmadan, sadece ikincil eserleri kullanmışlardır. Bütün bunlardan ortaya iki şüphe çıkmaktadır: Eldeki birkaç alıntıdan Poseidonios'un tam olarak ne yazdığını tespit edebilmek mümkün olmadığı gibi, Sezar'ın bu Stoacı filozoftan mı alıntı yaptığını, yoksa kendi görüşlerini mi yazdığını kestirebilmek nerdeyse imkânsızdır. Bu nedenle söz konusu metinleri çok farklı şekillerde yorumlamak da mümkündür.

Elimizdeki bu metinleri kelimesi kelimesine doğru kabul etmememizin bir diğer sebebi, Keltlerdeki yeniden doğuş öğretisine yukarıda aktarılan Poseidonios geleneği çizgisinden başka hiçbir yerde tesadüf edilmemesidir: Ne eski Yunan yazarların ifadelerinde ne de geç dönem Ada Keltlerinin anlatımlarında, bu anlamda yorumlanabilecek bir şey vardır. Gerçi Orta Çağ'dan kalma bazı Kelt hikâyelerinde (*De chophur in da muccida* ve *Scel Tuain meic Chairill*) insanın birbirini takip eden varoluşlarında çeşitli hayvanların suretine bürüneceği anlatılır ancak bu hiçbir yerde Hristiyanlık

öncesine ait dinsel bir motif olarak taznımlanmaz ve elimizdeki metinlere göre olayların akışını birkaç kuşak ötesine taşıyabilmek için anlatıcının yaptığı sanatsal bir müdahaleden başka bir şey değildir. Ne Orta Çağ'a ait kilise edebiyatı ne de günümüzün modern halk bilimcilerinin koleksiyonları, dinsel inancın bir bileşeni olarak yeniden doğuş öğretisine dair bir işaret içerir. Bunlardan ayrı olarak, antik yazarlara göre Pisagorcuların hayvan suretinde yeniden dünyaya gelebilecekleri ihtimaline inandıkları ve bu yüzden vejetaryen oldukları da unutulmamalıdır. Oysa antik gözlemcilerin ve arkeolojik buluntuların ortaya koyduğu üzere, Keltler büyük miktarda evcil hayvan ve av hayvanı yiyor, ayrıca bunları kurban ediyor ve ölümlere armağan olarak mezarlara koyuyorlardı. Son olarak, Hinduizm ve Budizm'den bilinen yeniden doğuş öğretilerinin, tarafımızdan bilinen en eski Hint metinlerinde yer almadığı ve görünüşe göre tarih öncesi Hint-Avrupalıların dinlerinin bir parçasını oluşturmadığını da belirtmek gerekir.

Ancak Poseidonios'un tümüyle hatalı olarak ve geçerli bir nedene dayanmaksızın Keltlerin yeniden doğum öğretisine inandıklarını yazdığını düşünmek de pek akla yakın değildir. Belki de bu yüzden Valerius Maximus'un yukarıda alıntılanan pasajda sadece M.Ö. 600 yılından itibaren bir Foça kolonisinin bulunduğu ve Yunan kültürünün etkisinin arkeolojik buluntularla da defalarca kanıtlandığı Marsilya'nın hinterlandında yaşayan Keltlerin yeniden doğuş inancına sahip olduklarını yazması, bir tesadüf değildir. Poseidonios, I. Yüzyıl'ın başlarında Keltler hakkında yaptığı araştırmaların başlangıç noktası olarak Marsilya'yı seçtiğinden, onun tarafından gözlemlenen ve muhtemelen pek de yaygın olmayan bazı dinsel fikirlerin Yunan etkisine dayanması söz konusu olabilir. Bir başka açıklama, Poseidonios tarafından gözlemlenen Keltlerin düşüncelerinin Pisagor'un öğretileriyle birebir örtüşmediği, ancak felsefe eğitimi almış Yunanlara bazı noktalarda bunu hatırlatıyor olabileceğidir. Belki de Poseidonios, Pisagor'un yeniden doğuş öğretisine yaptığı atıfla Keltlerin tasavvurlarının Yunan kökenli olduğunu söylemeyi istemiyor, sadece -ve muhtemelen bazı ufak tefek ayrıntılarda- iki gelenek arasındaki benzerliğe dikkat çekmeyi amaçlıyordu.

Pisagorcuların Druidler üzerindeki olası etkileri hakkındaki spekülasyonlar, Roma öncesi Keltlerin Pisagor geleneğinin başka bir unsurunu da tanıdığının kanıtlanabileceği iddialarıyla yeni bir kaynak buldu. Bu, meşhur “Pisagor Teoremi” idi; buna göre dik açılı bir üçgende iki katetus karesinin alanlarının toplamı hipotenüs karesinin alanına eşittir ($a^2 + b^2 = c^2$). Bu teoremin pratik bir uygulamasına, Autun’un yaklaşık 20 km batısında, Beuvray Dağı’nda bulunan Bibracte Kalesi’nde yapılan arkeolojik kazılarda ortaya çıkartılan bir su haznesinin rekonstrüksiyonunda rastlanmıştır. Ancak yine de “Pisagor Teoremi”nin gerçekte Eski Mısır ve Çin’de de bilinen pratik bir uygulamanın soyut, teorik formülasyonundan başka bir şey olmadığını unutmamak gerekir. Anıtsal mimari için mutlaka gerekli olan dik açılar, bir ipin eşit uzunlukta on iki parçasını 5: 3: 4 oranında düğümlere bölerek ve ardından ipten bir üçgen oluşturmak için çiviler kullanılarak elde edilirdi. Bu nedenle, sadece “Pisagor Teoremi”nin bilinmesi ya da onun Keltler tarafından uygulanması, Pisagorcuların burada büyük bir etkiye sahip olduğu gibi bir sonuca ulaşmamıza zemin oluşturamaz. Her halükârda, konuyla ilgili argümanları değerlendirmeden önce, ilk olarak Druidlerin yakın çevresinde bulunan ve Roma öncesi Kelt dinine tanıklık eden kişilerin anlatımlarına yakından bakmak daha yerinde olacaktır.

“EN FAZLA MERKÜR'E SAYGI GÖSTERİRLER”: TANRILAR VE TANRIÇALAR

Felsefenin barbarlarda başladığını söyleyenler, bunlardan her birinin felsefe yapma biçimini de açıklarlar: “Çıplak Bilgeler”le Druidler bilmece gibi konuşarak felsefe yaparlarmış; tanrılara saygı gösterir, hiç kötülük yapmaz ve yiğitliğe önem verirlermiş.

İlk başlıkta da alıntılanan felsefe tarihçisi Diogenes Laertios, III. Yüzyıl'ın ortalarında *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri* adlı kitabının önsözünde bunları yazıyordu. Felsefenin barbar kökenlerine yapılan bu atfın da düşündürceği gibi, yazar Druid öğretisinin bu karakteristiğini birinci başlıkta sözü edilen ve M.Ö. II., hatta IV./III. Yüzyıl'a ait bir kaynaktan almıştı. Burada Druidlerin kendilerine dair bir anlatımının Yunanlar tarafından tekrar edilen bir versiyonuyla karşı karşıya olabilir miyiz? Triadların -her biri üç ilişkili isim veya terim içeren ifadeler- Orta Çağ'daki Ada Keltlerine ait edebiyatta özel bir popülerliğe sahip olduğuna hiç şüphe yoktur. Yukarıda alıntılanan pasaja en yakın satırlar, İrlanda'da yaklaşık 1200 yılı dolaylarında ortaya çıkan ve anlatıcının İrlanda'nın Hristiyanlık öncesi geçmişine ait bir kahramanın davranışlarının en ulvî ilkelerini “kalplerimizdeki gerçek, kollarımızdaki güç, dillerimizdeki eylem” olarak tanıttığı *Yaşlılarla Görüşmeler (Acallam na Senórach)* adlı eserde bulunuyordu. Orta Çağ'a ait İrlanda edebiyatında Hristiyanlık öncesi döneme ait izler arayan biri, burada alıntılanan iki yeri birbiriyle ilişkilendirmeye ve daha yakın tarihe ait olanın daha eski döneme ait olandan kaynaklandığını düşünmeye çalışabilir. Ancak bir miktar akliselimle bakıldığında, biraz daha ihtiyatlı olunması gerektiği anlaşılabacaktır: Buradaki çakışma ilk bakışta sanıldığı kadar büyük değildir ve böyle üç öğeli vecizeler Kelt geleneğinin dışında da yaygındı; Herodot'a göre Persler oğullarına yalnızca üç şey öğretiyordu: “Ata binmek, ok atmak, doğruyu söyle-

mek” (Tarih 1,136). Bununla birlikte, Druidlerin tanrı kültü ile yakın ilişkisine yapılan atıf şüphesiz doğrudur ve bu nedenle Druidlerin ne tür tanrıları olduğu sorusunu gündeme getirmektedir.

Keltlerin Roma öncesi dönemin bitişine yakın tarihlerde sahip oldukları tanrılara ve tanrıçalara dair bir araştırma yapmak için, öncelikli böyle bir çalışmada kullanılabilecek kaynakların tespit edilmesi gerekir. Burada ilk sırada -Druidlerde olduğuna benzer şekilde- antik yazarların verdiği bilgiler geliyor. Ancak bu yazarların bir tanrının veya tanrıçanın Keltçe ismi yerine, ona aşağı yukarı karşılık gelen bir Yunan veya Roma tanrısının ismini vermek gibi bir dezavantajları vardı. Bugün *Interpretatio Graeca* ya da *Interpretatio Romana* olarak bilinen bu uygulama, antik yazarların çoğu tarafından paylaşılan ve Eski Avrupa’nın çok tanrılı dinlerinin bir ve aynı olduğu, bunların çeşitli halklar tarafından farklı isimlerle benimsendiğine dair görüşe dayanıyordu. Bu nedenle Kelt tanrılarının yerli isimlerini öğrenmek için edebî kaynakların yanı sıra İmparatorluk Roma’sına ait adak yazıtlarına başvurmak da yerinde olacaktır çünkü bunlar Roma’da kullanılan isimlerinin yanı sıra, ilgili Kelt tanrısının yerel dildeki ismini de içeriyordu. Bununla birlikte, bu yazıtların neredeyse tamamı Galya-Roma veya Roma-Britanya döneminden kalmaz ve bu nedenle Roma öncesi Druidler bağlamında, Romalıların tanrı tasavvuru dikkate alınarak ihtiyatla değerlendirilmelidir. Bundan ötürü Roma öncesi döneme ait tanrılar ancak belli belirsiz algılanabilir çünkü o döneme ait yerel dilde yazıt yoktur ve az sayıdaki resim de yazıtların yokluğu nedeniyle güvenilir bir şekilde yorumlanamaz. Roma öncesi dönem Keltlerinin belli belirsiz tanrılarına daha keskin hatlar kazandırmak ve onları ışıldayan renklere boyamak için bugüne dek sürekli olarak Orta Çağ’a ait İrlanda anlatılarına başvurulması, kaynakların yetersizliğine gösterilen bir tepki olarak anlaşılır bir durumdur. Kıta Keltlerine ait tanrı isimlerinin birçoğunun Ada Keltlerinin dil bölgesinde Orta Çağ’a dek yaşadığının ispatlanmasına rağmen, buna bağlı dinsel tasavvurların da süreklilik gösterdiği düşüncesi çok şüphelidir.

Tanrıların ve tanrıçaların Kelt dininde en başından beri önemli bir rol oynadıklarını, Latince *deus* ve Eski Hintçe *deva*

ile dilsel bir akrabalığı bulunan, bu yüzden de Hint-Avrupa temel dilinden geldiği bariz olan Keltçe **dēvos*/**dēvā* kelimesi ortaya koyuyor. Bu kelime İrlanda dilinde *día* formunda, Galler dilinde de *duw* formunda önce pek çok pagan tanrısını, sonra da Hristiyan tanrısını tanımlamakta kullanılmıştı. Bu noktada, Kelt tanrıları âleminin neye benzediğine bakalım.

Tanrılar içinde en fazla Merkür'e taparlar. Merkür'ün çok fazla heykeli vardır ve onu bütün sanatların yaratıcısı, her yolun ve yolculuğun önderi sayarlar. Ticaret ve para kazanma konularında büyük etkisi olduğuna inanılır. Daha sonra Apollon, Mars, Jüpiter, Minerva gelir. Bu tanrılar hakkında diğer tüm halklarla aynı şeyleri düşünürler. Apollon iyileştirir. Minerva sanat ve mesleklerin yaratıcısıdır. Jüpiter göğün hâkimidir ve Mars savaş işleriyle ilgilenir.

Bu satırların yazarı Jül Sezar'dı (*Galya Savaşı* 6, 17, 1 vd.). Romalı generalin Keltlerin tanrı kültünü kendi bakış açısına göre tanımaya bol bol fırsatı olduğu için, anlattıkları ilk bakışta pek de kuşkulu görünmeyebilir. Ancak Sezar'ın hemen ardından Germanler hakkında anlattıkları çok şaşırtıcıydı (*Galya Savaşı* 6, 21, 2):

Ancak görebildikleri ve güçlerinden yararlanabildikleri tanrılara inanırlar: Güneş, ateş, ay gibi. Fakat diğer tanrıları duymamışlardır.

Bu bağlamdan da anlaşılacağı gibi Sezar, Germanlerin kültürünü Keltlerin kültüründen mümkün olduğu kadar farklı tasvir etmek yolundaki genel eğilimini burada da sürdürüyordu. Ayrıca çok anlamlı olarak Germanlerin Druidlerinin bulunmadığını, kurban kesmeye pek meraklı olmadıklarını, bütün yaşamlarının avlanmak ve savaşmakla geçtiğini, hiçbirinin kendisine ait bir tarlaya sahip olmadığını, zaten tarımla fazla ilgilenmediklerini, besinlerinin büyük kısmını -göçebelerde olduğu gibi- süt, peynir ve etten oluştuğunu da yazıyordu. Bu abartılı anlatımdaki birçok hususun gerçeği yansıtmadığı, bugün arkeolojik bulgularla kanıtlanmıştır. Tacitus da M.S. I. Yüzyıl'da birçok German tanrısının ismini sayıyordu ve Roma İmparatorluğu döneminden kalma adak yazıtlarında, German yardımcı birliklerinin vatanlarının dışında da taptığı tanrıların birçoğunun isimleri anılıyordu. Bundan ötürü Sezar'ın Germanlerin tanrılar âlemini kasten

gerçekte olduğundan daha basit ve bozulmamış olarak tasvir ettiği tahmin edilebilir. Ancak böyleyse, Romalı generallerin aksi yönlü olarak Keltlerin tanrılar âlemini –Germenle- rinkinden farkı bariz bir şekilde abartılarak- Yunan-Roma anlayışına gereğinden fazla uydurmuş olduğu da hesaba katılmalıdır.

Sezar'ın Kelt tanrıları hakkında anlattıkları Roma dönemine ait Kelt tanrılarını da anan adak yazıtlarıyla karşılaştırıldığında, bazı dikkat çekici farklılıklar derhal göze çarpar. İlk olarak çok daha fazla sayıda ismin bulunduğunu belirtmek gerekir çünkü bu yazıtlar –Sezar'ın andığı bir düzine ismin aksine– birkaç yüz tanrıdan söz ediyordu. Ancak yine yazıtlardan çıkartıldığına göre, bunların birçoğu yerel veya bölgesel öneme sahip tanrıların isimleriydi. Çok sayıda tanrı ismine sadece bir tek adak yazıtında tesadüf edilirken, başkaları birden fazla yazıtta yer alıyordu ancak bunların oldukça dar bir alanda yer almalarından ötürü, söz konusu kültte yerel veya bölgesel bir anlama sahip oldukları anlaşıyordu.

Bazı durumlarda ise bir tanrıya adanmış iki ya da daha fazla adak arasındaki hatırı sayılır mesafe, bunların bölgelerüstü bir anlama sahip olduğunu düşündürmektedir. Ancak burada da ihtiyatlı olmak gerekir çünkü bunlar farklı yorumlara da açıktır. Örneğin Roma'da bulunan Kelt tanrıçası Arduinna'ya adanmış bir yazıtta göre, adağı adayan kişi tanrıçanın Galya'da kutsandığı bölgeden gelmekteydi. Tanrı Leucetius veya Loucetius da benzer şekilde Trever halkının yaşadığı Mainz, Worms ve Wisbaden civarında kutsanmaktaydı. Bu bölgenin dışında yer alan dört yazıtın üçü kesinlikle, biri de muhtemelen bir Trever tarafından adanmıştı. Ayrıca birçok Kelt tanrı isminin aslında sadece bir lakaptan ibaret olduğu ve bunların farklı zamanlarda ve yörelerde sürekli olarak biçim değiştirdiği de düşünülmelidir. Dikkat çekecek kadar fazla ismin –Yunan-Roma kültür bölgesinden farklı olarak- hem tanrı hem de kişi ismi olması da buna işaret ediyor olmalıdır. Bunun en tanınmış örneği, Tacitus (*Yıllıklar* 14, 31-37) ve Cassius Dio'da (*Roma Tarihi* 32) Britanyalı Icenî halkının krallarından birinin karısı olarak tanımlanan ve 1921 yılında Bordeaux'de bulunan bir adak yazıtında Britanyalı bir tanrıça ismi olarak karşımıza

çıkan Boudicca ismiydi. Yani Anextlomaros ("Büyük Koruyucu") gibi bir tanrı isminin hem Kuzey İngiltere'de hem de Güneybatı Fransa'da karşımıza çıkması, bunun kesinlikle bir ve aynı tanrı olmasını gerektirmez. Öte yandan bir kısım Kelt tanrılarının Roma İmparatorluğu'nda görünürlüğünün artmasının bazı özel tarihsel koşullara bağlı olarak geç dönemde yaygınlaşan bir durum olduğu ve hiçbir şekilde Roma öncesi döneme yansıtılamayacağı da dikkate alınmalıdır. Örneğin şifa tanrısı Grannus'un popülerliğinin en önemli sebebi, 213 yılında İmparator Caracalla tarafından ziyaret edilmesi ve bundan sonra ün kazanmasıdır. Benzer şekilde, İberya Yarımadası'ndan Balkan Bölgesi'ne kadar atların koruyucusu olarak tapınılan tanrıça Epona, kendisine adanmış çok sayıda yazıtın ve görsel tasvirinin varlığını, kültürünün Roma Süvari Birlikleri tarafından Roma İmparatorluğu'nun geniş kesimlerinde yaygınlaştırılmış olmasına borçluydu. Ayrıca bazı Kelt tanrılarının bölgelerüstü varlığının kesin kanıtlanmayıp, yalnızca bazı işaretlerden tahmin edildiğini de belirtmek gerekir. Örneğin boynuzlu bir tanrının tasvir edildiği çizimlerin genellikle Cernunnos (Görsel I) olduğu kabul edilir, ancak bu isim sadece tek bir kere kesin olarak teşhis edilmiştir ve diğer tanrı tasvirleri sadece buna bağlı birer tahminden ibarettir.

Görsel I: Boynuzlu tanrının Apollon ile Merkür arasında tasvir edildiği bir Galya-Roma anıtı (M.S. I. Yüzyıl)

Kelt tanrılarının büyük kısmının isimlerinin sadece Latince kalıplar şeklinde yazılan adak yazıtlarından bilindiğini, bu tanrıların geçmişine, işlevlerine, diğer tanrılarla aralarındaki ilişkilere ve kimler tarafından tapınıldıklarına dair bilgilere sadece pek ender olarak tesadüf edildiğini de tespit etmek gerekir. Roma İmparatorluğu döneminden kalma görsel tasvirler de bu konuda pek yardımcı olmaz çünkü bunlar büyük ölçüde Klasik Antik Dönem'in ikonografisini temel alıyordu ve yerel Kelt unsurları bunlar tarafından perdeleniyordu. Yerel hatlara sahip olduğu bariz olan bazı tasvirlerde ise ilgili bir yazıtın eksikliği, bu tanrının kimliğinin tespit edilmesini imkânsız hale getiriyordu. Bu, Troyes'in yaklaşık 55 km doğusunda yer alan Euffigneix'de bulunan ve boynunda bir halka olan bir Kelt tanrısını tasvir eden yaklaşık 30 cm boylundaki kumtaşı bir heykelcik için de geçerlidir (Görsel II). Görsel bir tasvirin kuşaktan kuşağa sözel olarak aktarılan ve bu yüzden de geri getirilemeyecek şekilde kaybolan Kelt mitosuna ait olduğu, sadece istisnai durumlarda tahmin edilebilir. Bunun iyi bir örneğini, Paris'te bulunan ve üzerindeki bir adak yazıtına göre İmparator Tiberius (M.S. 14-37) döneminde dikilen ve 1711'de Paris'teki Notre-Dame Katedrali'ne yerleştirilen Naute Sütunu oluşturmaktadır. Günümüze tam haliyle ulaşamayan bu anıt, ilk yapıldığında muhtemelen üst üste yerleştirilen kare biçimli sekiz taş parçadan oluşuyordu ve her iki parça üzerlerinde kabartmaların bulunduğu dört kere dört alan oluşturacak şekilde birleştirilmişti.

Görsel II: Boynunda halka (Torques) ve yaban domuzu ile tasvir edilen bir Kelt tanrısı (M.Ö. I. Yüzyıl)

Bu alanların bir kısmında, hem ekli yazılar hem de karakteristik semboller sayesinde Dioskurlar, Fortuna, Jüpiter, Mars, Merkür, Venüs ve Vulkan gibi çeşitli Yunan-Roma tanrıları tespit edilebiliyor. Ancak bazı başka alanlarda ise klasik ikonografide karşılığı olmayan bazı özel Kelt tanrıları yer alıyor. Örneğin Esus isminin altında geniş yapraklı bir ağacın yanında duran ve üzerinde bir zanaatkârın giysileri bulunan sakallı bir tanrı tasviri yer alıyor. Tanrı, sol eliyle ağacı tutmakta ve sağ elinde tuttuğu bağ bıçağını ağacın dallarını kesmek için havaya kaldırıyor. Bu tasvirin bitişiğinde Tarvos Trigaranus ("Üç turnalı boğa") başlığının altında, geniş yapraklı bir ağacın arkasında duran ve başıyla sırtında üç turnanın bulunduğu bir boğa kabartması yer alıyor. Bu iki tasvir ile Trier'de bulunan ve tanrı Merkür'e adanmış bir stelin üzerindeki kabartmalar arasında dikkat çekici bir benzerlik bulunuyor. Bu stelde de üzerinde zanaatkâr kıyafetleri bulunan ve elindeki balta benzeri bir aletle bir ağacı kesmeye hazırlanan -bu defa sakalsız- bir adam görülüyor. Bu kabartmalar arasında başka bağlantı noktaları bilinmediği için de bunlara temel oluşturan mitos tümüyle karanlıkta kalıyor ve tasvir edilen sahnenin ne olduğu anlaşılamıyor.

Peki ama bu çok çeşitli yazıtlar ve ikonografik bulgular ile Sezar'ın Roma panteonundan pek de farklı olmayan tek tip Kelt tanrılar âlemi tablosu arasında nasıl bir ilişki var? Günümüz araştırmacıları tarafından yapılan birçok yorum ve geniş bir perspektiften sunulan farklı fikirler yelpazesi, bu konuda henüz çözüme kavuşturulmamış ve abartılı olarak şu şekilde ifade edilebilecek bir sorun olduğunu ortaya koyuyor: Ya Sezar'ın anlatımı gerçek ve Kelt tanrılarının çok sayıda isminin bulunmasına rağmen, bunlar bölgelerüstü bir uzlaşmayla Roma tanrılarına karşılık gelen ve büyük ölçüde tek tip Galya-Roma ikonografisinde de karşılığını bulan az sayıda tanrıyı ifade ediyor ya da Sezar'ın tasviri Galyalıların Yunan-Roma medeniyetine asimile edilme ihtimallerinin, kültürsüz Germenlere kıyasla çok daha fazla olduğunu ortaya koymaya çalışan politik-askeri stratejinin bir tahayyülünden ibaret. Şayet ilk varsayım geçerliyse, tanrı Merkür'ün tasvirlerine Roma Galya'sında sıra dışı bir sıklıkta rastlanması, Sezar'ın anlatımının doğrulanması olarak kabul edilebilir. Ancak ikinci varsayım geçerliyse,

bu Galya-Roma bulgusunu, Galya'nın Romalılaştırılması-
nın ardından dinlerini taş anıtlarda ifade eden nüfusun var
gücüyü Kelt tanrılarını Roma panteonuyla özdeşleştirme-
ye çabası içine girdiğini ortaya koyar. Buna göre, çok çeşitli
Kelt tanrılarının sadece pek az sayıda Roma tanrısı ve tan-
rıçasıyla özdeşleştirilmesi, görece geç bir dönemde, Roma-
lılaşmayla birlikte eskinin küçük ölçekli Kült çeşitliliğinde
yapılan ikincil bir dengeleme olarak değerlendirilebilir.

Keltlerin dinine dair -çoğu popüler bilime ait- çok sayı-
daki çalışmanın hâlâ bir ülke, hatta Avrupa çapına yayılmış,
hiyerarşik olarak sınıflandırılmış, işlevlerine göre birbirle-
rinden ayrılmış tanrılarla dolu bir panteonun varlığını ka-
bul etmesi, Kelt dini tarihi gibi üzerinde pek az çalışılmış
bir araştırma alanında yapılan ve pek az sorgulanan kay-
nak yorumlama tarzının oldukça sorunlu olduğu konusun-
da yanılgiya yol açmamalıdır. Kelt dinine dair yapılan pek
çok çalışmada, Sezar tarafından anılan Merkür'le bir tutulan
tanrı Lugus örneği bunu ortaya koyuyor. Bu özdeşleştirme-
ye argüman olarak sıklıkla İrlanda dilinde "Kale" anlamına
gelen *dún* kelimesine atfen "Tanrı Lugus'un Kalesi" olarak
tercüme edilen *Lugudunum* yer isimlerinin sıklığına yapılan
atıf verilir. Bir diğer argüman da, Roma Galya'sında 1 Ağus-
tos'ta -İrlanda *Lugnasad* hasat şenliği tarihi- eyalet başken-
ti *Lugudunum*'da İmparator Augustus şerefine büyük bir
kutlamanın yapıldığı ve bunun kökeninin de Lugus/Mer-
kür'e dayanabileceğidir. Ayrıca Sezar tarafından Keltlerin
en büyük tanrısını karakterize etmekte kullanılan *omnium
inventor artium* ("Bütün sanatların yaratıcısı") ifadesinin, İr-
landa dilindeki *samildánach* ("Bütün sanatlara hâkim") sıfa-
tını da hatırlattığına vurgu yapılıyor. Orta Çağ'a ait İrlanda
söylencesi *Cath Maige Tuired*'deki Lug mac Ethnenn mitolo-
jik figürü, Hristiyanlık öncesi Kelt tanrısının tarihselleştiril-
mesi olarak görülüyor. Ancak bu argümanlar daha yakın-
dan incelendiğinde, bu yorumlar hakkında hızla şüphey-
e düşüyoruz.

Bir yer ismi olarak *Lugudunum*'u (Lyon, Laon ve Leiden
gibi modern isimler de buradan türemiştir) ele aldığımızda,
Kelt tanrı isimlerinin bileşik yer isimlerinde neredeyse hiç
görülmemesinden ötürü "Lugus'un Kalesi" yorumu şüphe-
li görünüyor. Birçok ön eke takı olarak gelen *-dunum*'un kö-

keni etimolojik olarak belirsizdir ancak bazı yorumlanabilir isimler topografik özelliklere ve ilgili yerleşimin statüsüne atıfta bulunmaktadır. Ayrıca bu bağlamda ele alınan yer isimlerinin birçoğu Orta Çağ'ın orta ve geç dönemlerinde oluştuğu için, *Lugudunum* isminin eski halinin rekonstrüksiyonunu yapmak genelde pek mümkün olamıyor. Bunun ötesinde, bu isimlerin tümünün ya da önemli bir kısmının kökeninin Roma öncesi döneme dayandığı da hiçbir şekilde kesinliği kanıtlanabilmiş bir bilgi değil. *Lugu-* unsurunun yer ismi olarak sadece *-dunum* "kale" ekiyle birlikte görülmesi ancak *-briga* "tepe", *-durum* (kale), *-magus* (tarla), *-nemetum* (tapınak) veya *ritum* "nehirdeki geçit yeri" gibi aslında oldukça sık kullanılan eklerle birlikte hiç görülmemesi, kuşku- kuları daha da artırıyor. Antik Çağ'da *Lugudunum* ismiyle ilgili olarak birbiriyle rekabet halinde üç farklı yorum vardı ve bunların hiçbirisi bir tanrının ismini akla getirmiyordu. Galya, İrlanda ve Galler dillerinde üretilen bileşik kişi isimleri ele alındığında, "Savaşçıların Kalesi" gibi bir anlam akla daha yakın geliyor.

Eğer *Lugudunum* ismi Lyon şehrinde *Lugus* isimli bir tanrının öne çıkan konumuna dair bir şeyler söylemiyorsa, bu durumda bu şehirde her yıl 1 Ağustos'ta İmparator Augustus onuruna düzenlenen şenliği, İrlanda'nın *Lugnasad* hasat şenliğiyle bağdaştırmak için de bir gerekçe bulunmuyor demektir. Gerçekten de yakından bakıldığında bu denklemin imkânsız olduğu ortaya çıkıyor; çünkü İrlanda takvimi, Orta Avrupa için söz konusu olamayacak iklim şartlarına göre düzenlenmişti. 1 Ağustos tarihinin İmparator Augustus adına şenlik düzenlenecek bir gün olarak seçilmesi, Roma takviminde bu ayın söz konusu imparatorun ismini taşımasıyla açıklanabilir. Tam da Roma takvimiyle olan bu ilişki, Galya-Roma şenliklerinin Roma öncesi dönemden kalma Galya şenliklerinin devamı olduğu ihtimalini ortadan kaldırdığı gibi, zaten böyle olduğuna dair bir işaret de yoktur.

Daha yakından bakıldığı zaman, Galya Merkür'ü için kullanılan *omnium inventor artium* lakabı ile İrlandalı Lug için kullanılan *samildánach* lakabı arasında tarihsel bir süreklilik bulunduğu iddiası da kuşkulu görünüyor. Galyalı Merkür'ün Sezar tarafından sayılan "bütün sanatların yaratıcısı", "her yolun ve yolculuğun önderi" ve "ticaret ve para

kazanma konularında çok etkili" şeklindeki karakteristik özellikleri, Yunan-Roma mitografisi ile birebir örtüşüyor. Bundan dolayı, yerli bir Kelt tanrısının Latince olarak ifade edildiğinin düşünülmesi için bir neden yok. Bütün kaynakları bir bütün olarak ele aldığımızda -burada örnek olarak sadece biri verilmiştir- Sezar'ın anlattıklarının Yunan-Roma mitografisi şablonuna ve sonradan Galya-Roma dinine uygun olduğun olduğu, ancak Roma öncesi Kelt tanrıları âlemini anlamaya pek de katkı sunmadığı sonucuna ulaşabiliriz.

Druidleri anlayabilmemiz için bu düşünceler birçok açıdan oldukça önemli. Her şeyden önce, Keltlerin dinini genel olarak statik ve tüm zamanları kapsayan bir boyut olarak algılamamamız konusunda bizi uyarır: Roma Galya'sında karşılaştığımız her şey, Roma öncesi Galya'sına ait olduğunu düşündüğümüz her şeyden muhtemelen çok farklıydı ancak bu parçaları eski haline getirmeyi henüz başaramıyoruz. Yani farklı yüzyıllara ait metinlerde Druidlerden söz ediliyorsa, buradaki ifadelerin birbirleriyle uyum içinde olmasına kesinlikle gerek yoktur ve farklı kaynaklar arasındaki bariz çelişkiler, o veya bu yazarın güvenilirliğine peşinen hâle getirmez. Bunun ötesinde, Keltlerin dininin mekânsal olarak da bir bütünlük arz etmediğini söylemek gerekir: Mesela Akdeniz kıyısındaki Marsilya'nın hinterlandında yaşayan Keltler için geçerli olanın, ne Kuzey Fransa ve Belçika'nın Atlantik kıyılarında yaşayan Keltler için, ne de Britanya Adaları ve İrlanda'da yaşayan Keltler için geçerli olması gerekir. Belki de İrlanda'da yaşayan Druidler, Güney Fransa'da yaşayan Druidlerden son derece farklıydı. Galya-Roma tanrı isimlerinin sayısının çok fazla olmasının bir zamanların yerel ve bölgesel tanrı çeşitliliğine karşılık geldiği zaten tespit edilmişti. Ama bu çeşitliliğin kültlere ve ritüellere yansıyor yansımadığı, bir sonraki başlıkta ele alınacaktır.

VE ÖKSEOTUNU ALTIN BİR ORAKLA KESER”: RİTÜELLER VE KÜLTLER

Eski zamanlarda, güç sahiplerinin aynı zamanda kehanet yeteneğine de sahip olduğu düşünülürdü. Çünkü bilgelik gibi kâhinlik de hükümdarlara özgü bir ayrıcalık olarak görülüyordu. Kralların kâhin olarak ve daha sonra aynı kâhinlik görevine sahip özel bireyler olarak dini otoriteleriyle devleti yönettiği topluluğumuz da buna şahitlik etmektedir. Medeniyetle hiç ilgisi olmayan kavimlerde bile bu tür kehanetler bilinmiyor değildir, mesela Galya’da Druidler vardır ki, bunlardan biriyle, seni ziyaret eden ve hakkında methiyeler düzen Aedur kavminden Diviciacus’la bizzat tanıştım. Bu adam Yunanların *physiologia* adını verdiği türden doğayla ilgili bilgilere sahipti ve kısmen kehanet yoluyla, kısmen de çeşitli işaretleri yorumlamak suretiyle gelecekte haber verme alışkanlığına sahipti.

Cicero *De divinatione* (I, 40, 89 – I, 41, 90) adlı yazısında Sezar’ın ordusunda yüksek rütbeli bir subay olan kardeşi Quintus’a eski zamanda ve o dönemin medeni olmayan kavimlerinde kâhinliğin ne kadar yaygın olduğuna dair bunları yazıyordu. Yunanların ve Romalıların Druidler hakkında verdikleri bilgiler içinde bu satırlar özel bir öneme sahipti çünkü burada ilk defa bir Druid başka bağlamlarda da tanınan bir kişilik olarak karşımıza çıkıyor. Sezar’ın bazı göndermelerinden de anladığımıza göre Diviciacus Sezar’ın rakibi Dumnorix’in ağabeyiydi, aktif bir politik hayatı vardı ve –bir pasajda çocuklarından da söz edilmesinden anlaşıldığı üzere– evliydi (krş. *Galya Savaşı* 1, 20, 2; 1, 16, 5 ve 1, 31, 8-9). Ancak bu pasajın bir kaynak olarak değerinden şüpheye düşenler de yok değil. Sezar bir başka yerde (*Galya Savaşı* 1, 19, 3) Diviciacus’la bir tercüman yardımıyla anlaştığını yazıyordu, buradan da Galyalının ne yeterli Latince ne de Yunanca konuştuğu anlaşılıyordu. Peki Cicero’nun bu adamla doğa felsefesi hakkında konuşması mümkün olabilir mi? Diviciacus ismi Cicero’nun oldukça kapsamlı toplu eserlerinin baş-

ka hiçbir yerinde anılmadığı ve *De divinatione* içindeki bilgiler de görünüşe göre büyük ölçüde Poseidonios'un *Kehanet Üzerine* (*Peri mantikes*) adlı eserinin içeriğini yansıttığı için, Cicero'nun Yunan filozofunun sözlerini Galyalı misafirinin ağzına yakıştırdığını ancak bu sözleri bu ağızdan bizzat hiçbir zaman duymadığını düşünmek oldukça akla yakındır. Ancak biz yine de metnin içeriğine dönelim.

Antik yazarların Druidler bağlamında *physiologia* veya doğa felsefesinden ne anladıkları, birinci başlıkta Sezar ve Pomponius Mela'dan yapılan iki alıntıyla ortaya konulmuştur. Druidlerin kâhinlikle olan ilişkisi için burada üç yere daha atıfta bulunulacaktır.

Bunların arasında Bard adını verdikleri lirik ozanlar da vardır. Bu ozanlar lir benzeri çalgılarıyla bazı kişileri övüyor, bazı başka kişileri de yeriordu. Ayrıca Druid adını verdikleri saygın felsefecileri ve din bilginleri de vardır. Yine çok saygı duydukları kâhinler de kullanırlar. Bu kâhinler kuşların uçuşuna ve kurban edilen hayvanlara bakarak gelecekte haber verirler ve herkes onların sözünü dinler.

Bu satırlar, Sicilyalı tarihçi Diodoros'un kaleminden çıkmıştır (*Kütüphane*, 5, 31, 2-3). Bu bilgilerin benzeri Coğrafyacı Strabon'un anlatımlarında da mevcuttur (Coğrafya 4,4,4):

Onlarda üç zümreye büyük saygı gösterilir: Bardlar, Vateler ve Druidler. Bardlar şarkıcı ve şairdirler; Vateler kurban rahipleri ve doğa felsefecileridir; Druidler doğa felsefesinin yanı sıra ahlak felsefesiyle de ilgilirler.

Çok benzer bir tanımla Latin dilinde yazan Geç Antik Çağ tarihçisi Ammianus Marcellinus'ta karşılaşırız (*Res Gestae* 15, 9, 8):

İnsanların giderek daha medeni hale gelmesinden sonra, Bardlar, Euhagelar ve Druidler tarafından tanıtılan övgüye değer öğretiler hakkında yapılan çalışmalar, bu bölgelerde oldukça saygı gördü. Bardlar, lirlerinin tatlı nağmeleri eşliğinde destansı dizelerle ünlü yiğitlerin kahramanlıklarını dile getirirken, Euhagenler de doğanın sırlarını keşfetmeye çalışıyordu. Bunların arasında ise Pisagor'un emrine göre bir kardeşlik içinde birleşmiş, olağanüstü yetenekli adamlar olan Druidler bulunuyordu. Druidler kendilerini yüce gizlerin keşfine adanmışlardı ve insanların günlük meselelerini küçümseyerek ruhların ölümsüz olduğunu ilan ettiler.

Son olarak alıntılanan satırlardan açık bir şekilde anlaşılacağı üzere, Ammianus Marcellinus da Druidlerin ilk başlıkta ele alınan Pisagorcu yeniden doğuş öğretisine inandıklarını anlatıyordu. Kaynak olarak daha önce sözünü ettiğimiz İskenderiyeli Timagenes'i veriyordu; onun kaynağı da muhtemelen yine Poseidonios'tu. Bu tahmin onun "Bard, Euhag ve Druid" tasviri ile önceden Diodoros ve Strabon'dan yapılan alıntılarda görülen üç saygın zümre arasındaki benzerlikte ki, bu iki isim ile Poseidonios arasındaki bağlantı zaten biliniyordu. Ancak kehanet konusunda burada bir açıklama daha yapmak yerinde olacaktır.

Yapılan bir karşılaştırmanın ortaya koyduğu üzere, her üç yazar da Bardlardan (*bardoi*) ve Druidlerden (*druidai*) söz ediyordu. Üçüncü grup olarak Diodoros Kâhinleri (*manteis*), Strabon Vatelari (*ouateis*) ve Ammianus Marcellinus da Oyhağları (*euageis*) anıyordu. Her ne kadar yeni döneme ait bazı yazarlar Euhagları -yanlış bir okumayla Euhagları- Kelt rahiplerinin özel bir zümresi olarak değerlendirme eğilimindeyse de burada sadece bir yazım hatasının söz konusu olduğu görüşü genel olarak kabul görmektedir: Büyük ihtimalle eski dönemlerde büyük harflerle yazılmış Yunanca bir el yazmasında bulunan OYATEIΣ kelimesi yanlış olarak EYAEIΣ (*euageis*) şeklinde okunmuş ve Yunanca *euages* "kutsal, temiz" kelimesinin çoğul hali olarak yorumlanmıştı. Teorik olarak bunun aksini iddia etmek ve *euageis* kelimesinin yanlışlıkla *ouateis* olarak okunduğunu düşünmek de mümkündür. Ancak *bardoi* ve *druidai* kelimelerinin bariz bir şekilde Keltçe sözcüklerinin Yunancaya aktarılmış halleri olduğunu düşünecek olursak, bu üçüncü kelimenin kökenini de Keltçede aramamız mantıklı olacaktır. Bunun için günümüz İrlanda dilinde peygamber anlamına gelen *fáith* kelimesinin öncülü olan eski Keltçedeki **wātis* kelimesi en uygun seçenek gibi görülüyor. Bu kavram, bu haliyle sadece Strabon tarafından kullanılmıştı; Diodoros daha sık kullanılan *manteis* kavramını tercih etmişti ve bu kavram ya Timagenes/ Ammianus Marcellinus ya da bunların eserlerini çoğaltan yazıcılar tarafından yanlışlıkla *eu(h)ageis* şeklinde okunmuştu.

Druidlerin Poseidonios ve onu temel alan yazarlar tarafından sadece doğa felsefesiyle değil, kurban ve kehanet konularıyla da yakından ilişkilendirildiğini akılda tutmak

gerekir. Kurbanların aynı zamanda tanrısal iradenin belirlenmesine de hizmet etmesinden ötürü, son olarak anılan iki alan birbiriyle yakından ilişkiliydi. Diodoros, yukarıda aktarılan pasajdan hemen sonra şunları yazıyordu (*Kütüphane* 5, 31, 3):

Özellikle önemli konularla ilgili işaretlere başvurmak istediklerinde, tuhaf ve inanılmaz bir gelenekleri vardı: Bir kişiyi ölüm mahkûm ediyor ve diyaframın üzerine indirdikleri bir kılıç darbesiyle onu yere seriyorlardı. Kurbanın ölürken yere nasıl düştüğüne, uzuvlarının nasıl seğirdiğine, kanın nasıl aktığına bakarak ve bu işaretler konusunda çok uzun bir geçmişe dayanan tecrübelerine güvenerek gelecekte haber verirdi.

Diodoros, bu bilgiyi de uzuvların seğirmesine bakılarak yapılan kehanetlere dair *Palmoskopia* adında bir kitap yazan Poseidonios'tan almış olmalıydı. Çok kısaltılmış bir şekilde de olsa, Strabon'un da oldukça benzer bir tasvir yapması, bu tahminin gerçekliğini desteklemektedir (*Coğrafya* 4, 4, 5):

Kurban edilmesi kararlaştırılan bir insanın sırtına bir hançer saplıyor ve vücudunun seğirmesine bakarak gelecekte haber veriyorlardı.

Strabon'un İberya Yarımadası'nda yaşayan Lusitanlar ve bir Germen halkı olan Kimberler hakkında verdiği ve muhtemelen yine Poseidonios'tan aldığı bilgilerde, iki başka benzerlik daha bulunuyordu (*Coğrafya* 3, 3, 6 ve 7, 2, 3). Burada da Lusitanların kehanette bulunabilmek için savaş tutsaklarını kurban ettikleri, tutsağın yere nasıl düştüğüne ve iç organlarının durumuna bakarak gelecekte haber verdikleri anlatılıyordu. Kimberlerde de kehanette bulunacak rahip, savaş tutsaklarının karınlarını yarıyor veya bronz bir kazanın üzerinde gırtlaklarını kesiyor, iç organların durumuna veya kanın nasıl aktığına bakarak gelecekte haber veriyordu. Ne Lusitanların ne de Kimberlerin Kelt olarak görülmesine rağmen, yine de bu kurban uygulamaları arasında din tarihi bağlamında bir ilişkinin bulunması ihtimal dâhilindedir. Savaş esirlerinin iç organlarına bakılarak tanrısal iradenin tespitine dair bir bilgiyi, Britanyalılar bağlamında Tacitus'da da görüyoruz (*Yıllıklar* 14, 30, 3):

Çünkü tutsakların kanıyla sunak taşlarını yıkamayı ve insanların iç organlarıyla tanrılara soru sormayı kutsal bir hak olarak görüyorlardı.

Tanrısai iradenin tespit edilmesi için kehanet amaçlı kurbanların yanı sıra, antik yazarlar Druidlerin istek ve şükran amaçlı kurbanlar verdiklerini de belirtiyorlardı. Örneğin Diodoros, yine Poseidonius'a dayanarak şunları yazıyordu (*Kütüphane* 5, 31, 4):

Adetlerine göre bu filozoflardan biri olmadıkça hiçbir kurban töreni yapılmazdı çünkü sunularının tanrılara ancak tanrısai doğadan nasibini almış ve sanki onlarla aynı dili konuşan bu adamlar vasıtası ile ulaşacağını ve isteklerinin yine bu adamlar tarafından yapılması gerektiğini söylüyorlardı.

"Söylüyorlardı" ile sunulan gerekçenin Druidlerin ağzından çıkan bir ifade olup olmadığı belli değildir çünkü Stoacı filozoflar da dilin eşitliğini (homophonía) tanrılarla uğraşmak için vazgeçilmez bir ön koşul olarak görüyorlardı. Hatta bu yüzden Poseidonios da kendi düşüncelerini Druidlerin ağzından dile getirmiş olabilir. Druidler hakkında benzer ifadeleri Sezar'ın ağzından da okuyoruz (*Galya Savaşı* 6, 13, 4):

Druidler din işleriyle ilgilenirler, resmi ve özel kurban törenlerini yaparlar, ayinlerle ilgili sorunlar çözerler.

Romalı general, aynı konuyla ilgili olarak bir başka yerde daha ayrıntılı açıklamalarda bulunuyordu (*Galya Savaşı* 6, 16, 1-5):

Galya halkının tamamı dini görevlerine çok bağlıdır. Bu nedenle ağır hastalar ya da savaşta büyük tehlikeye düşenler kurban olarak insan keserler ya da keseceklerine dair yemin ederler. Böyle kurban törenlerinde Druidler rahiplik yaparlar. Bir insan hayatına karşılık bir başka insan hayatı feda edilmezse, ölümsüz tanrıların kızgınlığının yatışmayacağına inanırlar. Hem özel hem de kamu yaşamında kurban törenleri yapılmaktadır.

Sezar, hemen ardından bu kurban törenlerinin nasıl tasavvur edilmesi gerektiğini anlatıyordu (*Galya Savaşı* 6, 16, 4-5):

Bazen çok büyük heykelleri ya da sazlardan yapılmış şeyleri canlı insanlarla doldururlar. Daha sonra bunları ateşe vererek yakarlar. İnsanlar alevler içinde kalarak ölür. Ölümsüz tanrıların hırsızlık, eşkıyalık yaparken ya da birini öldürürken suçüstü yakalananların öldürülmesinden çok hoşlandıklarına inanırlar. Fakat suçluların sayısı azaldığında, masum insanları da kurban ederler.

Burada insan bir kez daha Sezar'ın eski bir kaynaktan faydalandığı izlenimine kapılıyor çünkü Diodoros da biraz farklı bir vurguyla oldukça benzer şeylerden bahsediyordu (*Kütüphane* 5, 32, 6):

Vahşi yaşamlarına uygun olarak, verdikleri kurbanlarda da muazzam günahlar işlerler. Suçluları beş yıl boyunca tutsak ederler, sonra onları tanrıların onuruna kazığa oturttururlar ve devasa odun yığınlarında başka sunularla birlikte ateşe verirler. Savaş esirlerini de tanrıların onuruna kurban olarak kullanırlar. Hatta bazıları, savaşta ele geçirdikleri hayvanları da insanlarla birlikte öldürür, yakar ya da başka şekillerde katlederler.

Benzer ifadelere Strabon'da da rastlıyoruz (*Coğrafya* 4, 4, 5):

Druidler olmadan kurban vermiyorlardı. Söylenene göre, insanları farklı şekillerde kurban ediyorlardı. Bazılarını oklayarak öldürüyor, bazılarını tapınaklarında kazığa oturtturuyor ya da saman ve ahşaptan dev bir insan vücudu yaparak evcil hayvanları, vahşi hayvanları ve insanları içine doldurup ateşe veriyorlardı.

Şüphesiz Strabon'un verdiği bilgiler –tıpkı Diodoros gibi– Poseidonios'a dayanıyordu ancak Galya'da yaşanan Romalılaştırma sürecine istinaden bunları geçmiş zaman formunda kaleme almıştı. Strabon ile Diodoros'un tasvirlerinin Sezar'ın ifadelerine olan benzerlikleri de dikkat çekicidir; muhtemelen o da aynı geleneğin takipçisiydi. Bu üç yazar arasında göze çarpan bir başka benzerlik ise Keltlerin tapınaklarında bulunan adak ve sunularla ilgiliydi. Diodoros buna dair şunları yazıyordu (*Kütüphane* 5, 27, 4):

Daha kuzeyde yaşayan Keltlerin tanrılarının tapınaklarıyla ilgili benzersiz ve tuhaf bir durum vardır. Bu tapınaklarda ve ülkenin çeşitli yerlerinde bulunan kutsal alanlarda tanrılara adanmış büyük miktarda altın bulunur ve Keltler son derece aç gözlü olmasına rağmen, yerli halktan kimse tanrılara duyduğu korku yüzünden bunlara elini sürmez.

Bundan daha ayrıntılı olarak ve o zamandan bu yana gerçekleşen Romalılaştırmayı da dikkate alarak, Strabon şu açıklamada bulunuyordu (*Coğrafya* 4, 1, 13):

Onun [Poseidonios] ve diğerlerinin söylediği gibi, Kelt topraklarında her yerde hazineler vardı çünkü arazi altın bakımından zengindi ve tanrılardan korkan insanlar basit bir yaşam tarzına sahipti. Altın ve gümüş külçeler atıkları bazı göllerin

kendilerini koruyacaklarına inanıyorlardı. Romalılar bu bölgeleri fethettiğinde, gölleri devlet adına sattılar ve birçok alıcı dövlümüş gümüşten yapılmış değirmen taşları buldu. Tolosa'da, bölge sakinleri tarafından çok saygı gören bir tapınak vardı ve orada büyük zenginlikler bulunuyordu çünkü pek çok kimse buraya adaklar sunuyor ve kimse onlara dokunmaya cesaret edemiyordu.

Bu pasajı anlamak için, "Tolosa Altını" (aurum Tolosanum) ifadesinin, bugün "Pirus Zaferi" veya "Truva Atı" gibi deyimler bize ne ifade ediyorsa, Romalılar için de haksız yere elde edilen servet gibi bir anlama geldiğini belirtmek gerekir. Çünkü o devirde Tolosa civarında yaşayan Keltlerin, bu altınları Delfi Tapınağı'ndan çaldıklarına inanılıyordu. Bu yüzden tanrı Apollon tarafından ölüm getiren bir salgın hastalıkla cezalandırılmış, onlar da tapınağa karşı işledikleri günahı arınmak için altınları göle atmışlardı. Romalı General Caepio, Tolosa şehrine karşı çıktığı bir sefer esnasında bu altınlara el koyduğu için, kısa bir süre sonra, 5 Ekim 105 tarihinde, Kimberlere karşı yaptığı Arausio (Orange) Savaşı'nda müthiş bir yenilgiyle cezalandırılmıştı. Bu efsane, *aurum Tolosanum*'un kökeni hakkındaki farklı düşüncelere, Keltlerin depolama uygulamalarından daha fazla önem atfeden Poseidonios'un anlatımının da temelini oluşturmaktadır ki bugün kaynaklarımızı teşkil eden yazarların birbirlerinden ne kadar farklı görüşlere sahip olduğunun açık bir kanıtıdır. Tolosa altınlarının ve benzeri tapınak hazinelerinin gerçekten de tanrılara geri dönüşü olmayan bir şekilde adanmış sunular mı, yoksa kabilelerin hırsızlıktan korumaları için tanrılara geçici bir süre için emanet ettikleri altın rezervleri mi olduğu konusunda bugüne dek görüş birliği kesinlikle sağlanamamıştır.

Kelt savaş tanrısından söz ettikten hemen sonra, Sezar'da da buna çok benzeyen bir nota rastlıyoruz (*Galya Savaşı* 6, 17, 3-5):

Herhangi bir savaşa karar verdiklerinde ganimeti Mars'a vereceklerine yemin ederler. Kazanırlarsa esir ettikleri tüm canlıları öldürürler. Diğer eşyaları bir yerde toplarlar. Kabilelerin birçoğunda böyle ganimetlerin kutsal yerlerde bir tepe oluşturdıkları görülmektedir. Herhangi bir kimsenin dini hiçe sayarak ganimetleri alıp evine götürdüğüne pek fazla rastlanmaz. Bunu yapanlar en ağır cezalara ve işkencelere çarptırılır.

Bu bilgiyi, Sezar'ın biyografisini yazan ve onun Galya savaşlarından sonra Roma'da altın fiyatlarının % 25 civarında düştüğünü ve Sezar'ın M.Ö. 54 yılında sadece yeni yapacağı forum için gereken 100 milyon sestertiusu savaş ganimetlerinden karşıladığını anlatan Sueton (M.S. 70-130 civarı) da dolaylı olarak doğruluyordu. Bu tür tapınak hazinelerinin yönetilmesinden bir zamanlar Druidlerin sorumlu oldukları mantıklı bir düşünce gibi görünüyorsa da böyle bir şey kaynaklarımızın hiçbir yerinde açıkça belirtilmediği için ucu açık kalmaktadır.

Druidler tarafından yönetilen bir ayinin en bilinen ve aynı zamanda en etkili tasviri, dikkat çekici bir şekilde şu ana dek sözünü ettiğimiz yazarlar tarafından değil de doğa araştırmacısı Yaşlı Plinius tarafından yapılmıştı (*Doğa Tarihi* 16, 249-251):

Bu konuda Galya eyaletlerinin [ökseotuna] hayranlığını anmak gerekir. Başka hiçbir şey Druidler -rahiplerini böyle tanımlarlar- için ökseotu ve üzerinde yetiştigi ağaç kadar kutsal değildir ancak bu ağacın bir meşe olması gerekir. Sırf bu yüzden meşe korularını tercih ederler ve meşe yaprakları olmadan kurban ayinlerini icra etmezler; zaten Yunanlar bu yüzden onlara "Druid" [Yunanca *drŷs*/meşe] ismini takmış olsa gerek. Bu ağaçlarda yetişen her şeyin gökten gönderildiğine ve tanrının bu ağaçları bizzat seçtiğine dair bir işaret olduğuna içtenlikle inanırlar. (...) Ökseotunu kendi dillerinde "her şeyin şifacısı" anlamına gelen bir isimle tanımlarlar. Ağacın altında kurban ayinini ve şölen sofrasını hazırladıktan sonra, boynuzları ilk defa çiçeklerle süslenmiş iki beyaz boğa getirirler. Beyaz giysili bir Druid ağaca çıkar ve altın bir orakla ökseotunu kesip yine beyaz bir pelerinin içine koyardı. Hemen sonra iki boğa kurban edilir ve verdiği nimet için tanrılara dua edilirdi. Druidlere göre, ökseotu katılmış içkilerin içirildiği hayvanlarda doğurganlık artar ve bu içki her türlü zehre karşı bir panzehir haline gelirdi. Kavimlerin önemsiz konulara karşı duydukları dinsel korku çok büyüktü.

Bilindiği üzere Plinius *Doğa Tarihi* adlı eserinin 16. kitabını M.S. 77 yılında, yani Vezüv'ün patlaması esnasındaki ölümünden iki yıl önce kaleme almıştı. Burada bir gördü tanığı olarak konuşmayıp daha eski bir kaynağa atıfta bulunduğundan şüphe yoktur çünkü Augustus ve Tiberius'un aldığı sert tedbirlerden sonra, İmparator Claudius döneminde (41-54) Druidlerin etkinlikleri kesin olarak yasaklanmıştı.

Burada bir Yunan kaynağının söz konusu olduğu, bir yandan “Druid” teriminin Yunanca *drûs* “meşe” kelimesinden -bunun Plinius tarafından kullanılan Latince karşılığı *robur*’dur- türetilmesinden, öte yandan da Keltçe ökseotu- nun “her şeyin şifası” olarak tanımlanmasından anlaşılıyor çünkü ökseotunun Latincesi olan *omnia sanans* kelimesi de Yunanca “her şeyin şifası” anlamına gelen *pánakes* bitki isminden gelmektedir. Buna ek olarak, bir Yunan kaynağının kullanıldığı varsayımı, kimliği bilinmeyen yazarın Kelt takvimi için *genea* “nesil” teriminin anlamına atıfta bulunmasıyla da destekleniyor çünkü bu tür “nesiller” -Plinius tarafından kullanılan Latince ifadeyle *saeculum*- Roma zaman hesaplaması için olmasa da Yunanların zaman hesaplarında önemli bir rol oynuyordu. Bütün bu işaretler temelinde Plinius’un verdiği bilgilerin doğrudan veya dolaylı olarak Poseidonios kaynaklı olduğu söylenebilir zira bu yazar sadece Keltlerin kurban törenlerinde Druidlerin oynadığı merkezî rolü öne çıkarmakla kalmıyor, aynı zamanda gözlemlediği kurumların yerli Kelt dilindeki karşılıklarını da canlı bir şekilde aktarıyordu. Bu tahmine karşı şu itirazda bulunulabilir: Söz konusu pasaj ne Diodoros ne de Strabon tarafından aktarılmıştı; ayrıca Poseidonios *Doğa Tarihi*’nin 16. kitabının dizininde yer almıyordu ve Plinius her ne kadar Poseidonios’un felsefe eserlerini anıyorsa da Keltlerle ilgili bilgilerin yer aldığı *Tarihler* adlı eserinden söz etmiyordu. Acaba Romalı doğa araştırmacısı burada Druidlere dair Poseidonios’tan da öncesine tarihlenen, henüz bilinmeyen bir kaynak kullanmış olabilir miydi? Bu soruyu akılda tutalım ve iki sonraki başlıkta bir daha ele alalım.

Kaynak sorunundan bu pasajın içeriğine geçecek olursak, burada ilk olarak tasvirin botanikle ilgili kısmını ele almak gerekiyor. Burada Latince *robur* / Yunanca *drûs* genel olarak “meşe” anlamındadır ve özel bir meşe türünü belirtmez. Buna karşın *viscum* (ökseotu) kavramında durum farklıdır; bu Latin dilinde hem adi ökseotu (*Viscum album*) hem de meşe ökseotu (*Loranthus europaeus*) olarak anlaşılabilir. Plinius açıkça Galya’daki koşullara atıfta bulunduğundan ve *viscum* ile *robur* arasındaki bağlantının nadir olduğunu vurguladığından, kast ettiği bitkinin genellikle meşe ağaçlarında görülen *Loranthus europaeus* olmadığı anlaşılmaktadır.

Burada sözü edilen açıkça *viscum album*'dur ki bu bitkinin yapraklı ağaç öksesi adı verilen bir alt türü *viscum album platyspermum* gerçekten de meşe ağaçlarında son derecede ender olarak görülür. Az rastlanır olması ve çıplak ağaç ile beyaz yemişler taşıyan yeşil ökse otu arasındaki tezada dinsel bir anlam yüklenmesi akla yakın bir durumdur, hele de Surlu Maximos isimli Antik Çağ hatibinin verdiği bilgiye göre (Logoi 8,8) Keltlerin meşe ağacını gök tanrısının tasviri olarak gördükleri düşünülecek olunursa.

Burada en ilgi çekici nesne, hiç şüphesiz "altın orak"tır. Ancak Plinius tarafından kullanılan Latince kelime *falx* sadece dal orağı veya ot orağı anlamına gelmekle kalmaz, aynı zamanda genel olarak kıvrık bağ bıçaklarını da ifade eder. Bu bağ bıçaklarının Eski Kelt dilindeki karşılığı Latinceye *vidubium* (aslında "ağaçkesen") olarak geçmişti ve bugün Fransızcada *vouge* ve Galce *gwddif* "Bağ bıçağı" (Eski İrlandaca *fidbae*) olarak varlığını sürdürmektedir. Altın bir bağ bıçağı ökse otunu kesemeyecek kadar yumuşak olduğundan, *falx aurea* muhtemelen (altın kaplı?) bronz bir ritüel bıçağı olmalıydı. Dünyevî işlerde normalde yaygın olarak kullanılan demirin dinî törenlerde kullanılmasından kaçınılıyordu ve bu antik din tarihinin farklı alanlarından da biliniyordu. Ayrıca bu ayrıntılı anlatıma rağmen, kurban töreninin asıl anlamının karanlıkta kaldığını da görmezden gelmemek gerekir: Burada kurban töreninin amacından ve uygulandığı yerden söz edilmediği gibi, bu kült topluluğunun oynadığı rol de izah edilmemiştir.

Kelt ritüellerine dair burada sözünü edeceğimiz son bilgi, şair Lucan'ın Sezar ile Pompeius arasında yaşanan iç savaş anlatan ve Keltler hakkında da birkaç söz eden destansı şiirinde yer alıyor (*Bellum civile* 1, 444-446):

O zalim kan kurbanlarıyla
dehşet veren Teutates yumuşatılıyordu
ve insanlık dışı sunaklarıyla korkunç Esus
ve İskit Diana'ninkinden pek de yumuşak olmayan
Taranis sunağı.

Bu dizeler her ne kadar birkaç filolojik sorun içeriyor ve bundan ötürü farklı şekillerde anlaşılıyorlarsa da esas amaç-

larının Keltlerdeki insan kurban etme geleneğinin öneminin altını çizmek olduğu açıktır. Şairin burada hangi Kelt kabilelerini kast ettiği bilinmediği gibi, neden bu tanrı isimlerinin seçildiği de karanlıkta kalmaktadır. Lucan'ın bu destanı kısa sürede bir klasiğe dönüştüğü ve sevilen bir ders malzemesi olduğu için, daha Antik Çağ'da bile hakkında çok sayıda yorum yapılmıştı. Bunların arasında günümüzde Bern yorumları (*Commenta Bernensia*) olarak bilineni de bulunuyor. Burada ilk olarak erken imparatorluk döneminde kaleme alınmış, ancak IV. Yüzyıl'da kopya edilmiş ve bazı eklerle genişletilmiş, dil ve içerikle ilgili açıklamalar söz konusudur. *Commenta Bernensia* günümüze Bern Halk Kütüphanesi'nde bulunan (ismini de buradan almaktadır) iki Orta Çağ el yazması formunda ulaşmıştır. El yazmalarında, yukarıda aktarılan dizelere dair şu açıklamalar yer alıyor:

Galyalıların dilinde Merkür'e Teutates adı verilir ve ona insan kanı dökerek taparlar. Teutates Merkür, Galyalılarda şu şekilde yatıştırılır: Bir insan, ağzına kadar dolu bir fıçının içine baş aşağı daldırılmak suretiyle boğulur. Esus Mars şu şekilde yatıştırılır: Bir insan, uzuvları kanlı birer kütleye dönüşüp dağılıncaya kadar bir ağaca asılır. Taranis Dis Pater ise şu şekilde yatıştırılır: Birkaç insan ahşap bir yapının içine yakılır. Başka [yazarlarda] farklı anlatımlar da görüyoruz: Tuetates Mars hem tanrısal iradesiyle savaşları yönlendirdiği için hem de Keltler başka tanrılar gibi ona da insan kurban ettikleri için "korkunç kan kurbanları" ile yatıştırılır. Tacirler tarafından tapınıldığı için Esus'u Merkür'le özdeşleştirirler, savaşların yönlendiricisi ve göksel tanrıların en büyüğü Taranis'i de Jüpiter'le bir tutarlar. Taranis bir zamanlar insan kafataslarıyla yatıştırılmaya alışkındı ancak şimdi evcil hayvanlarınsı ile de yetiniyor.

Görüldüğü üzere, Roma İmparatorluğu döneminde Keltlerin kurban ritüellerine dair başka bilgiler de dolaşım halindeydi ancak bunlar elimize ulaşan edebî eserlerde yer almamıştır. Bu bilgilerin güvenilirliği ve kesinlikleri de çok şüphelidir çünkü kıyaslama imkânımız yok denecek kadar azdır. Örneğin burada Teutates için yapıldığı söylenen kurban ritüelinin meşhur Gundestrup Kazanı'nın gümüş plakalarından birinde tasvir edilmiş olabileceği tahmin ediliyordu (Görsel III).

Görsel III: Gundestrup Kazanı'nda yer alan gümüş plakalardan birinde görülen insan kurban edilmesi sahnesi (M.Ö. I. Yüzyıl)

Ama bundan da kesin emin olamıyoruz çünkü hem bu sahenin diğerleriyle olan ilişkisi hem de öteki levhalardaki şekillerin ne olduğu bugüne dek tespit edilebilmiş değil. Esus'a kurban edilen insanların bir ağacın dalına asılarak öldürülmesini, Paris'te bulunan Naute Sütunu'nda (ve Trier'deki benzer rölyefte) Esus'un hemen yanında yer alan ağaçla ilişkilendirmek de insana çok cazip geliyor. Ancak bu ve benzeri zekice spekülasyonlarla fazla yol almak mümkün değil zira bütün bu denklemlerde çok sayıda "bilinmeyen" mevcut. Druidlerin kurban ritüellerine dair Antik Çağ'da yazılan bilgileri arkeolojik bulgularla karşılaştırmak, halen en mantıklı seçenek gibi duruyor. Bu amaçla ilk olarak Roma öncesi döneme ait kült yerlerine ve kurban alanlarına dair yapılan arkeolojik araştırmaları incelemek yerinde olacaktır.

“ORADA HER AĞAÇ KANLA YIKANMIŞTIR”: KURBAN YERLERİ VE TAPINAKLAR

Ormanda gece. Tarih öncesinden kalma, görkemli meşeler,
 Ki altlarında çakmamıştır bir kez bile şimşekler!
 Alacakaranlık kubbe, dallar dalların içine geçmiş,
 Bir tek kuşun ötüşü bile işitilmemiş!
 Fırtınalardan dahi etkilenmeyen, boğucu bir sessizlik,
 Tanrıya ait olduğu bilinen, kutsal bir karanlık!
 İşte orada, kafatasları ve kemikler parlıyor,
 Ve uğursuz bir sunak taşı yükseliyor...

Conrad Ferdinand Meyer (1825-1898), 1892’de yayınlanan “Tapınak” adlı şiirinde Roma öncesi dönemden kalma bir Kelt kült alanını işte böyle tasvir ediyordu. Meyer bu anlatımına şair Lucan’ın eserindeki (*İç Savaş* 3, 399-449) bir pasajı örnek almıştı; Lucan’ın tasvirinde ise Vergilius’un Avern Korusu (*Aeneis* 6, 179 vd.) hakkında yazdıklarının ve erken imparatorluk dönemi Roma şairlerinin etkisi hissediliyordu. Hem Lucan hem de C. F. Meyer bu tasviri Sezar’ın dinsel kaygılardan arınmış akılcı aklıyla Keltlerin için için kaynayan batıl inançlarla dolu çekingenliği arasındaki tezadı ifade etmekte kullanıyorlardı çünkü Romalı askerler bu kutsal koruya el sürmekten korktuklarında, ilk meşeyi kesen bizzat Sezar olmuştu. Lucan’da bu sahne şöyle anlatılıyordu (*İç Savaş* 3, 437-439):

Bunun üzerine askerlerin hepsi emre uydu -artık korkmadıkları için değil, tanrıların öfkesiyle Sezar’ın öfkesini birbiriyle kıyasladıkları için.

C. F. Meyer’in sözleriyle:

Kabuklar parçalanıyor! Güçlü gövde çatırdıyor!

Çöce, yapraklardan daha karanlık yapraklara kaçıyor.

Baltalar yapmaları gerekeni yapıyor

Ve dev yıkıntılar gün ışığına boğuluyor.

Bütün bu satırlar, gerçekte yüzlerce yıllık edebî bir geleneği yansıtıyor: Antik filozoflardan Romantizm dönemine kadar el değmemiş, tam ortasında mutlaka bir sunak bulunan bir koru ya da orman, Keltlerin veya doğal hayat yaşayan bütün halkların karakteristik kült merkezi olarak kabul ediliyordu. Örneğin Tacitus, M.S. 100 dolaylarında Germenler hakkında şunları yazıyordu (*Germania* 9, 2):

Ayrıca tanrıları duvarların içine hapsetmenin göksel varlıkların yüceliğine yakışmayacağını düşünürler, [...] ormanları ve korusuları kutsal alanlar olarak görürler ve sadece derin bir saygıyla baktıkları bu gizemli varlıklara tanrıların adlarını verirler.

Bu tezi ispat etmek istercesine, *Germania*'da aralarında Semnones kavminin insan kurban edilerek kutsandığı korusunun (*Germania* 39) ve Baltık Denizi'nde kıyıya yakın bir adada bulunan Tanrıça Nerthus'un kutsal korusunun (*Germania* 40) da bulunduğu bu tür çok eski kült alanlarının çeşitli örneklerine rastlanır. Tacitus yazdığı tarih kitabında da (*Yıllıklar* 1, 50 vd.) Germen tanrıçası Tanfana'nın Yukarı Lippe ve Ruhr arasında bulunan kutsal korusundan söz eder ancak bu somut bağlam içinde tanrıçanın tapınağının yıkılmasını da ekler ki, bu da akla birtakım yapıların varlığını getirir. Gerçekten de antik yazarlar tarafından yapılan sayısız el değmemiş kutsal koru betimlemesi, somut ve güvenilir gözlemlere dayanmak yerine edebî bir klişeymiş gibi görünmektedir. Aralarında Stoacılığın da bulunduğu çeşitli felsefî akımlar, bu düşüncenin kökenlerinin Yunan-Roma'ya dayandığına işaret ediyor. Örneğin Stoacı filozof Kitionlu Zenon, daha M.Ö. 300 yılında bile tanrılar için tapınaklar inşa edilmemesini, aksine tanrısallığın yüreklerde muhafaza edilmesini istemişti. Bu düşünce, Roma İmparatorluğu döneminde Seneca, Plinius ve Quintilian tarafından da dile getirilmişti. Çeşitli Hristiyan yazarlar II. Yüzyıl'dan bu yana aşkın yaratıcı tanrıya bir tapınak inşa etmemeyi, ona ruhla ibadet etmeyi ve yüreklerde bir tapınak adamayı tavsiye ederken bu Stoacı görüşe dayanıyorlardı (Minucius Felix, *Octavius* 32, 1, vd.). Cicero'nun aktardığı bir anekdota ina-

nacak olursak, Pers kralı Xerxes “evleri bütün dünya olan tanrıları dört duvar arasına hapsetmenin günah olduğunu düşündüğü için” (*De re publica* 3, 14) Yunanların tapınaklarını yıktırmıştı. Tacitus da Germanlere bu tür düşünceler atfederken, Antik Çağ’da özellikle Akdeniz bölgesinin uzağında yaşayan kavimlerin kadim dinleri olduğu yolundaki yaygın düşünceyi dile getiriyordu. Tacitus aynısını Yahudiler için (*Yıllıklar* 2, 78, 3 ve 5, 5, 4) ve Pomponius Mela da Druidler için (*Coğrafya* 3, 19) iddia ediyordu:

Kavmin en soyluları onlara uzun bir süre, yani yirmi yıl boyunca bir mağarada veya uzak dağ ormanlarında gizlice eğitim verir.

Bozulmamış bir doğaya sahip kutsal koruların kadim dinlerin kült alanları olduğu düşüncesi, yine kadim dinlerin tasvir kullanmadığı yolundaki antik klişeyle uyum içindeydi. Bizanslı yazar VII. Konstantinos Porfirogennetos’un Diodoros’un bir eserinden yaptığı alıntıya göre, M.S. I. Yüzyıl’da da, M.Ö. III. Yüzyıl’da yaşamış Keltlerin tanrılara tasvir kullanmadan taptıklarının düşünüldüğünü biliyoruz (*Kütüphane* 22, 9, 4):

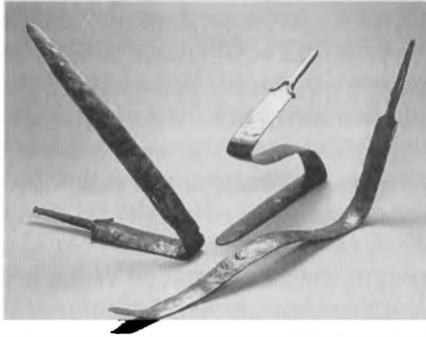
Keltlerin kralı Brennos [Delphi] Tapınağı’na ayak bastığında ve içeride altından ya da gümüşten yapılmış adak armağanları değil de ahşaptan ve taştan yapılmış kült tasvirleri gördüğünde ve [Yunanların] insan suretinde hayal ettikleri tanrılarını ahşaptan ve taştan yapıp buraya yerleştirdiklerini anlayınca kahkahalarla gülmeye başladı.

Bu pasajın Sezar’ın Keltlerin en büyük tanrılarının çok sayıdaki kült tasvirine yaptığı atıfla çeliştiği o zamanlar da biliniyordu ancak bu bariz çelişki III. Yüzyıl gibi erken dönemde yaşamış Keltlerin dininin, Romalılaştırmanın hemen öncesinde yaşamış torunlarının dinine göre çok daha kadim olduğu düşüncesiyle izah ediliyordu. Her ne kadar Akdeniz etkileri gösterebilirler bile, Keltlerin insan suretindeki kült tasvirleri M.Ö. V. Yüzyıl’da bile görülüyordu. Tasvir kullanmayan ilkel kavimlerin öne çıkartılıp antropomorfik kült imgelerinin küçümsenmesi, antik yazarların Persler, İskitler, Hintliler ve hatta en eski Romalılar hakkında verdiği sayısız benzer bilgiden de anlaşılacağı üzere, Greko-Romen etnografların ve kültür filozoflarının ortak özelliği idi. Roma öncesi dönemin Kelt kült merkezlerine dair gerçekçi

bir izlenim edinmek için, en son arkeolojik kazıların sonuçlarına bir göz atmak yerinde olacaktır.

Bundan elli yıl öncesinde hiç denecek kadar az tanınan Roma öncesi döneme ait Kelt kült alanları, geçtiğimiz otuz yıl zarfında arkeologlar tarafından yoğun bir şekilde araştırılmaya başlandı. İlk sırada ise 1977’de keşfedilen ve sonraki yıllarda tamamen ortaya çıkartılan Gournay-sur-Aronde Kült Alanı yer almaktadır. Aronde Vadisi’nin güney yamaçlarındaki kült alanı, Bellovaker bölgesinin sınırında, Viromanduer topraklarının başladığı yerin yakınlarında bulunuyordu. Yakındaki küçük bir tepedeki kare biçimli bir maden ocağında bulunan toprak kap buluntularının gösterdiği gibi, burası IV. Yüzyıl’ın başlarında bir kült alanı olarak hizmet vermişti. Asıl tapınak da yine IV. Yüzyıl’da maden ocağı tesisinin hemen doğusunda, 45 × 38 metre boyutlarında bir tahta perdeyle çevrili bir alandan oluşuyordu. Tahta perdenin etrafı 2 metre genişliğinde ve yaklaşık 2 metre derinliğinde bir hendekle çeviriliydi, doğu tarafının ortasında tek bir girişi vardı. M.Ö. III. yüzyılın başında bu hendeğin etrafına, ortasında bir ana giriş kapısı bulunan bir tahta duvar daha çekilmiş, bunun etrafına da bir hendek daha kazılmıştı. M.Ö. II. yüzyılda tahta duvarın merkezinde bulunan kurban alanlarının üzerine, doğuya bakan simetri eksenini, kuzeye doğru 2 metre kadar uzatılan ana giriş kapısının eksenineyle çakışan, kare planlı ahşap bir tapınak inşa edilmişti. Bu esnada ana giriş kapısının önüne insan kafataslarıyla süslü, altı kazık üzerine inşa edilmiş anıtsal bir ön yapı eklenmişti. Doğu tarafındaki iç çukurdaki kılıç, kın, kalkan ve mızrak buluntuları, savaşta ölen savaşçıların zafer nişanelerinin buradaki kült alanında bir başka sembolik sınırı oluşturduğunu göstermektedir. Bu silahların birçoğu –muhtemelen ritüel sebeplerden ötürü– bir daha kullanılmamaları için bükülmüş, kırılmış ya da başka yöntemlerle işe yaramaz hale getirilmişlerdi (Görsel IV). Tapınağın merkezini, M.Ö. III. Yüzyıl’dan itibaren 3 metre uzunluğunda ve 2 metre derinliğinde, içinde kurbanlık hayvanların etleri çürüyünceye kadar bekletildiği oval bir kurban çukuru oluşturuyordu. Etler çürüdükten sonra hayvanların kafatasları giriş alanında sergileniyor, iskeletin kalan kısımları da tahta çitin arkasındaki iç çukurda depolanıyordu. Görünüşe göre

Bir bütün olarak tanrılara kurban edilen çok yaşı sığır ların yanı sıra domuz lar ve koyun lar da kesiliyor, bun ların etleri düzenlenen kurban şö lenlerinde hep birlikte yeniliyordu. M.Ö. II. yüzyıl ın sonlarına do ğ ru tapınak belirli bir plan çerçevesinde ortadan kaldır ıldı ve Romalı laş madan sonra aynı yere bir Galya-Roma tapına ğ ı inş a edildi.

Görsel IV: Gournay-sur-Arond  Tapına ğ ı'nda bulunan ve ritüel olarak bükülmüş kılıçlar (M. . III. Yüzyıl)

Gournay-sur-Arond 'un yaklaşık 50 km kuzeydo ğ usunda, küçük Ancre Nehri'nden çok uzak olmayan bir yamaçta, arkeolojik bulgulara göre aynı ş ekilde M. . III./II. Yüzyıl'dan kalan Ribemont-sur-Ancre Tapına ğ ı bulunuyordu. Bu tapına ğ ın merkezini kenar uzunlu ğ u yaklaşık 40 metre olan kare biçimli bir tahta perde oluşturuyordu; bunun etrafında 3 m derinlikte ve 3 m genişlikte bir hendek vardı ve bunun da etrafı muhtemelen 3 metreden yüksek bir tahta duvarla çevriliydi. Bu tahta duvarda insan kafatas larıyla süslenmiş devasa bir anıtsal kapının kalıntılarının yanı sıra (kafatas ları olmayan) 10.000 kadar insan kemi ğ i ve yüzlerce silah ın bulundu ğ u bir alan keşfedilmişti. Bu kemiklerin savaşlarda ele geçirildikten sonra kafalar ı kesilerek öldürülen, açık havada kurumaya bırak ılan ve sonra da bir podyumda teşhir edilen düşman savaşçılara ait oldu ğ u tahmin ediliyor. Ayrıca tahta duvar boyunca Latene Dönemi'nden kalma birkaç bin metal obje kalıntısıyla, 15.000'den fazla insan kemi ğ i bulundu. Gournay-sur-Arond 'de de oldu ğ u gibi, Romalı laş madan

hemen sonra burada önemli bir Gallo-Roma tapınağı varlığını sürdürdü.

Gournay-sur-Arond ve Ribemont-sur-Ancre'deki kemiklerin savaşta ölen düşman savaşçılara mı, yoksa savaştan sonra kurban edilen savaş esirlerine mi ait olduğunu tespit etmek kolay değil. Ancak Ardenler'in Fransa'da kalan kısmında bulunan Acy-Romance isimli Galya köyündeki bir tapınakta, insan kurban edildiğine dair bariz işaretler bulundu. Burada etrafı tahta perdeyle çevrili geniş bir kült alanında sığırların ve atların kesildikten sonra, etlerinin topluca yendiğine dair kemik buluntuları ortaya çıkartıldı. Tahta perdenin dışında güney-kuzey yönüne doğru uzanan bir dizi yapı keşfedildi. Bu yapıların kuzey ucundaki sonuncusu 110 metre kare yüzölçümüne ulaşıyordu ve görünüşe göre kült amaçlarına hizmet ediyordu. Bu binanın önündeki bir meydana 19 genç erkeğin iskeleti bulundu. İki büküm bir halde başlarını dizlerinin arasına almış iskeletler daire biçimli alçak çukurların içine gömülmüşlerdi. Kemiklerin oldukça kötü durumda olması yüzünden ölüm nedeni tespit edilememiş olsa dahi, cesetlerin üzerinde hiç ya da yok deneyecek kadar az giysi olması ve mezar hediyelerinin ya da kişisel eşyaların bulunmaması, burada normal cenaze törenlerinin değil de kurban törenlerinin sonuçlarının görüldüğünü düşünmemize yol açıyor. Bu 19 ölüden ayrı olarak, elleri arkadan bağlı olduğu halde, yere diz çökmüş durumdayken sağ şakağına inen bir balta darbesiyle ölen, ardından da evlerin birinin duvarının yanına gömülen genç bir erkeğin kalıntıları daha bulunmuştu. Burada da ritüel bir arka planın bulunması kuvvetle muhtemeldir. İnsan kurbanlarına dair bu işaretlerin yanı sıra Acy-Romance'da her defasında en az 150 koyunun kesildiği kurban törenlerinin kalıntıları da bulundu. Ayrıca dört köşeli bir çukurda üç yaşındaki koyunların kemiklerinin arasında doğmamış kuzuların kemikleri de ortaya çıkartıldı ki bu da hayvanların Aralık sonunda veya Ocak başında kesildiğine işaret etmektedir. Hayvanlar görünüşe göre iç organlarıyla birlikte çukura atılmışlar ancak bu kurban etme eylemlerinin neden yapıldığına, nasıl yapıldığına, hangi kült topluluklarının katıldığına veya hangi rahipler tarafından yürütüldüğüne dair elimizde bir bilgi mevcut değildir.

Zamanımızda “Pikard tipi” olarak adlandırılan tapınakların yanı sıra, Roma öncesi dönemden kalan ve bölgeler üstü bir öneme sahip olan bir tapınak da yakın zamanda arkeologların ilgisini çekmiştir. Burası görünüşe göre Keltlerin Helvet kabilesine ait bir tapınaktı ve 2006 yılında İsviçre’nin Waadt Kantonu’nda bulunan 4 km uzunluğunda, 600 m yüksekliğinde sık ormanlarla kaplı bir tepeler zinciri olan Mormont’da keşfedilmişti. Burada M.Ö. II-I. Yüzyıllardan kalma, sayıları 250’den fazla ve her biri 0-8 m ile 5 m arasında değişen derinlikte çukurlar ve kurban kuyuları bulunmuştu. Bu çukur ve kuyularda çok sayıda seramik ve bronz kap, demir aletler, ziynet, sikke, ayrıca insan ve hayvan kalıntıları mevcuttu. Buradaki ritüel faaliyetlerin, Helvetlerin M.Ö. 58 yılında Sezar tarafından nakledilen göçünden sonra da yoğunluğu azalmadan sürdümesi özellikle dikkat çekici bir husustur. Tesisin büyüklüğü ve verilen kurbanların sayısına bakılarak burada da kurban törenleri alanında uzmanlaşmış rahiplerin görev başında olduğu söylenebilir ancak bu tür rahiplerden hiçbir yerde tek kelimeyle bile söz edilmiyordu.

Mormont’daki kurban kuyularının bulunmasından çok önce, bronz çağından Roma çağına kadar kullanıldıkları anlaşılan birçok benzer kuyu, Orta ve Batı Avrupa’da araştırmalara konu olmuştu. Bu bacaların konumları (tapınakların bitişiğinde ya da hemen yakınlarında) ve bacaların içindeki nesneler (büyük miktarda seramik, insan ve hayvan kemikleri, Galya-Roma döneminde pişmiş topraktan yapılmış çok sayıda ana tanrıça heykelciği), bunların neredeyse her zaman ya da büyük sıklıkla ritüel işlevleri olduğunu göstermektedir. Birçok kuyu büyük ihtimalle yeraltı tanrıları için yapılan kurban törenleri esnasında açılmıştı ve kült eylemlerinin sona ermesiyle birlikte kurban edilen nesneler veya canlılar da toprağa gömülmüştü. Bu, özellikle Garonne’daki Agen’de bulunan ve 1994 yılında 10 m derinliğindeki bir kuyuda M.Ö. II. yüzyıldan kalma toplam dört katmanda adak nesnelerinin bulunduğu bir Güneybatı Galya Oppidumu’nda [Kutsal kale yerleşimi -ç.n.] etkileyici bir şekilde görülebiliyordu. Bu adak nesnelerinin arasında toprak ve metal kaplar, ziynet, iğneler, ayrıca meyve ve yemiş kalıntıları da vardı. Kuyunun en üst katmanında ziynet, iğne ve

yiyecek artıklarının yanı sıra, M.Ö. 120 ila 100 yılları arasında İtalya'dan ithal edilmiş şarap amforaları da ortaya çıkartılmıştı. Kuyunun ağzı, pişmiş topraktan bir plakayla mühürlenmişti.

Gerçekten veya sadece ritüel amaçlarla kullanıldığı varsayılan kuyulardan elde edilen bulgular, yanıltıcı bir şekilde genellikle "dört köşeli tabya" olarak adlandırılan bu tesislerin araştırılmasında özel bir rol oynuyordu. Bunlar, Fransa'nın Atlantik kıyılarından Bohemya'ya kadar geniş bir bant şeklindeki bölgeye yayılan ve özellikle Ren, Main ve Inn arasında, bilhassa Güney Almanya'da yaygın olarak görülen, çoğunlukla tek bir kapı açıklığına sahip surlardan ve hendeklerden yapılmış kare veya dikdörtgen alanlardı. Arazideki konumları farklılık gösteriyordu ancak özellikle stratejik veya askeri öneme sahip yerlerde nadiren görülüyorlardı, bu da önceden düşünüldüğü şekliyle (dört köşeli tabya) bir savunma tesisi olamayacaklarını ortaya koymaktadır. Baden-Württemberg ve Bavyera'da ölçülen yaklaşık 200 tesisin en büyükleri 1,7 hektar, en küçükleri de 7 dönüm civarındadır. Bu dört köşeli tabyalar, XIX. yüzyıldan beri Roma askeri yürüyüş kampları, Roma öncesi döneme ait malikâneler, sığınaklar veya sığır ağıllarıyla karıştırıldıktan sonra, arkeolog Friedrich Drexel'in (1885-1930) bir makalesiyle birlikte 1931'den itibaren bir kült tesisi olarak değerlendirilmeye başlandılar. Bu görüşün doğruluğu, Münih bölgesindeki Holzhausen'de ve Alb-Donau bölgesindeki Dornstadt yakınlarındaki Tomerdingen'de bulunan ve 1960'lı yıllarda arkeologların organik madde izleriyle karşılaştığı dört köşeli tabyalarda yapılan araştırmalarında görüldü. Ancak yaklaşık yirmi yıl sonra, Stuttgart yakınlarındaki Fellbach-Schmiden'de bulunan dört köşeli tabyalar da yapılan kazılar, bu kuyuların bir çeşme tesisi olarak da yorumlanabileceği anlamına gelirken, Ostalb bölgesindeki Bopfingen-Flochberg'de ve Biberach bölgesindeki Riedlingen'de bulunan dört köşeli tabyaların civarında yapılan araştırmalar, bu tesislerin köy yerleşimlerinin merkezi olduklarına dair neredeyse unutulmuş yorumlara yeni argümanlar sağladı. Holzhausen ve Tomerdingen'de bulunan ahşap direkler buna göre artık "kült kazıkları" olarak değil, ahşap kepçe düzeneklerinin bir parçası olarak yorumlandı.

Fellbach-Schmieden'deki dört köşeli tabyada ortaya çıkartılan en ilginç buluntuların arasında, şaha kalkmış bir geyik ile karşı karşıya duran ve bir zamanlar bir insanı çevreleyen tekeleri gösteren -dinler tarihi açısından son derece yaygın ve kadim bir şema olan- ahşap figürler yer almaktadır. Bu buluntular, Fellbach-Schmieden'deki dört köşeli tabya civarında bir zamanlar Roma öncesine ait bir tapınak bulunduğu işaret ediyorsa da elbette ki bütün tesisin kült amaçlı olarak kullanıldığını kanıtlamamaktadır. Araştırmaların şu anki durumuna göre, dört köşeli tabyaların dünyevi ve dini amaçlarla kullandığını öngören yorumlar akla yakın görünmektedir ancak kuzey Fransa'daki kutsal alanlarındaki arkeolojik buluntuların azlığından ötürü, kült etkinliklerinin büyük ölçüde farklı şekilde gerçekleştirildiği de düşünülebilir.

Roma öncesi Kelt kült merkezlerinin varlığının ve buralarda ritüellerin gerçekleştirildiğinin ispatlanmasının ne kadar zor olduğu, Anglo-Sakson ve Alman dilli araştırmalarında Oppida olarak adlandırılan geç Latène Dönemi şehir benzeri yapılar örneğinde de görülmektedir. Bunlar da erken dönem Kelt prensliklerinin merkezleri gibi, genellikle yüksek tepelerin sırtlarına veya benzer şekilde korunaklı yerlere inşa edilmişlerdi, ancak bazen birkaç yüz hektar alana yayılan muazzam büyüklükleri nedeniyle önceki ve sonraki yüzyıllarda görülen yerleşimlerden farklıydılar. Yüksek duvarlar ve büyük kapılarla korunan Oppidalar savaş dönemlerinde muhtemelen sığınacak bir kale, barış dönemlerinde de ticaret ve el sanatları merkezleri işlevi görüyorlardı ancak bir Oppida'nın kuruluşu için savunma stratejisinin yanı sıra, yeraltı zenginliklerinin varlığı da belirleyici rol oynamış olmalıydı. En iyi şekilde araştırılmış Oppidalardan biri, 822 m yüksekliğindeki Mont Beuvray de dâhil olmak üzere dört tepe üzerinde 139 hektarlık bir alana yayılan ve Autun'un yaklaşık 20 km batısında bulunan Bibracte yerleşimidir. Burada daha geç döneme ait bir Galya-Roma tapınağının hemen yakınında, günümüzde "La Terrasse" olarak bilinen dört köşeli tabya benzeri bir tesis bulundu. Burası surlar ve hendeklerle çevrili, yaklaşık 80 × 100 m'lik bir alana yayılmış ve tanrı kültüyle ilgili bir buluşma yeri olarak yorumlanan bir alandı. Benzer şekil-

de etrafı duvarlarla ve hendeklerle çevrili, ritüel amaçlarla yapılmış bir alana, Lüksemburg'da bulunan Titelberg'de ortaya çıkartılan Oppidum'da da rastlanmıştır. Ingolstadt yakınlarındaki Manching'de bulunan Oppidum'da yapılan kazılarda da, aralarında bir kült resminin ve ritüel amaçlarla kullanılamaz hale getirilmiş silahların bulunduğu bir alan ortaya çıkartılmıştı.

Druidleri daha iyi anlayabilmemiz bakımından, bu buluntuların ve bulguların birkaç farklı seviyede anlam taşıdığını söylemek gerekir. Her şeyden önce, ortaya çıkartılan yeni buluntuların sayısındaki hızlı artış ve bilimsel arkeolojinin giderek farklılaşan sonuçları, ulaşılan her bir sonucun geçiciliğinin temelini oluşturmakta, yapılan yorumlar ve farklı yorumların bir araya getirilmesi konusunda bizi ihtiyatlı davranmaya zorlamaktadır. Ayrıca bu zamana dek yapılan araştırmaların Kelt tanrı kültürünün sürekli bir değişim ve çarpıcı bir çeşitlilik içinde olduğunu ortaya koyduğunu da belirtmek gerekir. Bu bağlamda, Roma öncesi Kelt kült merkezlerinde yapılan araştırmalar, tek tip bir Kelt dininin var olduğuna dair geleneksel inanışla çelişen Roma adak yazıtlarına yönelik araştırmaları da doğrulamaktadır. Son olarak, arkeolojik araştırma sonuçlarının, Yunan ve Romalı yazarların Kelt tanrılarına dair yaptıkları tasvirlerin filolojik yorumlarıyla karşılaştırılmasından kaynaklanan çelişkiler de görmezden edilemez. Bunları açıklamak için, bakışlarımızı bir kez daha en önemli bilgi kaynaklarımız olan Poseidonios'a ve Sezar'a çevirelim.

“KRALLAR, ONLARIN HİZMETKÂRIDİR”: POLİTİKA, HUKUK VE TOPLUM

Druidlerin bazı antik yazarları en fazla etkileyen özelliği, yüksek toplumsal konumlarıydı. Örneğin M.S. I./II. Yüzyıllarda Küçük Asya’da yaşayan (*Chrysostomos* “Altın Ağız” lakaplı) Yunan hatip Prusalı Dion, Diogenes Laertios’u andıran bir şekilde Druidlerin gücünü Pers Meglerinin, Mısırlı rahiplerin ve Hint Brahmanlarının kudretiyle kıyaslıyordu (*Oratio* 49, 7 vd.):

Druidler olmadan krallar hiçbir şey yapamıyor veya karar veremiyordu, öyle ki gerçekte onlar hüküm sürüyordu; altın tahtlarında oturan, büyük evlerde yaşayan ve görkemli sofralarında yemek yiyen krallar ise onların iradelerinin hizmetkârlarından başka bir şey değildi.

Dion bu sözleriyle muhtemelen kendi zamanına değil, Roma öncesi Galya hakkında yazılmış ve ilk ağızdan bildiği edebi eserlere atıfta bulunuyordu. Sicilyalı Diodoros da şüphesiz Poseidonios’a dayanarak şu açıklamalarda bulunmuştu (*Kütüphane* 5, 31, 4):

Sadece barış zamanlarında değil, savaşlarda da en çok bu adamların ve şairlerin sözlerine kulak veriyorlardı. Bunu sadece dostlar değil düşmanlar da yapıyordu çünkü iki ordu savaş düzeni alıp askerler yalın kılıç ve mızraklarla birbirlerine saldırmaya hazırlandıklarında, çoğu zaman bu adamlar araya giriyor ve vahşi hayvanları sakinleştirmiş gibi onları durduruyorlardı. En vahşi barbarlarda bile ihtiras yerini bilgelige bırakıyor ve Ares ilham perilerine saygı duyuyordu.

Strabon da bütün işaretlerden anlaşıldığı üzere aynı kaynağı kullanarak şunları yazıyordu (*Coğrafya* 4, 4, 4):

Druidler [...] özellikle hakkaniyetli kişiler olarak görüldükleri için hem özel hem de toplumsal anlaşmazlıkların çözümü onlara emanet ediliyordu; bundan ötürü geçmişte savaşlara karar verdikleri gibi, savaşmaya hazırlanan rakiplere bir anda engel

de olabiliyorlardı. Her şeyden önce de insan öldürme suçlarının yargılanması yetkisi onlara veriliyordu.

Druidlerin toplumda sahip olduğu büyük itibar Sezar tarafından da vurgulandığı gibi, bu bağlamda kanunlar ile tanrı kültü arasındaki yakın ilişkiyi de ortaya koyuyor ve Diodoros ve Strabon'da boş yere aranan bazı detaylarla da anlatımını zenginleştiriyordu (*Galya Savaşı* 6, 13, 4-10):

Druidler din işleriyle ilgilenirler, resmi ve özel kurban törenlerini yaparlar, ayinlerle ilgili sorunları çözerler. Gençler onlardan ders almak için toplanırlar ve büyük saygı gösterirler. Genel ve özel bütün anlaşmazlıkları Druidler çözümlerler. Herhangi bir suç işlenirse, birisi öldürülürse ya da miras ve sınırlar anlaşmazlıklarını Druidler çözer. Verilecek ödül ve cezaları da onlar belirler. Herhangi bir kabile ya da kişi kararları uygulamazsa Druidler onları cezalandırır. En ağır cezayı verirler. En ağır ceza kurban kesmenin yasaklanmasıdır. Kurban kesmesi yasaklananlar dinsiz ve vahşi sayılırlar. Herkes onlardan kaçır. Kimse onlarla konuşmaz. Bu insanlara dokunsalar bile zarar geleceğine inanırlar. İsteseler bile hakları verilmez. Hiçbir hakları yoktur. Bütün Druidlerin bir önderi vardır. Aralarında büyük otoriteye sahiptir. Önderleri öldüğü zaman eşit rütbede olan birkaç Druid varsa yeni önderi seçmek için oylama yaparlar. Hatta bazen iş çarpışmaya kadar gider. Druidler yılın belli bir zamanında Carnutların topraklarındaki kutsal bir yerde toplanırlar. Kavgalı olan herkes buraya gelir ve Druidlerin kararlarına boyun eğirler.

Sezar'ın aşağıdaki sözleri de Diodoros ve Strabon tarafından doğrulanmamıştır (*Galya Savaşı* 6, 14, 1-4):

Druidler savaştan uzak kalırlar ve diğerleri gibi savaş vergisi ödemezler. Askerlik ya da başka görevleri yoktur. Böyle büyük ayrıcalıklardan faydalanmak isteyen birçok soylu genç öğrenim görmek için gelirler. Aileler de çocuklarını buraya gönderirler. Druidlerin okulunda birçok mısra ezberletildiği anlatılır. Bu nedenle bazılarının yirmi yıl kadar öğrenim gördükleri söylenir. Druidler öğrettiklerini yazıya dökmezler. Fakat özel ve resmi hesaplarında Hellen harfleri kullanırlar. Bence Hellen harflerini şu nedenlerden dolayı kullanırlar: Ya öğretilerinin halk tarafından öğrenilmesini istemezler ya da yazıyı kullanarak hafızalarının gelişiminin durmasını istemezler. Gerçekten de yazı öğrencinin ezberleme çabasını ve hafızasının gelişmesini engelleyebilir.

Ayrıca Sezar -seleflerinin aksine- başka bir nedenden ötürü şu bilgileri de verebiliyordu (*Galya Savaşı* 6, 13, 12):

Öğretilerinin Britanya'da ortaya çıktığını ve oradan Galya'ya geçtiğine inanırlar. Günümüzde bu konuyu daha iyi incelemek isteyenler Britanya'ya giderler.

Diodoros'un, Strabon'un ve Sezar'ın Druidler hakkında anlattıkları yan yana konulduğunda, Diodoros ile Strabon'un aralarındaki bütün farklılıklara rağmen belli başlı konularda birbirleriyle uyum içinde oldukları, Sezar'ın ise içerik bakımındaki paralelliklere ve benzer ifadelere rağmen bu iki yazardan bariz bir şekilde sapmalar gösterdiği açıkça ortaya çıkar. Bununla birlikte, bu sapmalar Diodoros ve Strabon tarafından sağlanan bilgilerle hemen hemen hiçbir zaman açık bir çelişki içinde değildir, daha çok kasıtlı değişiklikler ve eklemeler yapıldığı izlenimi verir. Diodoros ve Strabon'un bilgi kaynakları olan Poseidonios'un sözlerini aslına uygun ve eksiksiz bir şekilde tekrar ettikleri varsayılacak olunursa, burada birbirlerinden farklı olmalarına rağmen aslında birbirlerinden ayrılamayacak olan iki soru ortaya çıkar: Sezar'ı Poseidonios'un bilgilerini değiştirmeye ve tamamlamaya zorlayan şey neydi ve sadece Sezar'da (veya sonradan kaynak olarak onu kullanacak olan yazarlarda) karşılaşılan bilgiler güvenilir miydi?

Olası bir cevap, Galya'da çıktığı uzun seferler nedeniyle Sezar'ın Druidleri Poseidonios'tan çok daha iyi tanıyabileceğiydi. Bu yüzden verdiği bilgiler hem daha ayrıntılı hem de bazı bakımlardan daha farklıydı. Bu varsayım doğru kabul edildiği takdirde, Druidlerin istedikleri kişilere kurban vermeyi yasaklayabilecekleri, yaşam süresi için seçilmiş kıdemli bir Druid başkanlığında hiyerarşik bir yapılanmaya sahip olmaları, Carnutların topraklarında yılda bir defa toplanarak kararlar almaları, askerlik hizmetinden ve vergilerden muaf tutulmaları, yirmi yıla kadar öğrenim görmeleri ve öğretilerinin Britanya kökenli olması gibi sadece Sezar'da bulunan tüm bilgilerin doğruluğuna da güvenilmedir. Alternatif olarak, Sezar'ın gerçekten de Druidleri diğerlerinden çok daha iyi tanıdığını ancak anlattıklarının ne bu bilgiyi ne de tarihsel gerçekliği ortaya koyduğunu, aksine bunların esasen Sezar'ın arka plandaki amaçları tarafından belirlendiğini de varsayabiliriz. Anlatımlarının güvenilirliğini değerlendirmek için önce arka plandaki amaçlarını sorgulamak gerekiyor fakat yapılan yoğun filolojik

araştırmalara rağmen bu konu hakkındaki görüşler hâlâ büyük ölçüde farklılık göstermektedir. Bunun temel nedeni, Sezar'ın Keltler hakkındaki anlatımlarının esas hedefinin ne olduğunun tam olarak anlaşılamaması ve bu soruyu cevaplandırabilecek bazı seyrek belirtilerin de farklı şekillerde değerlendirilmesidir.

İkinci başlıkta ortaya konulduğu üzere, Sezar her ne kadar Kelt tanrıları hakkında birtakım bilgiler vermişse de, bunlarla Cermen tanrıları arasındaki farklılıkları abartma eğilimine girdiği gibi, Kelt kültürünün bariz bölgesel karakterini de bütün Keltleri kapsayan, hiyerarşik ve tek tip bir panteon lehine bulanıklaştırmaya çalıştığı da varsayılabilir. Sezar'ın Germanlerin -Keltlerin aksine- kurban ritüellerine pek de önem vermediği iddiası da (*Galya Savaşı* 6, 21, 1) Keltler ile Germanler arasındaki farkları abartma eğilimiyle uyum içerisindedir. Oysa bu iddia; arkeolojik bulgular, eski German dillerinin tanıklıkları ve Tacitus'un (*Germania* 9.1; 10.1 vd.; 11.2) bazı açıklamalarıyla açık bir şekilde çürütülmektedir. Sezar neden böyle bariz bir taraflı tutum içindeydi? Romalı general, Ren'in sol kıyısında yaşayan Keltler ile Ren'in sağ kıyısında yaşayan Germanleri kesin çizgilerle birbirinden ayırmak istiyordu çünkü Ren'i Roma genişlemesinin doğal sınırı olarak görüyordu. Dolayısıyla Druidler hakkındaki anlatımlarının da bu durumla ilgili olduğu ve esas yapmak istediğinin Keltlerin farklı kültürleri benimseme yeteneğini özel bir şekilde vurgulamak istediği kuşkusuna ortaya çıkmaktadır. Her halükârda Sezar'ın Diodoros veya Strabon'da yer almayan ifadelerinin, Kelt rahiplerini Romalı okurlarının gözünde o çok iyi tanıdıkları bir *pontifex*'i hatırlatacak olması dikkat çekicidir: Roma rahipler kasti gibi, Sezar'ın Druidleri de din işleriyle ilgili olarak en yüksek yargı gücüne sahiplerdi, kurban sisteminin (ve dolayısıyla kehanet sisteminin) kontrolü yoluyla hatırı sayılır bir siyasi nüfuzları vardı, askerlik hizmetinden muaftılar ve ömür boyu için seçilmiş ve bu anlamda bir Roma *pontifex maximus*'u [başrahip -ç.n.] ile kıyaslanabilecek bir başrahibin gözetimi altında bulunuyorlardı.

Bu tür bir açıklamaya karşı, Sezar'ın verdiği örneğin Druid adaylarının 20 yıl boyunca öğrenim görmesi veya öğretilerinin kökeninin Britanya olması gibi bilgilerle Romalı

bir *pontifex* arasında bariz bir ilişki olmadığı itirazında bulunulabilir. Haddizatında böyle bir itirazda bulunma zorunluluğu da yoktur çünkü Sezar'ın Druidleri birçok noktada Romalı bir *pontifex*'e eşitlemek istediği varsayılsa bile, verdiği bütün bilgilerin bu amaca hizmet etmek zorunda olduğu anlamına gelmez. Belki daha önemli olan itiraz, Sezar'ın Keltlerin insan kurbanına yönelik açık sözlü anlatımlarının (*Galya Savaşı* 6, 16), Kelt dininin Roma diniyle uyum içinde olduğu iddiasıyla kesinlikle çelişmesidir. Ancak bu bağlamda da en geç M.Ö. IV. Yüzyıl'ın silahlı çatışmalarından itibaren insanların kurban edilmesinin antik Kelt imajının ayrılmaz bir parçası olduğu ve bu yüzden de böyle bir şey yokmuş gibi davranılamayacağı söylenebilir; tıpkı Sezar'ın da Keltler hakkındaki eski anlatımlardan parça parça alıntılayarak yaptığı gibi.

Sezar'ın Druidler hakkında anlattıklarının tek taraflı ve propaganda amaçlarıyla renklendirilmiş olduğu iddiası, Roma'daki siyasi rakiplerinin bu tür abartılara, hatta icatlara dair hem de Sezar'ın çevresindekileri tarafından mutlaka bilgilendirileceği söylenerek çürütülebilir. Ancak bu noktada Druidler hakkında verilen bütün bilgilerin senatoya her yıl sunulan sefer raporlarında değil, gözden geçirilmiş toplu eserlerin altıncı kitabının etnografik bölümünde bulunduğunu düşünmemiz gerekir. Bu tür etnografik bölümler Herodot'tan bu yana tarihle ilişkili anlatımların bir parçası olmuştu ancak -günümüzde "etnografya" teriminin taşıdığı anlamın aksine- o zamanlar bu bölümler, eserlerin hoşça vakit geçirilmesini sağlayan birer bileşeni olarak görülüyor, bundan ötürü de abartılara ve genelleştirmelere fazla itiraz edilmiyordu.

Benzer biçimlerde ama çok çeşitli bağlamlarda -tarihsel gerçeklikten tümüyle kopuk olarak- kullanılan göç motifleri bile görünüşe göre Antik Çağ'da kimseyi rahatsız etmiyor gibiydi. Hatta Yunan ve Romalı yazarların Balkanlar'dan Fransa'nın Atlantik kıyılarına kadar uzanan çok geniş bir alanda yaşayan çok sayıdaki farklı kavmi "Kelt" üst kimliğinde toptancı bir anlayışla bir araya getirmeye çalışmaları, antik etnografyadaki bu zaafların belirli bir amaca yönelik olduğunu dahi düşündürebilir. Ayrıca, Yunan ve Romalı yazarların günümüze ulaşmış eserlerinde görülen etnik

merkezli bakış açısı, iç çelişkiler, tek yanlışlıklar ve görmezden gelmeler bugüne dek kimse tarafından eleştirilmemiş, hatta konu dahi edilmemiştir.

Ancak Sezar'ın anlattıklarına ihtiyatla ve şüpheyle yaklaşmamız, bizi Diodoros ve Strabon'un -yani dolayısıyla Poseidonios'un- anlattıklarının tümüyle doğru olduğu yanlışlığına sevk etmemeli. Ne de olsa bu Yunan filozofu da sadece kendi gördüklerini anlatmamış, aksine büyük ölçüde eski edebî eserlerden ve aynı konuyu kendisinden önce ele alan filozofların yazdıklarından faydalanmıştı. Buna dair iyi bir örnek, Poseidonios'un Keltlerin yemek yeme geleneklerine dair yazdığı, sonradan Naukratisli Athenaios tarafından da kullanılan bir paragraftır (*Bilginlerin Ziyafeti* 4.3, 6):

Keltler yemek yerken alçak tahta masaların etrafında, samandan yapılmış bir minderin üstünde otururlar. Yiyecekleri biraz ekmekten ama bol miktarda haşlanmış, kızartılmış veya şişte kebab edilmiş etten oluşuyordu. Bu etleri temiz bir şekilde ancak bir aslan gibi, bütün bir uzvu elleriyle alarak, ısıra ısıra yiyorlardı. Et zor koptuğu takdirde, bellerindeki kılıcın yanında kendi kınında duran küçük bir bıçağı eti kesmekte kullanıyorlardı.

Kılıcın yanında kendi kınında bulunan küçük bıçağa dair verilen bilginin *İlyada*'ya (3, 271-272) atıfta bulunduğu uzunca bir süredir biliniyor. Bu destanın yazarı Homer, Yunan orduları komutanı Agamemnon'un böyle bir bıçağa sahip olduğunu anlatıyordu. Buna karşın büyük et parçalarının "bir aslan gibi" yenmesi, çok açık bir şekilde yazarının tek gözlü kiklop Polyphem'in vahşice yeme alışkanlıklarını aynı sözlerle anlattığı *Odysseia*'ya (9, 291-292) yapılan bir atıftı. Keltlerin hem Homer'in kahramanlarına hem de vahşi kikloplara benzetilmesi, antik edebiyatta ender rastlanan bir durum değildi. Bununla birlikte, burada yazarın aynı pasajın içinde birbirinden çok farklı edebî imaları bir araya getirmesi, böylece çok farklı kültür düzeylerine dair atıflarla şaşırtıcı tutarsızlıkta bir Kelt imgesi yaratması dikkat çekicidir. Bu durum, antik Keltlere dair yapılan tasvirlerde iç uyumun ve doğruluğun ikincil bir rol oynadığını, Yunan ve Romalı yazarların aktardığı farklı kökenlere sahip bilgilerin parça parça bir araya getirildiğini düşünmemize yol açıyor. Geçmişte Poseidonios'un görgü tanıklığı ve onun Diodoros, Strabon ile Sezar'ın üzerindeki ispatlanabilir büyük etkisi,

öncelikle bu yazarların kendi aralarındaki ilişkilerin ve sonradan yazılan metinlere ne şekilde etki ettiklerinin üzerinde durulmasına yol açmıştı. Ancak günümüzde Poseidonios'un kendi kişisel gözlemlerinin yanı sıra, Keltler hakkında yazılmış daha eski ve günümüze ulaşmamış yazılardan da büyük ölçüde faydalandığı kabul edilmektedir.

İlk başlıkta da belirtildiği üzere, Yunanlar Druidleri oldukça eski tarihlerde, muhtemelen M.Ö. II. Yüzyıl'da, hatta belki de IV. ya da III. yüzyıllarda dahi tanıyorlardı. M.Ö. IV. Yüzyıl'ın ortasında Sicilya'da doğan ve Atina'ya sürgün edilmesinin ardından Batı Yunanistan'ın tarihini bilinen en eski dönemlerden başlayarak M.Ö. III. Yüzyıl'a dek kapsamlı bir şekilde anlatan tarihçi Tauromenionlu Timaios'un eserinde de onlardan söz ediliyordu. Sonraki dönemlere ait yazarların kaynakçalarından anlaşıldığına göre, Timaios'un eseri -birinci başlıkta da belirtildiği üzere- Galatlar isminin Kiklop Polyphem ile Peri Galateia'nın oğulları Galates'den türediğine dair bilgi içerdiği gibi, okyanus kıyısında yaşayan Keltlerin (Diodoros, *Kütüphane* 4, 56, 4' içinde) Dioskurlara özel özel bir hayranlık beslediklerini de yazıyordu. Acaba Timaios da Druidlerden söz etmiş olabilir miydi? Diodoros, Strabon, Sezar ve sonraki dönem yazarlarının aktardığı bilgiler, ilk olarak onun kaleminden çıkmış olabilir miydi? Bunun için elde somut kanıtlar olmasa dahi, yeni arkeolojik bulgulara göre Yunanlar ile Keltler arasındaki ilişkilerin Eski Hallstatt ve Erken Latène kültürleri döneminde dahi sanıldığından çok daha yoğun olduğu anlaşıldığı için, bu ihtimalin göz ardı edilmemesi gerekir. Druidlerin ökseotuna saygı duyduklarına dair Plinius'un üçüncü başlıkta belirtilen notu da daha eski dönemlere ait olabilir mi acaba? Bu notu okurken, insanın aklına ister istemez Pfalzfeld'in kült sütununda görülen yaprak tacı ile Glauberg'deki bazı arkeolojik tasvirlerde iki ökseotu yaprağına benzetilmiş başlığı bulunan eski bir Kelt prensinin (bkz. Görsel V) gerçek boyutlu kumtaşı heykeli geliyor. Ayrıca Druidler hakkındaki yazılı kaynakların M.Ö. I. Yüzyıl'da neredeyse patlama yaşadığını ancak kısa bir süre sonra kurumaya yüz tuttuğunu da dikkate almak gerekiyor. Yine de bu bilgilerin çoğunun yaşı, kaynağı, kendi içindeki tutarlılığı ve güvenilirliği bugüne dek tartışma konusu olmuştur.

Görsel V: Pfalzfeld’de bulunan kült sütununda görülen bir yaprak tacı

Duridler hakkındaki bilgilerimizin gerçek yaşı ne kadar tartışmalıysa, Kelt rahiplerinin gösterdiği coğrafi dağılım da aynı derecede tartışmalıdır. M.Ö. III. Yüzyıl’ın ilk yarısında Trokmerler, Tolistoboglar ve Tektosaglar olarak bilinen üç Kelt kabilesinin yerleştiği ve birlikte on iki tetrarklık (dörtlü yönetim) oluşturdukları Küçük Asya’da, Strabon’un şahitliğiyle şu bilgileri ediniyoruz (*Coğrafya* 12, 5, 1):

On iki tetrarklığın meclisi 300 kişiden oluşuyordu ve bunlar *drynemeton* adı verilen yerde bir araya geliyordu. Meclis, insan öldürme suçları hakkında hüküm verirken tetrarklar ve hâkimler diğer suçlar hakkında hüküm veriyorlardı.

Burada özellikle ikinci bileşeni Keltçe “tapınak” kelimesine karşılık gelen *nemeton* olduğu açıkça anlaşılan *drynemeton* kelimesi dikkat çekicidir. Ünlü Keltolog Rudolf Thurneysen (1857–1940) 1893’te ilk bileşen *dry-* kelimesini bu temel anlamı pekiştiren bir ön ek olarak yorumladı ve bu nedenle *drynemeton*’un bir “ulu tapınak” olduğunu düşündü. Thurneysen’in yüksek itibarı nedeniyle yorumu bu şekliyle kabul edildi ve güçlendirme etkisi taşıdığı varsayılan **dru-* öneki Druid kelimesiyle de ilişkilendirilerek, Kelt rahiplerinin isminin *-*wid-* “bilgi” bağlantısıyla- “ulu bilge” anlamına geldiği öne sürüldü. Ancak Thurneysen 1927 yılında *Kelt Filolojisi Dergisi* için yazdığı bir makalede Keltçede bir **dru-* güçlendirme ekinin bulunduğunun henüz ispatlana-

madığını, bundan ötürü Druid kelimesinin “meşe bilgini” ve *drynemeton* kelimesinin de “meşe tapınağı” olarak yorumlanmasının tercih edilmesi gerektiğini belirtti. Önceden yapılan ve iptal edilen eski yorum arada sırada karşımıza çıksa da günümüzde bu yorum genel olarak kabul edilmektedir. Ancak “meşe tapınağı”ndan bir yargı yeri ve “meşe bilgini”nden bir yargıç çıkartılıp çıkartılamayacağı hâlâ tartışma konusudur. Britanya için de Druidler sadece tek bir yerde, Tacitus’un M.S. 60 veya 61 yılında Anglesey Adası’nın Romalılar tarafından işgal edilmesine dair yazdığı yazıda anılır (Yıllıklar 14, 30, 1-3):

Kıyıda düşmanın birbirlerine sıkı sıkı bitişik erkeklerden ve silahlardan oluşan savunma hattı vardı. Bu esnada intikam tanrıçalarına benzeyen kadınlar üzerlerindeki yas giysileri ve açık saçlarıyla oradan oraya koşturur ve öfkeyle meşalelerini sallarken, etraflarında Druidler ellerini gökyüzüne kaldırarak korkunç lanetler savuruyorlardı. Bu alışılmadık manzara askerleri o kadar şaşırtmıştı ki, birçoğu felç olmuş gibi hiç kıpırdamadan şaşkınlıkla onları seyrediyordu.

Ancak general onlara cesaret verip bir grup kadınla çılgının karşısında soğukkanlılıklarını kaybetmemelerini söylediğinde askerler saldırıya geçtiler, karşıdan gelenleri yere serdiler ve onları kendi yaktıkları ateşin içine ittiler. Sonra mağlupların ülkesine bir garnizon kuruldu ve zalim bir hurafeye kaynaklık eden kutsal korular kesildi.

Daha sonra da göreceğimiz gibi, Roma gerçekçiliği ve disiplini barbar duygusallığı ve düzensizliği ile etkileyici bir şekilde karşılaştıran bu pasaj, daha XVIII. Yüzyılın başlarında bile İngiliz ve Gallerli Eski Çağ araştırmacılarını Anglesey’de Druid kültürünün izlerini aramaya sevk etmişti. Romalılar Britanyalıları Kelt halkları arasında görmedikleri gibi, Druidlerden de sadece Avrupa anakarasında söz ediyorlardı. Bu yüzden, bahse konu pasajda açık bir şekilde Druidlerden söz edilmesi oldukça ilgi çekicidir. Daha önce Sezar da Druidlerin kökeninin Britanya olduğuna işaret etmişti (*Galya Savaşı*, 6, 13, 11). Sezar, Britanya’nın iç kısımlarında yaşayan insanların bu adanın yerli halkı olduğunu düşünüyordu ama Tacitus büyük ihtimalle dinsel inançlardaki benzerliklerden ötürü onların Galya’dan gelen göçmenler olduğuna inanıyordu (krş. *Galya Savaşı* 5, 12, 1 ve *Agricola* 11, 3). Tacitus’un bu değerlendirmeyi yaparken kullandığı

kaynağın gerçekten de Druidlerden mi söz ettiğini, yoksa Britanya ve Galya kültürlerinin genel olarak birbirleriyle uyumlu olduğunu varsayan tarihçinin mi bu kavramı kullanmayı tercih ettiğini bilmek iyi olurdu. Bu soruyu cevaplandırmak kolay değil çünkü Tacitus'un kullandığı kaynak elimizde yok ve hatta onun nasıl bir kaynak olduğunu dahi bilmiyoruz. Ayrıca, tarihsel gerçeklik ile edebî stilizasyon arasındaki ilişki henüz açıklığa kavuşturulabilmiş değil: Tacitus'un Anglesey'deki kutsal koruların kesilmesine dair anlatımı, dördüncü başlıktaki Şair Lucan'ın Marsilya'daki kutsal korunun kesilmesi anlatımına çok benziyor olmasından ötürü, Anglesey'de yaşananların Lucan'ın şiirlerini etkilediği tahmin edilmişti. Ancak aksi yönlü olarak, Tacitus'un kaynaklarını değerlendirmesi esnasında Lucan'ın hâlihazırda mevcut şiirlerini kullanmış olması da ihtimal dâhilindedir. Bunu yapması, elbette ki eserinin dinler tarihinde kullanılan bir kaynak olarak değerini oldukça düşürecektir. Her halükarda, Tacitus'un burada -genel olarak yaptığı gibi- kaynağını aliteratif, şiirsel kelimeler ve ifadeler kullanarak bağımsız bir şekilde biçimlendirdiğine dair hiç şüphe yoktur, bundan ötürü tasvirleri de ölçülü, süslenmemiş ve art niyetleri olmayan olgusal bir bilgi kaynağı olarak okunmamalıdır.

Tacitus ayrıca Druidlerden tamamen farklı bir bağlamda, yani 69 yılının sonlarına doğru Kapitol'deki Jüpiter Tapınağı yangınından hemen sonra Galya'da yayıldığı iddia edilen bir Kelt kehaneti vesilesiyle bahseder (*Tarihler* 4, 54, 2):

Druidler, sahip oldukları o saçma batıl inanç nedeniyle şu kehaneti savuruyorlardı: Söylenene göre şehir bir zamanlar Galyalılar tarafından ele geçirilmiş ancak Jüpiter'in evi zarar görmediği için imparatorluk varlığını sürdürmeye devam edebilmiş. Ama kaderin gönderdiği bu yangın ilahî hiddetin ifadesiymiş ve dünya hâkimiyeti Alpler'in kuzeyinde yaşayan halklara müjdeleniymiş.

Ancak birçok araştırmacı yangınla ilgili olarak yaşananlara dair yapılan bu tasvire şüpheyle yaklaşıyor. Örneğin, Jüpiter Tapınağı'nın Roma egemenliğinin bir taahhüdü (pignus) olduğu ve dünya egemenliğinin döngüsel bir şekilde değiştiği (translatio imperii) düşüncesi Roma ya da şark kökenli olduğu için, en azından ilk başlarda Druidler tarafından

bilinmesi zayıf bir ihtimaldi. Ayrıca Yaşlı Plinius'ta (*Doğa Tarihi* 30, 13) ve Sueton'da (*Claudisu* 25, 5) Druid kültü ile Roma hukukunun uyuşmaması nedeniyle Augustus ve Tiberius'un aldığı sert tedbirlerden sonra, İmparator Claudius döneminde (41-54) Druid faaliyetlerinin kesin olarak yasaklandığının bildirildiği iki pasaja da atıfta bulunulmuştu. Bu bilgiler inandırıcı ve akla yakın görünüyor zira edebî ve arkeolojik kaynakların itiraz edilemeyecek tanıklığına göre, Romalılar Kelt bölgelerinin askeri fethinden sonra, özellikle üst sınıfa karşı yoğun bir Romalılaştırma politikası izlemişlerdi. Yukarıda alıntılanan pasaj Druidlerin I. Yüzyıl'ın ikinci yarısında da ısrarla sürdürdükleri direnişe kanıt olarak gösterilmek istenmektedir ancak imparatorluk dönemi Druidlerinin böyle bir Roma karşıtı tutum içinde bulunduklarına dair inandırıcı kanıtlar mevcut değildir. Aksine -Galyalı üst tabakanın hızla Romalılaşması da dikkate alınarak- Roma öncesi Druidlerin Galya Eyaleti'nin kurulmasıyla hızlı bir şekilde yok oldukları söylenebilir. Bundan dolayı, Druidlerin gizli bir kült veya direniş hareketi olarak varlıklarını sürdürdükleri varsayımından ziyade, yukarıda alıntılanan pasajdaki "Druid" teriminin, silikleşmiş bir mecazi anlamda "Galyalı (veya Galya-Romalı) kâhin" anlamına geldiği düşüncesi daha akla yakındır. Bu gelişmenin sonunda, geç antik dönemde kaleme alınan *Historia Augusta* adında ve kimliği bilinmeyen yazarının Alexander Severus (M.S. 222-235), Aurelian (M.S. 270-275) ve Diocletian (M.S. 284-304) isimli imparatorların "kadın Druidlerle" karşılaşmalarını anlatan eser yer alıyor. Eserin genel karakteri, yani üç bölümün büyük ölçüde birbirine benzeyen yapısı ve edebî metinlerden yapıldıkları aşikâr olan alıntılar, kadın Druidlerle karşılaşmaların hayal ürünü olduğunu düşünmemize yol açıyor. Druidlerin tarihini daha fazla takip edebilmek için, Roma İmparatorluğu sınırları dışına çıkmak ve Kelt İrlanda'sına gitmemiz gerekiyor.

SÜREKLİLİK Mİ, GEÇMİŞİN YANSIMASI MI? ORTA ÇAĞ İRLANDA'SINDA DRUIDLER

Druid Cathbad, oğlu Conchobor mac Nesa ile birlikteydi. Yanında, ondan Druidlik sanatını öğrenen yüz asil adam vardı; bu, Cathbad'ın ders vermeyi tercih ettiği kişi sayısıydı. Öğrencilerinden biri ona bu günün ne yapmak için iyi olduğunu sordu. Cathbad, o gün genç bir adamın bir kalkan ve mızrak kuşanması durumunda, bu silahla yapacağı işlerden ötürü adının tüm İrlanda'da sonsuza dek bilineceğini ve hikâyelerinin sonsuza dek anlatılacağını söyledi. Cú Chulainn bunu duydu. Bir kalkan ve mızrak istemek için Conchobor'un yanına gitti.

Conchobor, "Sana kim olumlu bir alamet işaret etti?" diye sordu.

"Cathbad Usta," dedi Cú Chulainn.

"Onu elbette tanıyoruz," dedi Conchobor.

Cú Chulainn'e bir mızrak ve bir kalkan verdi. [...]

Bu esnada Cathbad onların yanına geldi ve "Oğlanın bir kalkanı ve mızrağı mı var?" diye sordu.

"Evet," dedi Conchobor.

"Bu annesinin oğlu için iyiye işaret değil," dedi Cathbad.

"Nasıl, ona gereken bilgileri vermedin mi?" diye sordu Conchobor.

"Kesinlikle hayır," dedi Cathbad.

Conchobor, Cú Chulainn'e "Bana hangi amaçla yalan söyledin, seni kobold?" diye bağırdı.

"Ey İrlandalıların kralı, bu bir yalan değil," diye karşılık verdi Cú Chulainn, "Cathbad Usta bu sabah öğrencilerine olumlu bir alamet işaret etti. Bunu Emain'in güneyindeyken duydum ve sonra sana geldim."

"Gün gerçekten de uygun," dedi Cathbad. "Bugün kendilerine kalkan ve mızrak sağlayanlar kesinlikle şan ve şöhret hasat edecekler ancak ömürleri kısa olacak."

“Muhteşem,” dedi Cú Chulainn. “Şöhret sahibi olduğum takdirde, bu dünyada sadece bir günlüğüne bile bulunmaktan memnuniyet duyacağım.”

Cuailnge'nin Sığır Soygunu Hikâyesi'nin (Táin Bó Cuailnge) Orta Çağ İrlanda'sında yaşayan anlatıcısı, savaşçı Fiachu'ya ileride şanlı bir kahramana dönüşecek Cu Chulainn'in gençliğinde silahlarını nasıl edindiğini bu sözlerle anlattırıyor. Günümüzde kimse böyle bir metni tarihsel koşulların gerçekçi bir tasviri olarak okumasa bile, Hristiyanlık öncesi İrlanda dini ve dolayısıyla Druidler hakkında Hristiyanlık öncesi İrlanda'nın bir resmini çizmek isteyenler, Orta Çağ'a ait Latince kaynaklara ve halk edebiyatına sık sık başvurmaktadır. Ancak bu yöntemin ön koşulları nelerdir ve bugün bunu yapmanın anlamı nedir? Bu soruyu cevaplayabilmek için öncelikle İrlanda'nın Erken ve Yüksek Orta Çağ tarihini ve kaynaklarımızın özelliklerini ele almalıyız.

İrlanda hiçbir zaman Roma İmparatorluğu'nun bir parçası olmamasına rağmen, İrlandalılar daha Antik Çağ'da bile ticaret yoluyla Hristiyanlıkla temasa geçmişlerdi. İsmiyle ilişkilendirilen Armagh Piskoposluğunun güç kazanmasından sonra İrlanda'nın ulusal azizine dönüştürülen Aziz Patrick'in misyonerlik faaliyetleri, muhtemelen V. Yüzyıl'a denk düşüyordu. Özellikle VI. Yüzyıl'da, Batı Avrupa'da keşişliğin önem kazanmasından sonra, İrlanda'da belli başlı manastırların ekonomik ve kültürel merkezlere dönüştüğü, giderek gelişen bir manastır kültürü ortaya çıkmıştı. Kısa sürede çok sayıda manastırın kurulması ve bunların toplumun yönetici sınıflarıyla olan yakın ilişkileri, yerini Hristiyan dinine terk etmesinin ardından eski dinin varlığının Orta Çağ'ın başlarında hızlı bir şekilde sona erdiğini ortaya koymaktadır. Bazı İrlandalı manastır kurucularının VI. Yüzyıl'dan itibaren İrlanda dışında, özellikle İskoçya, İngiltere ve anakarada yürüttüğü yoğun misyonerlik faaliyetleri de bu görüşü destekler niteliktedir. Manastırlarda Latince kökenli bir yazı kültürünün gelişmesi de Hristiyanlaşmada önemli bir rol oynadı. Bu yazı kültürüne, Druidler hakkında İrlanda dilinde yazılmış en eski bilgileri de borçluyuz.

Pagan tanrılar, kültleri ve rahipleri hakkında somut bilgiler veren Latince ve İrlandaca metinler incelendiğinde, ilk olarak bunların pek az bir kısmının misyonerlik döne-

minden kaldığı tespit edilir. Bunların önemli bir kısmı, Hristiyanlığın birkaç yüzyıllık bir geçmişe bakabildiği bir dönemde kaleme alınmış ya da en azından yazıya dökülmüştür. Bundan dolayı akla gelen ilk soru, bu kadar geç bir dönemde paganlık hakkında dikkate alınabilir doğru bilgilerin hâlâ mevcut olup olmadığıdır. Hristiyan tasavvurlarının ve kurumlarının açıkça kanıtlanmış sayısız anakronizmi ve yansıması göz önüne alındığında, bu durumun oldukça şüpheli olduğu kabul edilmelidir. Ancak eski dinin bazı özelliklerinin Orta Çağ'ın başlarına ve ortalarına kadar hatırlanmış olduğunu kabul etsek bile, bu, elimizdeki metinlerin aslında onlara atıfta bulunduğu anlamına gelmez. Uzun zamandır verili kabul edilen ve bugün giderek daha fazla sorgulanan da tam olarak bu önkoşuldur. Örneğin, son zamanlardaki anlatı araştırmalarına göre, Orta Çağ İrlanda edebiyatı, birkaç on yıl önce varsayıldığından çok daha az ölçüde sözlü geleneklere dayalıdır. Aksi yönlü olarak da Hristiyan-Latin bilgeliliğinin etkisine, romantik süreklilik teorileri ve abartılı milliyetçilik duyguları nedeniyle gerçekte olduğundan çok daha yüksek bir değer biçilmiştir. Bunun dışında, günümüzde pagan diniyle ilgili yapılan araştırmaların tarafsız bir bilimsel ilgiden kaynaklanmaktan çok uzak olduğu, aksine bunların konuyla ilgili edebî eserlerin yazımını, basımını ve dağıtımını himaye eden dinî ve dünyevî efendiler tarafından mülkiyet ve iktidar iddialarını meşrulaştırmakta kullanıldığı kabul edilmektedir. Bunun Druidlerle ilgili haberler için ne anlama geldiğini anlamak üzere kronolojik sırayla birkaç somut örneği ele almak en iyisidir.

Bütün bunların yaşandığı günlerde, söz konusu ülkede bir kral, zalim, pagan ve barbar bir büyük kral, İrlandalıların krallığının başkenti Tara'da hüküm sürüyordu. Bu büyük kralın adı Nialls'ın oğlu Loigaire idi ve adadaki kral sülalelerinin neredeyse tümünün atasıydı. Etrafında bilge adamlar, büyücüler, kâhinler ve bütün karanlık sanatların mucitleri vardı ve bunların pagan kâfirlikleri sayesinde olacak her şeyi önceden söylebiliyordu.

İrlandalı din adamı Muirchú, Aziz Patrick'in Latince biyografisinde, efsaneye göre 670 civarında Tara yakınlarındaki Slane Tepesi'nde ilk Paskalya şenliği ateşinin yakılmasıyla İrlanda'daki misyonerlik faaliyetlerinin başlamasını bu şekilde tasvir ediyordu. Druidlerin (İrlandaca *druí*, çoğul *druoid*,

druide ve *druidi*) Latince magus (çoğul *magi*) kelimesiyle tanımlanması, tüm Latince hagiografide olduğu gibi Muirchú için de karakteristik bir özelliktir. Eskiden Perslerin özel bir rahip zümresini tanımlamakta kullanılan bu kavram, Yunanlarda kült görevlisi, din adamı, filozof, alamet yorumcusu, büyücü karışımı bir kişiyi, ancak negatif anlamda da bir yankesici ve üçkağıtçıyı tarif ediyordu. Bundan dolayı -kısmen Helenistik Yahudiliğin aktarımıyla- Yunan geleneğinin etkisi altında bulunan erken dönem Hristiyan edebiyatında geçen *magoi/magi* de bir ölçüde çift anlamlı bir yapıya sahiptir: Hristiyan yazarlar özel, gizli bilgilere ve sıra dışı becerilere sahip olmayı takdir ederken, pagan tanrı kültüne ve kâfirce sihirbazlık sanatına olan yakınlıkları nedeniyle mag'ları şiddetle eleştiriyorlardı. Bu çift anlam bir yandan "doğudan gelen mag'ların [yıldızbilimcilerin]" yeni doğan İsa'ya tapındığı (*Mattn* 2: 1-12), öte yandan Pavlus'un Kıbrıs'ın Baf kentine yaptığı ilk misyonerlik gezisi sırasında "Barjesus adında bir büyücü ve sahte peygamber" ile karşılaştığı (*Elçilerin İşleri* 13: 4-13) pasajlarda, *Yeni Ahit*'te de karşımıza çıkar.

Hristiyanlık öncesi İrlanda dininin VII. Yüzyıl'da geride hiçbir iz bırakmadan yok olmadığı, günümüzde Aziz Patrick'in Birinci Sinodu olarak bilinen bir kilise belgesinde de görülmektedir: Bu sinod kilisenin putperestlerden maddi destek almasını yasaklamakla kalmaz, aynı zamanda bir pagan rahibin (ad aruspicem) önünde "putperestler gibi" (daha gentilium) yemin etme suçunun cezasını da belirler. Yine de, Muirchú'nun Aziz Patrick'in Kral Loigaire'in magları/druidler ile karşılaşması hakkındaki anlatımının, Musa ile Harun'un firavunun sihirbazlarıyla yüzleşmesine dair *Tevrat*'taki anlatımdan (*Çıkış* 7 vd.) etkilenmiş olduğu göz ardı edilemez. Ayrıca Havari Petrus'un büyücülük yapan Simon Magus'la (*Elçilerin İşleri* 8: 9-24) çatışmasının stilize edilerek ve hayal gücüyle süslenerek kullanıldığı da söylenebilir. Hristiyanlık öncesi İrlanda Druidlerinin Greko-Romen ve *Kutsal Kitap* anlatımlarındaki Mag'larla kıyaslanmasına, *Yeni Ahit*'te yer alan bir mektubun kenarına Eski İrlanda dilinde elle yazılmış bir kenar notunda da rastlıyoruz. Bu notta firavunun Jannes ve Jambres isimlerini taşıyan iki büyücüsü, "Musa ile kavga eden iki Mısırlı Druid" (da druith aegeptacdi robatar ocimbresun frimmoyysi) olarak anılır. İr-

landa'da Druidlerin genellikle *İncil*'de ve apokrif yazılarda karşılaşılan edebî figürlerden örnek alınarak tasvir edildiği gerçeği, birçok hikâyeden bilinen Başdruid Mog Ruith kimliğinde de karşımıza çıkıyor. İrlanda halk geleneğine göre, Mog Ruith *Elçilerin İşleri*'nden (8: 9-24) tanınan Simon Magus'un öğrencisi olmuş, ardından Kral Herod'un hizmetine girmiş ve bu sıfatla Vaftizci Yahya'nın başını kesmişti. Bir artık yıl olan 1096'da Vaftizci Yahya bayramı cuma gününe denk geldiği ve İrlanda'yı bir salgın hastalık kasıp kavurduğu için, kilise, halkın kapıldığı büyük korku karşısında, tanrının gazabını [Vaftizci Yahya'nın başını kesen] caninin hemşerilerinden uzaklaştırmak için oruç tutmayı ve kefare duaları etmeyi teşvik etmek zorunda kaldı.

Druidlerin *İncil*'de ve apokrif metinlerde yer alan örneklerle göre edebî bir şekilde stilize edilmesi, genellikle her bir anlatımın kaynak değerinin kesin olarak tespit edilememesini de beraberinde getirmektedir. Örneğin Muirchú'nun anlatımına göre, Kral Loigaire, Aziz Patrick'in Druidlerle karşılaşmasından sonra her iki taraftan da kitaplarını suya atmalarını ve zarar görmemeleri için dua etmelerini istemişti. Muirchú'nun anlatımının tüm edebî stilizasyona bakılmaksızın güvenilirliği hedeflediği varsayıldığı takdirde, bu bölüm Latince yazı kültürünün Hristiyanlık öncesi İrlanda üzerindeki etkisinin değerli bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Ancak konu daha soğukkanlı bir şekilde ele alındığında, fantastik karşılaşmalarla dolu bu tasvirin kelimenin günümüzdeki anlamıyla gerçekçi bir etkiyi hedeflemiş olup olmadığı tartışılabilir. Muirchú'nun tasviri muhtemelen eğitici ve öğretici niyetler taşıdığından, anlatımında tarihsel gerçekliği bazı edebî geleneklere ve okurlarının beklentilerine uydurması muhtemeldi. Hristiyanlıkta kutsal metinlerin kullanımı İrlanda'da mevcut olmayan bazı tarihsel koşullara dayandığından, Druidlerin "kitapları"nın Aziz Patrick *İncili*'ne yapılan edebî bir benzetme olma ihtimali oldukça yüksekti. Druidleri Hristiyan din adamlarının negatif bir yansıması olarak gösterme eğilimi, İrlanda edebiyatının başka yerlerinde de, örneğin Druidlerin -Hristiyan vaftizine açık bir benzetme olarak- yeni doğan bebekleri şeytanî bir suyla kutsayarak isim verme törenleri düzenlemeleri anlatımlarında da karşımıza çıkıyor.

Druidler ve dinleri hakkında belirli bir bilginin tarihsel belleğe mi, edebi stilizasyona mı, yoksa pagan geçmişindeki Hristiyan koşullarının olumsuz yansımalarına mı dayandığına karar vermek her zaman kolay ve güvenli değildir. Bu, örneğin Muirchús'un çağdaşı hagiograf Tírechán'ın, Kral Loigaire'in Aziz Patrick'e söylediği şu sözlerde görülmektedir:

Babam Níall iman etmeme izin vermedi, aksine savaşa giden erkekler gibi Tara Tepeleri'ne gömülmeme (çünkü paganlar mezarlarında tam teçhizatlı ve kullanmaya hazır silahlarla yatarlar), “*erdathe* gününe kadar birlikte göz göze yatmamıza” (Druidler Kıyamet Günü'nü böyle adlandırıyordu) karar verdi.

Bir Hristiyan cenazesinde ölünün yanına silahlarını da koymak kesinlikle yasak olduğu için, burada paganların silahlarıyla birlikte gömülmesine yapılan atıf belki de sadece edebî anlamda yapılan bir yansıtma olabilir. Öte yandan Hristiyanlık öncesi Keltlerinde kılıç ve mızrakla birlikte gömülmek o kadar yaygın bir gelenektir ki, pasaj bu geleneğin varlığını sürdürdüğüne, en azından hatıralarda yaşamaya devam ettiğine dair bir işaret olarak da kabul edilebilir. Buna karşın Tírechán'ın Druidlerin de bir kıyamet günü tasavvuruna sahip olduğunu, hatta bunun -ne anlama geldiği tam olarak anlaşılamamakla birlikte- İrlanda dilindeki karşılığını dahi vermesini yorumlamak daha güçtür. Bir yandan, -Druidlerin kutsal kitapları söyleminde olduğu gibi- burada da Yahudilerin, Hristiyanların ve Müslümanların kıyamet günü tasavvurunun Hristiyanlık öncesi İrlanda'da mevcut olmayan spesifik tarihsel gerçeklikler üzerinde yükseldiğini, bundan dolayı da Hristiyan hagiografin tarihsel gerçeklikte karşılığı olmayan edebî bir benzetme yaptığı söylenebilir. Öte yandan “kıyamet günü” ile burada “dünyanın sonu”, yani Hristiyanlık öncesi İrlandalılarda ve Kelt halklarındaki eskatolojik bir tasavvur da ifade edilmek istenmiş olabilir. Bundan bağımsız olarak, Orta Çağ İskandinavya'sında Hristiyanlık öncesi dinin Hristiyanlaşmadan hemen önceki son evrede Hristiyanlık tarafından nasıl değiştirildiğini ve etkilendiği sık sık gözlemleyebiliyoruz. İrlandalıların Geç Antik Çağ'dan bu yana Hristiyanlarla sık sık temas kurmalarından -Aziz Patrick'in gençliğinde korsanlar tarafından Romalılaşmış Britanya'dan İrlanda'ya kaçırılan Hristiyan bir diyakonun oğlu olması gibi- ötürü, Hristiyanlaşmadan

hemen önceki dönemde İrlanda'daki Druidlerin belli düşünce ve kurumlarının Hristiyanlığın etkisi altında kaldığı varsayılabilir.

Halk dilinde yazılmış İrlandaca edebî eserlerin artmasıyla birlikte VIII. Yüzyıl'dan itibaren Druidlere yerli İrlandaca isimleriyle tesadüf ediyoruz ancak bu, metinlerin yorumunu yine de kolaylaştırmıyor. Bunun bir örneği, muhtemelen IX. Yüzyıl'da bugün kaybolmuş Latince aslından İrlandaca'ya çevrilmiş *Azize Brigit'in Hayat Hikâyesi*'dir (Bethu Brigte). Bu hikâyede bir soylunun ve bir köle kadının kızı olarak –kölenin sahibi olan- bir Druid'in evinde dünyaya gelen ve sonra annesiyle birlikte Batı İrlanda'daki Connaht'a götürülen azizenin hayatı tasvir edilir:

Druid, köle kadın ve çocuğu eskiden Loch Mescae'de yaşıyordu. Aynı yerde Druid'in annesinin kardeşi ve bir Hristiyan adam da bulunuyordu. Gece yarısı, Druid yıldızları gözlemlerken, köle kadının ve kızının bulunduğu evden bir ateş sütununun yükseldiğini gördü. Bunun üzerine annesinin kardeşini uyandırdı. Adam da aynı şeyi gördü ve kızın bir azize olduğunu söyledi.

Burada da edebî stilizasyon nedeniyle -krş. *Tevrat*'ın "Çıkış" bölümündeki ateş sütunu anlatımı (4, 21)- Druid'in bir müneccim olarak tasvir edilmesi, Druidlerin antik Mag'larla bir tutulmasına dayanıyor olmalıdır. Ancak bu konuda elde belge bulunmamasına rağmen, İrlandalı Druidlerin de astronomi konularında bilgi sahibi olabileceği elbette ki kuvvetle muhtemeldir. Bununla birlikte, yukarıdaki bilginin dinler tarihine ait bir kaynak olarak kabul edilmesi veya edilmemesi pek de fark etmiyor çünkü bu kadar genel bir ifade mevcut bilgimizi artırmaz, en iyi ihtimalle sadece onaylar. Aslında bu, Orta Çağ'da Druidlere yapılan atıfların büyük çoğunluğuyla ilgili bir sorundur zira bunlar, genellikle son derece geneldir ve bireysel el yazısı gibi bir özelliği dahi ortaya koymazlar. Ancak bu kaynaklardan biri gerçekten de farklı ve özel bir yapıya sahip olduğu takdirde, nasıl yorumlanacağına ve sınıflandırılacağına dair elimizde kıyaslayacağımız bir bilgi olmadığı için, çoğu zaman mahcup duruma düşeriz. Elimizde X. Yüzyıl'ın erken dönemine ait, İrlanda hukuk ve şiir diline ait eski ve kullanılmayan kelimelerle birlikte bir dizi yer ve kişi ismini de ele alan

bir etimolojik sözlük bulunuyor. Yazarı olduğu iddia edilen güney İrlandalı piskopos ve Munster Kralı Cormac mac Cuilennáin'in adına istinaden, sözlük günümüzde Sanas Chormaic ("Cormac'ın Fısıltısı") olarak bilinmektedir. Bu sözlükte *imbas forosna* anahtar kelimesi ile Hristiyanlık öncesi şairler (*fili*) tarafından uygulanan bir kâhinlik tarif edilir. Buna göre şair bir domuzun, bir köpeğin veya bir kedinin çiğ etini çiğniyor, büyülü bir söz söylüyor ve bir dua eşliğinde eti tanrılara adıyordu. Sonra da yanaklarının arasına alarak uyumaya gidiyordu. Görmek istediği şey de rüyasında ona gösteriliyordu. İlk bakışta bu ayrıntılı ve gerçekçi açıklama kabul edilebilir bir edebî kaynağın yokluğunda ilgi çekici gibi görünüyorsa da Keltoloji araştırmalarına başvurduğumuz zaman *imbas* kelimesinin İrlandaca *bas* ile uzaktan yakından ilgisinin olmadığını, imb ve fios'tan oluşan bu kelimenin aslında "büyük bilgi" gibi bir anlam taşıdığını öğreniriz. Metnimiz bu tür kâhinliğin Aziz Patrick tarafından yasaklandığını belirttiği için, Cormac zamanında, yani yaklaşık 400 yıl sonra, bu bilgiden geriye ne kalmış olabileceğini de sorgulamak gerekir.

Son olarak bir kez daha bu başlığın girişinde sözü edilen *Cuailnge'nin Sığır Soygunu Hikâyesi*'ne geri dönelim. Bu aslında Ulster Döngüsü olarak bilinen bir grup hikâyenin içinden bir tanesidir. İçerik ve konu olarak birbirlerine benzeyen bu hikâyeler, İrlanda geleneklerine göre konularını İsa'nın doğduğu yıllarda yaşanan olaylardan almıştır ancak elimizdeki formlar, bize bunların muhtemelen VIII. ila XII. Yüzyıllardan kalmış olabileceğini söylüyor. Hikâyeler, isimlerini Kuzey İrlanda'ya yaşayan ve Ulaide (İngilizce formuyla Ulster) olarak anılan sakinlerinden alıyordu. Bunlar, aynı zamanda hikâyeleri de anlatan kişilerdir. Hikâyenin başlıca kahramanları arasında, genç Cú Chulainn, Kral Conchobor mac Nesa ile onun babası ve danışmanı olan Druid Cathbad yer alıyordu. Bu döngünün en uzun, önemli ve aynı zamanda tanınmış hikâyesi, yukarıda da anılan *Cuailnge'nin Sığır Soygunu Hikâyesi*'dir. Burada alıntılanmış en seki versiyonu ise "Karanlık İneğin Kitabı" (*Lebor na hUidre*) isimli, XII. Yüzyıl'dan kalma bir el yazması içinde günümüze ulaşmıştır.

Bugünkü okurun bu metinden neler alacağı, büyük ölçüde konu hakkında sahip olduğu bilgilere ve yorumlama

merakına bağlıdır: Poseidonios'un Keltler hakkında anlatıklarına benzeyen şeyler arayan biri, şöhret sahibi olmaya (İrlandaca *clú*) verilen büyük değerde Hristiyanlık öncesi Kelt toplumunun temel bir özelliğinin ifadesini görecektir. Karşılaştırmalı Hint-Avrupa dilbilimiyle ilgilenenler, Eski Yunan ve Eski Hint edebiyatında şöhrete verilen değeri hatırlayacak, İrlandaca *clú* kelimesini Yunanca *kléos* ve eski Hintçe *śravas* kelimeleriyle karşılaştırarak, Hint-Avrupa toplumunun temel bir özelliğini görecektir. Ancak çıkış noktası olarak modern etnolojiyi ele alanlar, modern Akdeniz ve Ön Asya toplumlarının kültürlerindeki *honour* (şeref) ve *shame* (utanç) kelimelerini kıyaslayacak ancak klasik filologlar ve karşılaştırmalı dilbilimciler muhtemelen Aşil'in ezeli şöhretini ve kısa hayatını hatırlayacak ve bu anlamda edebî bir bağlantı ihtimalini göz önünde tutacaktır.

Druid Cathbad'la ilgili metnimizdeki verilerde, dikkati çeken başka bir şey bulunmuyor. Antik yazarların Druid tasvirlerinden yola çıkanlar, Cathbad ve Conchobor arasındaki baba-oğul ilişkisinde Druid Diviciacus'un çocuklarını düşünecek ve bu pasajı belki de Druidler arasında evlenme yasağının olmadığına dair daha bir kanıt olarak değerlendirecektir. Ancak Orta Çağ'ın din, kültür ve sosyal tarihi üzerinde çalışanlar, zaten başka bir şeyin beklenmesinin mümkün olmadığını söyleyecektir: O dönemde Hristiyan ruhban sınıfında da evlenme yasağı olmadığı için, burada yapılan belki de sadece dönemin uygulamalarının Hristiyan öncesi geçmişe yansıtılmasından ibaretti. Ayrıca Cathbad'ın yüz öğrencinin hocası olarak tasvir edilmesi, insanın aklına ister istemez Sezar'ın Druidlerin yanında kısmen kendi istekleriyle, kısmen de ebeveynlerinin isteğiyle öğrenim görmeye (*disciplina*) giden çok sayıda (*multi*) öğrenciyi akla getiriyordu. Ancak Yüksek Orta Çağ dil kullanımını göz önünde bulunduran bir kimse, İrlandaca metinde İrlanda Druidlerinin belki de Hristiyanlar tarafından antik Mag'larla eşitlendiği ve faaliyetlerinin kendi spesifik Hristiyan bakış açısıyla öğrenilebilir "kara büyü" olarak değerlendirildiği itirazında bulunabilir. Her halükârda, Aziz Patrick'in bilinen eski, muhtemelen 900 yılı civarında kaleme alınmış ve bugün Vita Tripartita olarak bilinen İrlandaca biyografisi, "kâfirlik" (Latince *idolatria*, İrlandaca *idlacht*) ile "druid

sanatından" (İrlandaca druidecht) aynı anlamda söz ediyordu, dolayısıyla bu kelime belki de "büyücülük"ten başka bir şey ifade etmiyordu. Aynı çekinceler, İrlanda Druidlerinin hayırlı olan ve olmayan günleri tespit etmesi konusunda da geçerlidir. Antik anakara kültürünü göz önünde bulunduran bir kimse, bu esnada ister istemez Galya'daki Coligny takvimini hatırlayacaktır. Bu takvimde M(AT) ve ANMAT olarak işaretlenmiş aylar, Galce *mad* "uğurlu" ve *anfad* "uğursuz" kelimeleriyle ilişkilendirilmeye çalışılmaktadır. Bununla birlikte, daha fazla araştırma yapan ve daha derinlere inen biri, diğer sayısız kültürde de kaçınılmaz olarak benzer gelenek ve fikirlerle karşılaşır, öyle ki salt yapısal bir çakışma varsayımı, en azından tarihsel süreklilik açıklaması kadar makul görünür. Bunun ötesinde, hayırlı olan ve olmayan günlerin "tespitinin" –Almanca'da *Tesniye* 18, 10'un Luther tarafından tercümesinin yapılmasına kadar-Klasik Antik Çağ'ın mirası olarak Orta Çağ Hristiyanlığında da temsil edildiğine işaret edilebilir. Hayırlı günlerin tespit edilmesi her ne kadar Augustinius gibi bir din büyüğü tarafından lanetlenmişse de, sonradan 1145 yılında ilan edilen *Decretum Gratiani* bunun yapılmasına izin vermiş, böylece Orta Çağ'ın geç dönemlerinde ve Yeni Çağ'ın başlarında birçok halk takviminde yer almıştı. Acaba İrlandaca metnimizin kimliği bilinmeyen yazarı, hayırlı günlerin tespit edilmesiyle Druid'i sadece o günlerde de tartışma konusu olduğu için mi ilişkilendirmişti? Belki de burada "alamet" olarak tercüme edilen İrlandaca *sen* kelimesinin -tıpkı Galce *swyn* "büyü" kelimesi gibi- Orta Çağ'ın başlarında Latince *signum* (alamet) kelimesinden ödünç alınması, bir tesadüf olmaktan çıkar.

Kısacası, Orta Çağ'a ait İrlandaca metinlerden Druidler hakkında edinebilecek her bilginin arkasında mutlaka bir soru işareti vardır. Ayrıca, yapılan bazı yorumların diğerlerine göre daha mantıklı ve kabul edilebilir görünmesinin tek sebebi, genel olarak kabul gören klişeler ve önyargılarla örtüşmesidir. Buna bağlı olarak, Ulster Döngüsü'nde yer alan hikâyeler özellikle popüler bilime ait tasvirlerde Hristiyanlık öncesi İrlanda kültürünün ya da genel olarak Kelt kültürünün görselleştirilmesinde kullanılır. Bunun nedenlerinden biri, daha kısa süre öncesine kadar içkili şölenler, iki-

li kavgalar ve savaş arabası yarışları hakkındaki tasvirlerin, milattan sonraki ilk yılların İrlanda toplumunun ve kültürünün gerçek bir yansıması olarak görülmesiydi. Bu görüş, günümüzde oldukça geçerli nedenlerden ötürü terk edildi ve artık bu hikâyelerin kökeninin Yüksek Orta Çağ İrlanda'sı olduğu vurgulanıyor. Öte yandan, bunun bir başka sebebi, Ulster Döngüsü'nde yer alan hikâyelerin ve *Cuailnge'nin Sığır Soygunu Hikâyesi*'nin XIX. Yüzyıl'dan bu yana İrlanda'da Eski İngilizce *Beowulf*, Orta Yüksek Almanca *Nibelungenlied*, Fransızca *Chanson de Roland* ya da İspanyolca *Cantar de mio Cid* ile kıyaslanabilir bir tür millî destana dönüşmesiydi. Bu sayede, bu hikâyelerle aktarılan Hristiyanlık öncesi İrlanda kültürü bakış açısı, yeniden yazılan çok sayıda hikâyede, canlandırmada, popüler okul ve araştırma-inceleme kitaplarında, ayrıca resim ve heykellerde yansımasını buldu. Bunun çok bariz bir örneğini, Dublin'de O'Connell Caddesi'ndeki ana postanenin gişelerinin bulunduğu salonda yer alan bronz Cú Chulainn heykeli oluşturuyor. Bu heykel 1911 yılında İrlandalı heykeltıraş Oliver Sheppard (1864-1941) tarafından yapılmıştı ve 1936'dan bu yana konulduğu yerde İrlandalıların İngiliz hâkimiyetine karşı başlattıkları ve şiddetle bastırılan isyanını temsil ediyor. O zamanlar adı Sackville olan caddede bulunan bu postanede, İrlanda milliyetçileri 1916 yılında Paskalya Bayramı'nın kutlandığı Pazar günü İrlanda Cumhuriyeti'ni ilan etmiş ve postanede mevzilenerek günler boyu İngilizlere karşı direnmişlerdi. Ardından da teslim olmak zorunda kalmışlardı ve büyük kısmı idam edilmişti. Bu hadiseyi hatırlatması için buraya konulan heykel, sadece büyü kullanılarak ele geçirilebilen kahramanı, bir kayaya zincirli bir halde idamını dimdik ayakta beklerken göstermektedir. Yani, tam da Orta İrlanda hikâyesi *Aided Chon Culainn*'de ("Cú Chulainn'in Ölümü") anlatıldığı gibi. Ancak XIX. Yüzyıl'ın sonu ve XX. Yüzyıl'ın başlarında ezici Britanya Dünya İmparatorluğu'nun karşısında kendi ulusal ve kültürel kimliklerini güvenceye almak isteyen İrlandalılar, neden pagan kralların, kafa avcısı savaşçıların ve büyü yapmayı bilen Druidlerin anlatıldığı Ulster Döngüsü'nün hikâyelerine neden geri döndüler? Bunu anlamak için, Yeni Çağ'ın başlamasından sonraki Druid tarihine geri dönmemiz gerekiyor.

ANTİK ÇAĞ'DAN VE İNCİL'DEN SONRA: HÜMANİZM DÖNEMİNDE DRUIDLER

Hümanizm dönemi, Kelt dil birimini keşfetmesi, arkeolojik anıtları araştırmaya yönelik ilk girişimlerin başlatılması, Yunan ve Roma dönemine ait Kelt tasvirlerinin yeniden keşfedilerek eleştirel bir incelemeye tabi tutulması nedeniyle, Druid imgemizin tarihi bakımından belirleyici bir öneme sahiptir. Bununla birlikte, *Eski ve Yeni Ahit*'in kutsal yazılarının aynı anda incelenmeye başlanması gibi, Yunanların ve Romalıların Keltler hakkında yazdıklarının incelenmesi de hiçbir şekilde hedefsiz ve amaçsız bir merakın sonucu değildi. Bu, Fransız ve Alman ulusal bilincinin oluşmaya başlaması, Reformasyon ve karşı Reformasyon arasındaki çatışma, ayrıca 1453'te Konstantinopolis'in ele geçirilmesinden sonra orduları 1529'da Viyana'yı kuşatan Osmanlı İmparatorluğu'nun bütün Avrupa için oluşturduğu tehdit ile de yakından ilişkiliydi. Bu dönemdeki duruma uygun olarak, Antik Çağ'dan kalan metinler o günü geçmişe dayanarak meşrulaştırmaya, Galyalıların torunları olarak Fransızları ve Germenlerin torunları olarak Almanları, Avrupa halkları arasında ayrıcalıklı bir konuma taşımaya hizmet ediyordu. Hümanist bilginler, Yunanların ve Romalıların Keltler hakkında verdikleri bilgilerin son derece yetersiz ve sıklıkla da çelişkili olmasından sık sık şikâyet ediyorlardı ancak güvenilir tarihsel verilerdeki bu yetersizlik, kombinasyon yeteneğine ve hayal gücüne geniş bir faaliyet alanı sağlıyordu. Örneğin Abensbergli tarihçi Johann Georg Turmair (1477-1534) ya da daha fazla bilinen Latince ismiyle Johannes Aventinus, 1517-1522 yılları arasında kaleme aldığı ve Bavyera tarihinin 1460 yılına kadar anlatıldığı *Annales Ducum Boiariade* adlı eserinde, Druidlerin İmparator Tiberius tarafından konan yasaktan sonra Ren'in sağ kıyısındaki özgür Germen topraklarına sığındıklarını öne sürüyordu. Bu, antik kaynaklarda en küçük bir dayanağı olmayan bir spekülasyondur.

Keltlerin ve Druidlerin Yeni Çağ'ın başına kadar Fransızların kendilerini kavrayışlarında pratik olarak bir rol oynamamalarının çeşitli nedenleri vardı. Bunlardan biri hiç şüphesiz Yunanca dilli yazarların Orta Çağ okul sisteminde yok denecek kadar az ele alınması ve bundan ötürü haklarında pek bilgi sahibi olunmamasıydı. Bunlarla ancak XV. Yüzyıl'dan sonra daha yakından ilgilenilecekti. Diğer bir neden, Karolenj döneminden bu yana Latin Antik Çağı'na büyük bir değer verilmesi ve Fransa'nın Roma öncesi tarihine duyulan ilginin azalmasıydı. Ancak bu genel ilgisizliğin en önemli nedenlerinden biri, Âdem ile Havva'dan başlayarak, tufandan sonra yeryüzünün tekrar iskân edilmesine kadar insanlık tarihini ele alan *İncil*'in, Keltlerden ve Germanlerden tek bir kelimeyle olsun söz etmemesiydi. Bu tatminkâr olmayan durum, Dominiken rahibi Giovanni Nanni ya da -Latinceleştirilmiş haliyle- Joannes Annius (1432-1502 civarı) tarafından kaleme alınan *Commentaria... super opera diversorum auctorum de Antiquitatibus loquentium* [Eski Dönemler Hakkında Bilgi Veren Çeşitli Yazarların Eserlerine Dair Yorumlar] adlı eserin ilk olarak 1498 yılında yayınlanmasıyla birlikte bir anda değişti. Roma'nın yaklaşık 100 km kuzeyindeki Viterbo şehrinde doğan Annius küçük yaşlarda Dominiken Tarikatı'na girdi, IV. Sixtus ve VI. Alexander dönemlerinde Papalık sarayında Eski Çağ araştırmacısı ve tarihçi olarak çalıştı. Bir vaiz ve yazar olarak büyük saygı gören Annius, yazdığı tarihle ilgili eserinde, Tacitus'un kısa bir süre önce yeniden keşfedilen *Germania* adlı eserinin, ayrıca Berosus ve Manetho adlı antik yazarlara ait oldukları iddia edilen sahte eserlerin yardımıyla Romalıların, Yunanların, Keltlerin ve Germanlerin ortak kökenini Nuh'un oğlu Yafes'e bağlandığını ispatlamaya çalışmıştı. Annius'un ölümünden oldukça uzun bir süre sonra hümanist Joseph Justus Scaliger'in (1540-1609) sahte olduğu ortaya çıkarttığı bu konstrüksiyonun yardımıyla, XVI. Yüzyıl'ın erken döneminin Fransız yazarları ilk defa içinde yaşadıkları zamanla *İncil*'de anlatılan insanlığın yaratılışı öyküsü arasında bir köprü kurmayı ve Klasik Antik Çağ'ın Kelt kültürü için eşit haklar talep edebilmeyi başardılar. Annius'un kasıtlı olarak yapılan yanlışlarla dolu kitabında, Samothès'in Yafes'in dördüncü oğlu olduğu belirtiliyor ve Dis (Sezar'ın Dis Pater'i) ile bir tutuluyordu. Samothès'in oğlu Magus ise

Saron'un babasıydı ve Druidler isimlerini onun oğlu Drui-
is'den almışlardı. Annius, Bard denilen ozanların kökenini
ise Drui's'in oğullarından biri olan Bardus'a bağlıyordu.

Bu az sayıdaki örneğin de ortaya koyduğu üzere, Annius
çok sayıda kavmi isim babası bir ortak ataya bağlıyor, böy-
lelikle hem Klasik Antik Çağ'a hem de *İncil*'deki örneklerle,
hatta "Yaratılış" 10'da anılan Kavimler Tablosu'na dayanan
bir geleneğin sürdürücüsü oluyordu. Bu arada isim eşitle-
meleri ve isim benzerlikleri önemli bir rol oynuyor, Annius
ve halefleri -*Semnotheoi* kelimesinden uyarlanan Samothēs
gibi- hümanistlerin okuma hatalarının ve yanlış yazımları-
nın kurbanı oluyorlardı. İtalyan hümanist Poggio Bracciolini
(1380-1459), Sicilyalı Diodoros'un *Kütüphané*'sini Latinceye
çevirirken çoğul Sarronidas (Drovidas için bir okuma hata-
sı) kelimesini Saron ismine dönüştürmüş ve konuyu için-
den çıkılmaz bir hale getirmişti. Bu tür bir yanlış anlamanın
en tanınan örneğini, Germen kralı ve güya bira yapımının
mucidi Gambrivius ismi oluşturmaktadır. Annius, bu ismi
Tacitus'ta anılan (*Germania* 2) *Gambrivii* kabile isimlerinden
türetmişti. Bugün çok sayıda bira imalathanesinde karşıla-
şılan Gambrinus ismine ilk defa 1574 yılında Antwerpen'de
tesadüf edilmişti.

Sezar tarafından dinsel eylemlerin Kelt halkı için ne bü-
yük bir önem taşıdığına dair verilen bilgi, XV. Yüzyıl'ın geç
dönemlerinde Fransa halkına uyarlanmıştı. Ulusal bilince
sahip Fransızlar, ilerleyen yıllarda Druidlerin sahip olduğu
yüksek teoloji seviyesine işaret ediyor ve bu esnada onların
Hristiyanlığa olan sözde yakınlıklarını vurgulamayı da ih-
mal etmiyorlardı. Bu yazarların ilklerinden biri, 1532 yılın-
da yayınlanan *Les Fleurs et Antiquitez des Gaules* [Çiçekler ve
Antik Galler] başlıklı eserinde Druidlerle Yunan filozofları-
nın bir tutulmasına dair Antik Çağ'da yapılan vurguyu öne
çıkartan Jean le Fèvre idi. Le Fèvre'in daha genç bir çağdaşı
Jean Picard de Toutry, 1556'da yayınlanan *De prisca Celtopa-
edia* [Antik Keltlere Dair Beş Kitap] başlıklı eserinde sadece
felsefenin değil, yazının da, hatta Yunanca ve Latince dille-
rinin de Hristiyanlık öncesi Roma'da ortaya çıktığını iddia
ediyordu. Esasen Paris burjuvazisine mensup olan, Bolog-
na ve Pavia'da hukuk öğrenimi gördükten sonra Fransa ve
Almanya arasında gidip gelen Yukarı İtalya'da bir Fransız

olarak ulusal bilincini kazanan Étienne Pasquier (1592-1615) da benzer bir vatansever hedefin peşinde koşuyordu. 1549 yılında Paris Üst Mahkemesi'nde avukat olarak çalışmaya başlayan Pasquier, 1560 yılında tarih felsefesi alanında yayınladığı *Recherches de la France* [Fransa Hakkında Araştırmalar] adlı eserinde Fransızların kültürel bağımsızlığının köklerini o zamana dek olduğu gibi Franklara ya da onların efsanevi atası Troyalı Francus'a değil, Roma öncesi Keltlerine dayandırıyor. Pasquier, bu bağımsızlığın tüm Fransız halkı tarafından sürekli olarak daha da geliştirildiğini ortaya koyarken, aslında çeşitli sosyal sınıfların özel çıkarlarının, her şeyden önce de Katolikler ile Protestanlar arasındaki rekabetin, ulusal çıkarların önüne geçmemesi gerektiğini ispatlamaya çalışıyordu.

Avukat ve şair Étienne Forcadel (Stephanus Forcatulus, 1534-1579), 1579'da yayınlanan *De Gallorum imperio et philosophia, libri septem* [Fransız Devleti ve Felsefesi, Yedinci Kitap] başlıklı eserinde Druidlere dair Antik Çağ'da verilen referansları tartıştı. Onu, 1858 yılında yayınlanan *Histoire de l'Estat et République des Druides* [Druid Devleti ve Cumhuriyeti Tarihi] adlı eserinde tufandan İsa'nın doğumuna kadar Fransa'nın tarihini ele alan ilahiyatçı ve tarihçi Noël Taillepied (1540-1589) izledi. O dönemde yazılan eserlerin Hristiyanlık propagandası yapma ve dini savunma eğilimleri, çok yönlü bir bilgin olan Guillaume Postel'in eserinde de açık bir şekilde görülebiliyordu. Postel, eserinde Roma öncesi Keltlerin "Elçilerin İşleri"nde (17:22 vd.) de anılan isimsiz tanrı kültüne sahip olduklarını öne sürerek, Druidlerin kanlı ve acımasız kurban törenlerine dair Antik Çağ'da yapılan ithamları Romalıların ve hatta İsrail halkının törenlerine benzetiyor ve göreceleştirmeye çalışıyordu. Gerçekte bir Friz olan ve Poitiers Üniversitesi'nde hukuk profesörlüğü yapan François Meinard, 1615 yılında yayınladığı "Druidlerin Ökseotu Kullanımına Dair" başlıklı makalesinde Plinius'un meşhur pasajına atıfta bulunarak, ökseotu dalının hukuk sembolü olarak kullanıldığını (*Oratio solemnis de visco Druidarum iurisprudentiae symbolo*) belirtiyordu. Druidlerin antik filozoflar üzerindeki zamansal üstünlüğü hakkındaki abartılı görüşler hiçbir şekilde Fransız yazarlara özel değildi çünkü bunlar tarihçi John Bale (1495-1563) tarafından 1557

yılında yayınlanan *Scriptorum Illustrum Maioris Brytanniae Catalogus* [Büyük Britanyalı Ünlü Yazarlar Dizini] örneğinde de görüleceği üzere, aynı şüpheli kaynaklara dayanmak suretiyle İngiliz hümanistleri tarafından da dile getiriliyordu. Druidler ayrıca Eski Çağ araştırmacısı William Camden'in (1551-1623) 1586 yılında yayınlanan, büyük boy topografik ve tarihi eseri *Brittania*'da da ayrıntılı olarak ele alınıyor ve onurlandırılıyordu. Ancak Camden kitabın sonraki baskılarında Druidler hakkındaki görüşlerinde değişiklikler yapmıştı.

Genel olarak hümanistler, Kelt dininin Hristiyanlığa sözde yakınlığının en iyi şekilde Keltlerin Nuh'un oğlu Yafes'ten gelmesiyle, yani kökenlerinin, atalarının *Eski Ahit* dinindeki kökenleriyle açıklanabileceğini varsaydılar. Ancak Kutsal Kitap'ta yer alan tasavvurları aktarmanın başka yolları da vardı ve bu nedenle tarihçi Sébastien Rouillard 1609'da yayınlanan *Chartres Katedrali'nin Tarihi* adlı eserinde Lucan'ın sözünü ettiği Kelt tanrısı Teutates'in gerçekte Mısır tanrısı Thoth ile özdeş olduğunu ancak bunun gerçekte Kutsal Kitap'taki Musa'dan başkası olmadığını ispatlamaya çalıştı. Buna karşın bir başka teori, 1646 yılında yayınlanan *Geographia Sacra* [Kutsal Coğrafya] adlı eserinde denizci ve tüccar olarak bilinen Fenikelileri şark kültürünün taşıyıcısı olarak tanıtan, birçok Keltçe ve Germence kelimeyi tekrar tekrar Semitik köklere bağlamaya çalışan Samuel Bochart (1599-1667) tarafından temsil ediliyordu. Bu teoriler, ilk kez 1676 yılında yayınlanan, son derece etkili eseri *Brittania Antiqua Illustrata*'da [Resimlerle Eski Britanya] Fenikelileri tarih öncesi Avrupa ile Ön Asya arasında bir köprü olarak tasvir eden İngiliz Eski Çağ araştırmacısı Aylett Sammes (1636-1679) tarafından da ele alınıyordu. Bu bağlamda, özellikle Bizanslı filozof Georgios Gemistos Plethon'un (yaklaşık 1360-1452) ardından, Marsilio Ficino (1433-1499) ve Giovanni Pico della Mirandola (1463-1494) isimli İtalyan hümanist ve filozoflar tarafından dile getirilen ve Kutsal Kitap haricinde bir tanrı inancının varlığına işaret eden spekülasyonlar da önemli bir rol oynuyordu. Yazarların büyük kısmı, Kutsal Kitap haricindeki tanrı inancını eski İran'da bir din kuran Zerdüş'tle ya da daha Antik Çağ'da bile eski Mısır tanrısı Thoth ile bir tutulan ve XVII. Yüzyıl'ın başları-

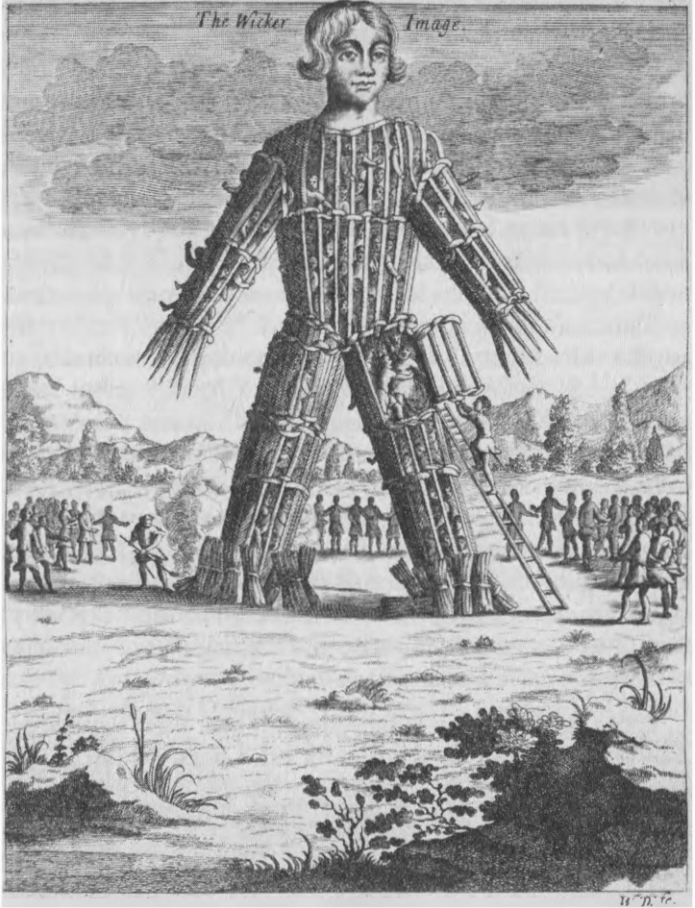
na kadar çok eski devirden kaldıklarına inanılan ancak gerçekte Hellenistik dönemde kaleme alınmış bir dizi felsefe, astroloji, büyü ve simya eserinin yazarı olduğu kabul edilen “üç kere büyük Hermes” (*Hermes Trismegistos*) ile başlatıyorlardı. Zerdüşt ile Hermes Trismegistos kaynaklı bu bilginin Pisagor ve Platon tarafından aktarıldığını söylüyor, Druidleri de var olduğu iddia edilen Pisagor bağlantısı ve Hermes-Merkür-Teutates-Thoth aynılaştırması üzerinden bu saygın geleneğe bağlıyorlardı.

XVI. ve XVII. Yüzyıllarda neredeyse hiç dikkate alınmayan bir şey ise, günümüzde İrlandalıların, İskoçların, Gallerlilerin ve Bretonların Kelt kökenli olduklarına duyulan inançtı. Daha ziyade Orta Çağ’da olduğu gibi bu halkların -kıta Avrupasındaki komşularından farksız olarak- Antik Çağ’da ya da Kutsal Kitap döneminde yaşayan halklara yakınlığından söz ediyorlardı. Gerçi Galler ve Norman soylularının soyundan gelen yazar Giraldus Cambrensis (1146-1223 civarı), XII. Yüzyıl’ın sonlarına doğru Galler hakkında kaleme aldığı eserinde (*Descriptio Cambriae*) Galler dilinin kökeninin eski Britanya dili olduğunu yazmıştı ancak Galce (ve İrlandaca) pek çok kelimenin antik kaynaklardan bilinen Keltçe kelimelere olan bariz benzerliği önceleri dikkate alınmamıştı. İlk olarak 1582 yılında İskoç tarihçi George Buchanan (1506-1582) *Rerum Scoticarum Historia* [İskoçya Tarihi] adlı eserinde Ada Keltleri ile Kıta Keltlerinin o zamanlar henüz “Keltçe” olarak tanımlanmayan dilleri arasındaki benzerliğe dikkat çekmişti. Fransız arkeolog Jean Guenebault, Dijon yakınlarındaki eski bir Roma yolunda 1598 gibi erken bir tarihte Chyndonax adlı bir Druid’in mezarını bulduğunu iddia etmiş ve araştırmalarının sonuçlarını 1623 yılında *Le Reveil de l’Antique Tombeau de Chyndonax, Prince des Vacies, Druydes Celtiques Diionnois* [Dijonluların, Keltlerin ve Duridler’in Prensi Chyndonax’ın Antik Mezarının Uyanışı] başlığıyla aynı zamanda tarih öncesi Keltlerin cenaze törenleri hakkında da bilgiler veren bir kitap yayınlamışsa da, arkeolojik buluntular ve anıtlar o dönemde ikincil öneme sahip bir rol oynuyordu. Genel olarak hümanistler Druidler hakkında yaptıkları tasvirleri neredeyse sadece Yunanların ve Romalıların verdiği bilgilere dayandırıyor, antik yazıtların, arkeolojik buluntuların veya anıtların tamamlayıcı bilgileri-

ne ancak istisnai olarak itibar ediyorlardı. Bu yaklaşım, Elias Schede'nin (1615-1641) 1648'de yayınlanan *De Dis Germanis* [Germen Tanrıları Hakkında] kitabının 24. bölümdeki Druidler hakkında verilen ayrıntılı bilgilerin sadece Yunan ve Romalı yazarlardan alıntılara dayandırılmasında açık bir şekilde görülmektedir. Yunan ve Romalı yazarların verdiği bilgiler, tarihçi ve doğal hukuk felsefecisi Samuel von Pufendorf'un (1632-1694) ağabeyi Esaias von Pufendorf'un (1628-1687) Jena Üniversitesi'nde 1650 yılında kabul edilen *De Druidibus* [Druidlere Dair] başlıklı doktora tezinin de temelini oluşturuyordu. Nihayet XVII. Yüzyıl'ın sonlarında ve XVIII. Yüzyıl boyunca arkeolojik kalıntıların antik yazıların görselleştirilmesine değil, Orta ve Kuzey Avrupa'nın yazı kullanılmayan eski tarihinin aydınlatılmasına bağımsız bir katkı sağlayabilecekleri düşüncesi giderek daha fazla kabul edilmeye başlandı. Bununla birlikte, Roma öncesi döneme ait olduğu zaten bilinen arkeolojik buluntuların kesin -yani genel kabul gören Hristiyan takvimine göre- ya da görecekli olarak, yani öncesinde, birlikte ve sonrasında anlamında tarihlendirilemeyeceği gerçeği büyük bir engel olarak ortaya çıktı. XIX. Yüzyıl'ın ilk yarısında jeoloji araştırmalarının önem kazanmasına kadar dünyanın sadece birkaç bin yaşında olduğuna ve Avrupa'nın ancak tufandan sonra Doğu'dan gelen göçmenler tarafından iskân edildiğine inanıldığı için, XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda yaşamış yazarlar özellikle Fransa ve Büyük Britanya'da bulunan taş, bronz ve demir çağlarına ait anıtların ayırım gözetmeksizin antik kaynaklarda sözü edilen Keltlere ait olduklarını düşünüyorlardı. Bakışlarımızı yazarların eserlerine çevirmeden önce, Druidlerin Avrupa Yeni Çağı'nın görsel sanatlarına ilk kez girdiği XVII. Yüzyıl'a bir kez daha göz atalım.

Yeni Çağ'a ait en eski tasvirlerden biri, Elias Schede'nin 1648 yılında yayınlanan ve daha önce sözü edilen *De Dis Germanis* başlıklı kitabının kapağını süslüyordu. Bu tasvirde Kelt rahibi sakallı ve başında yapraklardan oluşan bir taç bulunan, Antik Çağ tunikalarına benzetilen ve belden bir kuşakla sıkılan bir giysi giymiş yaşlı bir adam olarak tasvir edilmişti. Sol elinde bir kupa, sağ elinde ise kıvrık bir kurban hançeri bulunuyordu. Hemen karşısında duran uzun giysili rahibenin veya yardımcının sol koltuğunun altında

insan kafataslarıyla süslü bir davul göze çarpıyordu ve her bir elinde tokmak olarak bir insana ait bacak kemikleri bulunuyordu. Her biri bir meşe ağacının yeşil yapraklarının altında duran bu iki kişinin arasında, orman tabanında başsız bir ceset vardı ve ayaklarının dibinde de kesik birer insan kafası görölüyordu. Resmin arka planında ise ceset parçalarıyla dolu açıklık bir alan ile üzerinde yeşil yapraklı bir meşe ağacının bulunduğu çitle çevrili bir tepe görölüyordu.

Görsel VI: Kurban edilecek insanlarla dolu bir figüre ait hayali çizim
(Sezar, *Galya Savaşı*, 6, 16, 4)

Kelt dininin karanlık yönünü, bu tarihten yaklaşık 30 yıl sonra yayınlanan, aynı şekilde daha önce anılmış Aylett Sammes'in kitabındaki bir illüstrasyon da görselleştiriyordu (Görsel VI). Buna karşın bakır gravürcüsü William Dolle'nin bu kitap için tasarladığı Druid resmi, Druid'i -Antik Çağ'dan bu yana filozofluğun alameti olan- aşağı sarkan uzun bir sakalla gösteriyordu fakat bunun dışında onu Schede'nin kitabındaki kurban rahibine bağlayan başka hiçbir şey yoktu. Sağ elindeki âsâ ve sol elindeki açık kitapla, omzundan sallanan matarayla ve kapüşonlu peleriniyle, gerçekten de bu gravür için poz veren Yeni Çağ'ın Hristiyan münzevilerini andırıyordu. Oysa Druid'in elindeki kitap iki bakımdan da anakronik çünkü Druidler öğretilerini sadece sözlü olarak aktarmakla kalmıyorlardı, Roma öncesi dönemde de, o devirlerde kitap henüz bilinmediği için, ellerinde en iyi ihtimalle tomarlar olabilir. Ancak bu anakronik bakış açısına rağmen -belki de sayesinde?- bu Druid tasviri, elinde kurban bıçağıyla kurban vermeye hazırlanan o eski rahip tasvirlerine göre uzun vadede çok daha başarılı olacaktı. Günümüzde kapüşonlu pelerin ve âsânın Anglosakson dil bölgesindeki Neo-Druidler tarafından en fazla tercih edilen aksesuar olmasının nedeni elbette 1676 yılından kalma bu prototip tasvir değil, XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda ondan etkilenecek yapılan çok sayıdaki gravür ve resimdir. (Görsel VII)

Görsel VII: "Britanyalı bir Druid": Gerard van der Gucht'un gravürü (1687-1776 civarı)

TAŞLAR VE YILDIZLAR: AYDINLANMA ÇAĞI'NDA DRUIDLER

XVII. Yüzyıl'ın geç ve XVIII. Yüzyıl'ın erken dönemlerinde Druidlere duyulan dilbilimsel ve arkeolojik ilgi yeni bir ivme kazandı. Bu girişimlerin başında, Jesus College'de öğrenim gördükten sonra 1684'ten ölümüne dek Oxford'daki Ashmolean Müzesi'nde çalışan Gallerli dilbilimci, doğa bilimci ve Eski Çağ araştırmacısı Edward Lhuyd'un çalışması bulunuyordu. Çıktığı seyahatlerde bilgin dostlarının ya da yerli çalışanlarının sayesinde topladığı kapsamlı dilbilimsel malzemeyi, günümüzde Kelt dili ve kültürü tarihinde bir mihenk taşı olarak görülen ancak tamamlayamadığı *Archaeologia Britannica* [Britanya Arkeolojisi] adlı büyük eserinin ilk cildinde 1707 yılında yayınladı. "Kellere özgü" kavramının popülerleşmesinde önemli ölçüde katkıda bulunan kişi ise Breton rahibi ve Eski Çağ araştırmacısı Paul Yves Pezron'du (1639-1706). Pezron, 1703'te yayınladığı *L'Antiquité de la nation et de la langue des Celtes* [Ulusun Antikliği ve Keltlerin Dili] adlı kitabında ilk defa "Keltçe" diye bir dili İrlandaca, Galce, İskoç Galcesi ve Bretoncanın öncüsü olarak tanımladı.

Druidlerin tahayyül edilmesinde buna bağlı olarak Yeni Çağ'da ortaya çıkan perspektif değişikliğini, İrlandalı filozof John Toland'ın (1670-1722) Kelt dininin tasvirine dair 1718/19'da kaleme aldığı ancak ilk defa 1726'da yayınlanan eser görselleştirmektedir: *A Critical History of the Celtic Religion and Learning: Containing an Account of the Druids; or, the Priests and Judges, of the Ancient Gauls, Britons, Irish and Scots* [Kelt Dini ve Eğitiminin Eleştirel Tarihi: Druidler Yahut Antik Gallilerin, Britonların, İrlandalıların ve İskoçların Rahipleri ve Yargıçları]. Bu eserde, Ada Keltlerine dair bulgular ilk kez antik yazarların verdiği bilgilerle eşit değerde kabul edilmiş, sadece dilsel bilgiler değil, aynı zamanda Hristiyanlaşma dönemine dair tarihsel bilgiler, modern

adetler, gelenekler, halk inançlarının çeşitli unsurları, ayrıca tarihî eserler de bu tasvire dâhil edilmiştir. Bu yazı akılcı yaklaşımları ve Hristiyanlıkla arasına koyduğu eleştirel mesafe ile Aydınlanma'nın havasını açıkça teneffüs ediyordu, hatta bazı tezleri şaşırtıcı şekilde moderndi. Toland'ın bir dil bölgesinin coğrafi olarak zıt taraflarda bulunan kenar sahalarının bu dil bölgesinin merkezinde çoktan ölmüş dilsel özelliklerini yer yer muhafaza ettiğine dair gözlemi, Hint-Avrupa Dil Bölgesi'nin kenar sahaları olan İrlanda ve Hindistan'da çok sayıda dilsel ve kültürel arkaizmin muhafaza edildiğine dair XX. Yüzyıl'da Antoine Meillet ve başkaları tarafından temsil edilen Marjinal Teori'yi hatırlatmaktadır. Benzer şekilde, Toland'ın en eski İrlanda dilinde kaleme alınan edebî eserlerin paganlar tarafından yazılmış ve Hristiyanlaşmadan sonra yalnızca "yorumlanmış" olduğuna dair görüşü, bu eserlerin birer kaynak olarak çok güvenilir olduğunu düşünen bazı modern din tarihçilerinin değerlendirmelerini de öncelemektedir. Roma döneminin bazı edebî eserlerinde -örneğin Padua doğumlu tarihçi Livius'un eserleri gibi- Kuzey İtalya'daki Kelt nüfusunun etkisinin görüldüğünü düşünen yakın geçmişin bazı araştırmacıları bile, bu deist filozoftan kendilerinin öncüsü olarak söz edebiliyorlardı. Bununla birlikte, Toland'ın yaşadığı dönemin anlayışına sahip olduğunu ortaya koyan şey, bugünün bakış açısıyla Orta ve Kuzey Avrupa'nın tarih öncesi taş yapıları ile Druidler arasındaki bağlantı hakkında yaptığı mesnetsiz spekülasyonlardır. Bu spekülasyonlar, arkeolojik buluntuların sistematik olarak kayıt etme ve tanımlama çalışmalarının henüz yeni başladığı zamana ait yetersiz bilgi düzeyini -çalışmasının diğer bölümlerinden çok daha fazla- yansıtıyordu.

Eskiçağ araştırmacısı William Camden (1551-1623), 1594 gibi erken bir dönemde tarih ve doğa bilimi üzerine kaleme aldığı eseri *Britannia'da Latince'ye Lapidés Druydarum*, "Druidlerin Taşları" olarak çevirdiği *Galce Cerrig y drudion*'dan söz ediyordu. Ancak bugün bildiğimiz üzere *drudion* *Galce drud* "cesur, kahraman" kelimesinin çoğuluydu ve bu isim eskiden büyük ihtimalle "Kahramanların Taşı" gibi bir anlam taşıyordu. İlahiyatçı, kilise politikacısı ve Eski Çağ araştırmacısı Edmund Gibson (1669-1748) ise *Brittania'nın*

1695 yılında yayınlanan iki ciltlik İngilizce nüshasında Camden'in tahmininin "büyük ihtimalle doğru olduğunu, ancak yine de bazı şüpheler içerdiğini" yazıyordu. Ayrıca uzak bir geçmişten kalan ve o güne dek haklarında yorum yapılamayan çember biçimli taş yapıların artık Druidlerin tapınakları olduğunu düşündüğüne, İskoçya'da bu taş çemberlerin Hristiyanlık öncesinden kaldığına inanıldığına ve Cerrig y Drudion köyünün yakınlarında genel olarak Druidlerin dönemiyle ilişkilendirilen iki *Kistieu maen* ya da taş çember bulunduğuna dair okurlarının dikkatini çekiyordu.

Tarih öncesinden, genellikle Taş ve Bronz Çağlarından kalan taş yapılarla Druidler arasında kurulan bu yeni ilişkiden esas olarak Oxford'da gördüğü öğrenimden sonra hayatını özel kişilerin finanse ettiği araştırmalar yaparak geçiren ve günümüzde o dönemin önemli kişilerinin ilgi çekici ve skandallarla dolu kısa biyografilerinin toplandığı, kültür tarihi bakımından önem taşıyan *Brief Lives* [Kısa Hayat Hikâyeleri] adlı eserin yazarı olarak tanınan İngiliz Eski Çağ araştırmacısı John Aubrey (1626-1697) sorumluydu. Günümüzde yanlış olmasına rağmen hâlâ popüler olan ve Stonehenge gibi yapıların Druidler tarafından inşa edildiğini öne süre teoriler, onun döneminde hiç de yaygın değildi: Meşhur mimar Ingio Jones (1573-1652), ölümünden sonra, 1665 yılında yayınlanan *The Most Remerkable Antiquity of Great Britain, vulgarly calles Stone-Heng, Restored* [Büyük Britanya'nın En Önemli Antik Eseri: Stonehenge] adlı eserinde Stonehenge'in Romalılar tarafından yapıldığını ilan ederken, I. Karl ile II. Karl'ın özel doktoru, hekim ve yazar Walter Charleton (1619-1707) 1663 yılında yayınlanan *Chorea Gigantum* [Stonhenge: Devlerin Dansı] adlı araştırmasında Stonehenge'in IX. Yüzyıl'da Danimarka kralların taç giyme yeri olduğunu ispat etmeye çalışıyordu. Çember biçimli taş yapıların Britanya Adaları'nın dört bir tarafından bulunmasından ötürü bunların Anglosaksonlar, Danlar ya da Romalılar tarafından yapılmasının mümkün olamayacağını düşünen Aubrey, bu yapıların Roma öncesine ait, tarih öncesi yapılar olabileceği sonucuna ulaştı. Çemberlerin çevresinde bulunan ve varlığı ispat edilen hendeklerin yükseltilmiş toprak tabyaların iç kısmında yer almasından dolayı bunların askeri amaçlarla kullanıldığı düşüncesine

karşı çıkarak, bu yapıların birer kült merkezi olabileceği görüşünü savundu: "Benim tahminime göre, Druidlerin eski Britanyalıların en önemli rahipleri [...] olmasından dolayı, bu yaşlı ve saygıdeğer anıtlar [...] en önemli rahiplerin, yani Druidlerin tapınağı olmalıdır."

Aubrey, 1692 yılında Aberdeen'de ilahiyat profesörü ve Eski Çağ araştırmacısı James Garden'e bir mektup yazarak, söz konusu taş çemberlerin Druid kökenli olduğuna dair teorisini onaylayıp onaylayamayacağını sordu. Garden, verdiği cevapta taş yapılarla Druidler arasındaki ilişkiye dair sözlü anlatılar bulunmadığını ancak yerel geleneklere göre bunların Hristiyanlık öncesi dönemden kalan tapınaklar olduğunu belirtti. Bununla birlikte, bu referansın bin yıldan uzun bir süredir kesintisiz olarak var olan bir hafızanın kanıtı olarak görülebileceği çok şüphelidir. Hümanist Rotterdamlı Erasmus'un arkadaşı ve 1495'te kurulan Aberdeen Üniversitesi'nin ilk rektörü Hector Boece'nin (1465-1536) 1526 yılında yayınlanan *İskoç Halkının Tarihi* (*Historia Gentis Scotorum*) adlı eserinde İskoçya'nın tarih öncesi taş çemberlerini ibadet ve kurban yerleri olarak yorumlaması, Garden'in sözünü ettiği anlatıların halk geleneğinden ziyade bu bilgiye dayandığı düşünülebilir. Bu nedenle, taş çemberler ile Druidler arasında bir bağlantı olduğuna dair tekrar tekrar öne sürülen iddiaların gerçekte Aubrey'in spekülasyonlarına ve çok sayıda yazışmasına dayandığı da öne sürülebilir. Örneğin Skye Adası'nda doğan ve Galce konuşan yazar Martin Martin (Màrtainn MacGilleMhàrtainn) 1703 yılında yayınladığı *Description of the Western Islands of Scotland* [Batı İskoçya Adaları Tarihi] adlı eserinde, Lewis Adası'nda bulunan Callanish Taş Çemberi'ne dair şunları yazıyordu:

Yerlilere atalarından bu taşlar hakkında ne duyduklarını sordum, onlar da putperestlik döneminde burasının bir kült merkezi olduğunu ve en yüksek Druid'in ya da rahibin ortadaki büyük taşın yakınında durduğunu ve oradan etrafında bekleyenlere hitap ettiğini anlattılar.

Bununla birlikte, Martin'in Galce konuşan bilgi kaynaklarının -eğer ona gerçekten böyle bir şey söyledilerse- açıkça Druidlerden söz edip etmedikleri ya da klasik yazarların ve çağdaş spekülasyonların bilgisiyle bu tanımları ilk koyanın kendisi olup olmadığı sorusu burada bir kez daha ortaya

çıkıyor. Her halükârda, Martin'in diğer tutarsızlıklarını ve hatalarını görebilen çağdaş gözlemciler, onun söylemlerine şüpheyile yaklaşıyorlardı. Bundan ötürü, Aubrey'nin teorisinin kabuğunu kırmasına yardımcı olmak, daha genç çağdaşı William Stukeley'e (1687-1765) kaldı.

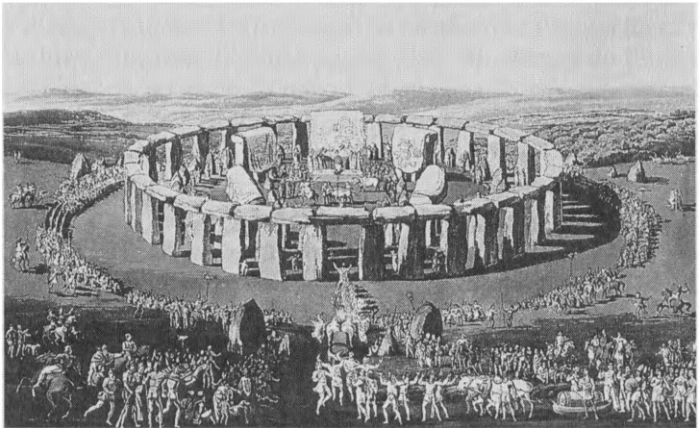
Kuzey İngiltere'nin Holbeach şehrinde doğan Stukeley, Cambridge ve Londra'da tıp öğrenimi gördükten sonra önce Londra'da, ardından da memleketi Lincolnshire'da pratisyen hekim olarak çalıştı. Akabinde de 1730'dan ölümüne kadar Londra'daki Stamford Kilisesi'nde ruhban olarak görev yaptı. Stukeley, yaptığı yaygın saha çalışmaları sayesinde İngiltere'nin tarih öncesi anıtları hakkında geniş bilgiye sahip olarak, 1740 ila 1743 yılları arasında yayınladığı *Stonehenge* ve *Abury* (Avebury) adlı eserlerinde, söz konusu yapıların Druidlerin kült merkezleri olduğu ancak bunların deist Toland'ın anlattığı gibi hilekâr birer rahip değil, İncil'deki ataların dini ile günümüz Anglikan Kilisesi arasında bir bağlantı halkası olduğu tezini büyük bir başarıyla savundu. Samuel Bochart ve Aylett Sammes gibi Stukeley de denizci Fenikelilerin İbrahim'in hak dinini İngiltere'ye getirmiş olduklarını, buna bağlı olarak da Druidlerin sadece kutsal yazıları bilmekle kalmayıp, bir mesih beklentisi içinde olduklarına da inanıyordu. Stonehenge ve Avebury gibi kült merkezlerinde bulunan çember, yılan ve çift kanat sembollerini Hristiyanların baba, oğul, kutsal ruh teslis inancının Druidlerde de var olduğunun kanıtı sayıyordu. Bu esnada Druidlerin, Kutsal Kitap'ın, Ön Asya'nın ve Klasik Antik Çağ'ın dinlerinin kıyaslanması da önemli bir rol oynuyordu çünkü Stukeley daha önceki hümanistler gibi hem bunların ortak kökenine hem de birçok mitolojik ve efsanevî kişinin aslında aynı insan olduğuna ya da en azından aralarında soyağacı anlamında akrabalığın bulunduğu inanıyordu.

Belirgin bir şekilde farklı vurgulara sahip olsa da, Cornwall doğumlu ve Oxford'daki Exeter College'de öğrenim gördükten sonra 1722'den itibaren Cornwall'ın en batısında bulunan Ludgvan'da din adamı olarak görev yapan Eski Çağ araştırmacısı William Borlase (1695-1772) da kısa bir süre sonra benzer gözlemlerde bulunmuştu. İlk defa 1754 yılında yayınlanan ve 1769'da yeniden basılan *Antiquities, Historical and Monumental, of the County of Cornwall* [Cornwall

Bölgesinin Tarihi ve Abidevi Antik Kalıntıları] isimli büyük eserinde –o zamanlar hâlâ yaşayan– Kornca diliyle İbrani-ce arasındaki sözde benzerlikleri Keltlerin Ön Şark kökenli olduklarının ispatı olarak değerlendiriyor ancak Druidlerin dininden Babil Kulesi’nden sonra dinlerde görülen genel gerilemenin bir örneği olarak bahsediyordu. Keltlerin insan kurban etmelerine dair antik bilgiler, eski dönem yazarları tarafından nasıl başka kültürlerin benzer kurban geleneklerine atıfta bulunarak normalleştirilmeye çalışıldıysa, Borlase de bütün bu bilgileri Yahudi-Hristiyan vahiy inancı ile etrafındaki pagan dünya arasındaki derin uçurumun kanıtı olarak ileri sürüyordu.

Stukeley’in bir başka çağdaşı ve meslektaşı Gallerli Eski Çağ araştırmacısı Henry Rowlands (1655-1723) da doğum yeri Anglesey Adası’nda Anglikan din adamı olarak görev yapıyordu. 1723 yılında yayınlanan *Mona Antiqua Restaurata* [Anglesey’in Antik Anıtları] adlı kitabında, burada bulunan tarih öncesi ve İlk Çağ eserlerini fark gözetmeksizin Druidlere isnat ediyor ve Tacitus’un Canterbury’nin Anglikan Kilisesi’nde oynadığı merkezi rolle Anglesey’in Druidlerin örgütü için taşıdığı anlam arasında bir paralellik kuruyordu. Ancak antik kaynaklarda bu yorumu haklı çıkartacak bir dayanak mevcut değildi; Tacitus bile Anglesey’e yapılan saldırıyı Romalı komutanın askeri nedenlerine bağlıyordu. Ayrıca *Yıllıklar*’daki bu pasajın büyük ilgi görmesinin nedeni, belki de başka hiçbir yerde Britanya’daki Druidlerin bu şekilde ismen anılmamasıydı. Adanın özel bir dinsel öneme sahip olduğuna dair Yeni Çağ’da yapılan spekülasyonlar ise Rowland’ın kitabıyla birlikte yeni bir besin kaynağı bulmuş ve ilerleyen zamanda da defalarca ele alınmıştı. 1942/43 yıllarında Anglesey’in batı sahilinde bulunan bir askeri havaalanının yakınlardaki Llyn Cerrig Bach olarak bilinen bir gölde çok sayıda hayvan kemiği ve Latèn Dönemi’nden kalma metal obje bulunduğunda, bu durum –objelerin çok çeşitli bölgelerden gelmesi sebebiyle– adada gerçekten de merkezi bir Druid tapınağının bulunduğuna dair yeni tahminlerin yapılmasına neden oldu. Ancak bu bulgular, gerçekte M.S. 43 yılında Claudius döneminde gerçekleşen Roma fethinden öncesine tarihlendiriliyordu, yani Anglesey’e 20 yıl sonra yapılacak saldırıyla bağlantılı olması çok zayıf bir ihtimaldi.

Eski Çağ araştırmacısı John Smith, 1771 yılında yayınladığı *Choir Gaur* [Antik Duruidler ve Stonhenge] isimli kitabında bu tesisin yönünün yaz gündönümüne göre belirlendiğine işaret ederek, Stonehenge ile ilgili çalışmalara yeni bir yönelim kazandırdı. Smith, bu esnada -birçok modern ezoterikçi gibi- tesisin içindeki izleyicinin doğuya doğru yönelmiş olacağını öngörüyordu. Ayrıca okurunun dikkatini çemberin dış halkasının 30 taştan yapılması gerektiğine de çekiyordu. 30 sayısı 12 ile, yani burçların sayısı ile çarpıldığında 360 sayısı elde ediliyordu ki, bu da (yaklaşık olarak) bir ay yılındaki günlerin sayısını veriyordu. Smith, buna bağlı olarak Stonehenge'in Galce dilindeki karşılığı olan *Côr Gaur* isminin -ilk kez XII. Yüzyılda Monmouth'lu Geoffrey tarafından ortaya atılan- Latince karşılığının sanıldığı gibi *Chorea Gigantum* olmadığını, aksine Galce *cawr* "dev" kelimesi ile yine Galce *gafr* "keçi" kelimesini birleştirerek, bunun oğlak burcunun dönencesine işaret eden bir anlam taşıdığını öne sürüyordu. Böylece mesnetsiz etimolojiler, analogi yoluyla ulaşılan abartılı sonuçlar ve bilim öncesi dönemin düşünce kalıplarının yansıtılmadan benimsenmesi, Taş Devri ile Bronz Çağı'ndan kalma taş yapıların Druid kült merkezleri olduğu görüşünün pekişmesine neden oldu (Görsel VIII).

Görsel VIII: Stonehenge'de Hristiyanlık öncesi bir kurban şenliğinin hayali ürünü "rekonstrüksiyonu" (Robert Havell'in gravür baskısı, 1816)

Stonehenge araştırmaları tarihinde Smith az ya da çok spekülasyonlara dayanan astronomik yorumlarıyla en başlarda yer almaktadır ve bunlar gelecekte Druidler hakkında yapılacak değerlendirmeleri de ciddi olarak etkileyecektir. 1805'te yayınlanan *Monuments celtiques, ou recherches sur le culte des pierres* [Kelt Abideleri yahut Kült Taşları  zerine Araştırmalar] adlı kitabında, Bretonya'da Druidlere ait olduğu iddia edilen taş yapılarla astronomi arasındaki muhtemel ilişkiye dikkat çeken, Lorient doğumlu Breton Jacques Cambry (1749-1807) bu anlamda bir başka örnek olarak verilebilir. Fransız *Academie Celtique*'in kurucu  yelerinden Cambry tarafından Druidler hakkında yeni fikirlerin ortaya atılması ve hedef doğrultusunun değişmesiyle birlikte Ayırınlanma'dan bariz bir şekilde ayrılan Romantizm dönemi-ne geçmiş bulunuyoruz.

MİLLİYETÇİLİK VE MİSTİSİZM: ROMANTİZM ÇAĞI'NDA DRUIDLER

Druidlere duyulan romantik ilginin başlangıcında, 1760'tan beri Avrupa'nın edebiyat salonlarında sansasyon yaratan ve Hristiyanlık öncesine ait olduğu düşünülen Ossian şiirlerine duyulan coşku bulunuyordu. Gerçekte bunlar İskoç James Macpherson'un (1736-1796) İskoçya yaylalarında bizzat topladığı ve İskoç-Gal dillerinden İngilizceye aktardığı bir dizi metinden ibaretti. Macpherson'un 1760 yılında ilk olarak 16 kısa metni *Fragments of Ancient Poetry* [Antik Şiir Fragmanları] başlığıyla yayınlamasından sonra, bu ilk seçkiyi 1762 ve 1763 yıllarında her ikisi de kapsamlı birer destan olan *Fingal* ve *Temora* izledi. Bu iki kitabın başlığına yapılan bir ek, eserlerin yazarının yayıncı Macpherson'un M.S. III. Yüzyıl'da yaşadığını iddia ettiği şair Ossian olduğunu belirtiyordu. Bu üç kitap 1765 yılında Ediburgh Üniversitesi'nde edebiyat ve hitabet profesörü Hugh Blair tarafından "eleştirel bir makaleyle" birlikte *The Works of Ossian, the Son of Fingal* [Fingal'ın Oğlu Ossian'ın Eserleri] başlığıyla iki ciltlik bir toplu eser halinde yayınlandı. Bu dönemde Büyük Britanya'da bu şiirlerin gerçek olup olmadığına dair amansız bir mücadele başlamıştı, çünkü -aralarında meşhur edebiyat eleştirmeni Samuel Johnson'un (1709-1784) da bulunduğu- bir dizi eleştirmen yayıncıyı metinleri tahrif etmekle suçluyordu. Bugün bilindiği üzere, Macphershon gerçekten de eski Kelt efsanelerinden aldığı bir dizi ismi, hikâyeyi ve motifi kullanmak suretiyle bu şiirlerin büyük kısmını kendi yazmıştı. Eleştirmenlerin baskısı sonucu 1807 yılında şiirlerin İskoç-Gal dilindeki versiyonlarını yayınladı ama bunlar Macphershon'un iddia ettiği gibi çevirisine temel teşkil eden orijinaler değildi, aksine İngilizceden çevrildikleri barizdi. Macpherson'ın malzemesi her ne kadar duygusal içeriğiyle o dönemin okurunun zevkine uygun bir şekilde kaleme alınmışsa da, o dönemde yaşayan birçok kişi için "Ossian'ın

Eserleri" -yetersiz de olsa- Hristiyanlık öncesi dönemlere ait otantik Kelt şiirlerinin tercümesiydi. Herder, genç Goethe ve Napolyon gibi isimler bile bu şiirlere duydukları hayranlığı dile getirmişlerdi.

Druidler, Macphershon tarafından yazılan Ossian şiirlerinde yok denecek kadar az rol oynamalarına rağmen, bu şiirlerin Kelt dilleri ve kültürlerine uyandırdığı ilgi, Kelt dini ve rahipleri hakkında yapılan çalışmaların da yeniden artmasına neden oldu. John Smith, 1780 gibi erken bir tarihte yayınladığı *Galic Antiquities* [Antik Gal Eserleri] adlı kitabında, İskoç Galcesinden çeviriler olduğunu iddia ettiği, Druidlerin oynadığı role ve Hristiyanlık öncesi İskoçya'sında hüküm süren dini fikirlerine dair bilgiler içeren metinler yayınladı. Onu 1787 yılında anonim olarak yayınladığı ve "Druidlerin kurumlarını saymayı ve Druid inancının esaslarını anlatmaya çalıştığı" *The Fane of the Druids* [Druidlerin Tapınağı] şiirini yayınlayan İskoç din adamı John Ogilvie (1733-1814) izledi. Ancak Druidlere duyulan bu ilgi, İngiltere'nin politik rakibi olan ve Kelt ozanı Ossian'da yabancı olmayan bir sima sezen Fransa imparatorunun da ilgisini çekti. Kutsal koruları ve kurban taşlarıyla Druidlerin dini, Vincenzo Bellini'nin (1801-1833) konusu Sezar'ın Galya'sında geçen ve esas karakterlerinden birinin *druidessa* olduğu, yani bir kadın Druid'in Romalı Konsül Pollione'ye duyduğu aşkla yanıp kavrulmasını anlatan Norma operasının da katkısıyla geniş çevrelerde tanınır oldu. Librettosu Felice Romani tarafından yazılan ve Louis Alexandre Soumet'in bugün pek bilinmeyen bir dramına dayanan eserin prömiyeri 1831'de Milano'da yapıldı (Görsel IX).

İskoçya ve Fransa'da olduğu gibi, Ossian'ın şiirlerine duyulan ilgi, Galler'de XVI. Yüzyıl hümanistlerinin de ilgilendiği Druid konusunun yeninden ele alınmasına neden oldu. Bu konuda 1573'te yayınlanan *Historiae Britannicae Defensio* [Britanya Tarihinin Savunması] adlı eser, Monmouthlu Geoffrey tarafından kaleme alınan *Historia Regum Britanniae*'nin [Britanya Krallarının Tarihi] eski Galce metinlere dayanarak İtalyan hümanist Polidoro Virgili (Polydorus Vergilius, 1470-1555) tarafından yapılan sahtekârlık suçlamalarına karşı korumayı amaçlıyordu. Eserin yazarı, Galce dilinde basılan ilk kitabın yazarı olan (Yn y lhyvyr hwnn,

1546) ve 1530'dan beri Reformasyon'un hazırlanmasında ve uygulanmasında, özellikle İngiliz ve Galler manastırlarının kapatılmasında önemli rol oynayan Galli avukat John Price (1502-1555) idi. Ölümünden sonra yayınlanan, ancak XVI. Yüzyıl'ın kırklı yıllarında yazılmış olması gereken kitabında Price ilk defa Kelt Druidleri ile Galler ozanları arasındaki bir süreklilikten söz ediyordu. Galli Eski Çağ araştırmacısı ve haritacı Humphrey Lhuyd (yaklaşık 1527-1568), bundan beş yıl önce *De Mona Druidum Insula* [Druid Adası Anglesey Hakkında] adlı çalışmasında, sonradan Henry Rowlands'ın çalışmasında çok önemli bir rol oynayacak Tacitus'un *Yıllıkları*'ndaki meşhur Druid anlatımına atıf yapmıştı.

İngiliz şairi Thomas Percy (1728-1811), 1765 gibi erken bir tarihte Macpherson'un Ossian şiirlerinin etkisiyle *Reliques of Ancient English Poetry* [Eski İngiliz Şiirinden Yadigârlar] adlı eseriyle İngiliz baladlarının ilk büyük antolojisini oluşturmuştu. Bilgi kaynaklarından biri, Oxford'daki Merton College'de gördüğü öğrenimden sonra 1758'den itibaren İngiltere'nin ve Galler'in çeşitli yerlerinde Anglikan Kilisesi'ne bağlı din adamı olarak çalışan Gallerli bilgin Evan Evans (1731-1788) idi. Gallerli haritacı, yazar ve Eski Çağ araştırmacısı Lewis Morris'in (1701-1765) çalışmalarından esinlenen Evans, Oxford Jesus College Kütüphanesi'nde Geç Orta Çağ eseri *Hergest'in Kızıl Kitabı*'nda (Llyfr Coch Hergest) yer alan erken dönem Galce şiirler üzerinde çalıştı ve 1764'te Erken Orta Çağ dönemi Galler şiirinin ilk büyük antolojisi olan *Some Specimens of the Poetry of the Ancient Welsh Bards* [Antik Gal Ozanlarının Şiirlerinden Örnekler] adlı eserini yayınladı. Galler Prensi'nin (sonradan Kral IV Georg) arp sanatçısı olarak *Bardd y Brenin* "Kralın Şairi" adıyla da ünlenen arp sanatçısı ve Eski Çağ araştırmacısı Edward Jones (1752-1824), kendisini geleneksel Galler şiiri ve müziğine adanmıştı. Jones, 1784'te *The Musical and Poetical Relicks of the Welsh Bards and Druids* [Gal Ozanları ve Druidlerden Müzik ve Şiir Yadigârları] adlı antolojisini yayınlamıştı. Bu eseri 1802'de *The Bardic Museum of Primitive Literature* [İlkel Edebiyatın Şiirsel Müzesi] adlı ek cilt izledi. Galler Eski Çağ araştırmaları alanında açık farkla en etkili ve parlak figürü, daha çok Iolo Morganwg mahlasıyla tanınan Edward Williams'dı (1747-1826).

Glamorganshire/Llancarfan'da doğan Williams, neredeyse bütün yaşamı boyunca Güney Galler'de ve İngiltere'de taş ustası olarak çalışmıştı. Döneminin şairlerinin, el yazması koleksiyoncularının ve halk bilimcilerinin etkisiyle erken yaşlarda Galler dili ve edebiyatı alanında geniş bir bilgi birikimine sahip oldu ve Londra'da 1770 yılında sürgündeki Galler vatanseverleri tarafından kurularak edebiyat ve eski çağlara dair araştırmalar yapan *Gwyneddigion* derneğiyle tanıştı. Galler şiirini Druid bilgeliliğinin ve tinselliğinin meşru varisi olarak sunma çabaları doğrultusunda, Williams 1792'de aynı şekilde Londra'da *Gorsedd Beirdd Ynys Prydain* "Britanya Adaları Ozanları Meclisi" adlı derneği kurdu. Oysa bu aslında Gallerli şairleri ve müzisyenleri bir araya getiren bir dernekti, toplantılarına parlak ve kutsal bir hava veren güya çok eski ritüeller, aslında kurucusu tarafından icat edilmişti.

Edward Williams tarafından uydurulan bu ritüeller, günümüzde Ulusal Galler Festivali'nin (*Eisteddfod Genedlaethol Cymru*) düzenlenmesinde önemli bir rol oynamaya devam ediyor. Bu, ülke genelinde 1881 yılından bu yana her yıl Ağustos ayının ilk haftasında -sadece 1914 ve 1940 yıllarında savaş sebebiyle yapılamamıştır- Galler'in çeşitli yerlerinde düzenlenen ve geçtiğimiz yıllarda ortalama 150.000 kadar izleyici çeken bir kültür, edebiyat ve müzik festivalidir. Daha önce sözü edilen ve silsile-i mertebeye göre yeşil giysili Ovatlardan, mavi giysili Bardlardan ve beyaz giyimli Druidlerden oluşan "Britanya Adaları Ozanları Meclisi" bu festivalde önemli bir rol oynar. Her iki düşük derece için Galler dilini konuşma zorunluluğu vardır ancak Druidlerin hâlihazırda mevcut Druidler tarafından aday gösterilmesi gerekir. *Gorsedd*'in başında üç yıllık bir süre için seçilen ve yıllık olarak düzenlenen festivalde *Gorsedd* ile bağlantılı olarak yapılan seremonileri yöneten bir Başdruid (archdrwydd) bulunur. Bu esnada on iki dik duran taştan ve Başdruid için bir platform teşkil edecek şekilde ortada yatay olarak duran *Maen Llog* (*Logan Taşı*) adlı bir taştan oluşan bir çember de önemli bir rol oynar. Galler'in birçok yerinde hâlâ görülen bu taş çemberler, orada düzenlenen festivalleri hatırlatır. Ancak 2005 yılından bu yana gerçek taşlar değil de, bu amaçla hazırlanmış taşınabilir replikalar kullanılır.

maktadır. 2008 yılından bu yana Gallerli çiftçi ve ozan Richard Lewis (*1934) Başdruid makamını işgal etmekte, dolaşısıyla bir haftalık festivalin Salı ve Cuma öğleden sonraları en önemli etkinlikler olarak düzenlenen taç giyme (*coroni*) ve tahta çıkma (*cadeirio*) seremonilerini de yönetmektedir.

1899 yılında bir grup Breton, Galler-Bretonya Kültür Alışverişi etkinlikleri kapsamında –son olarak 2008’de de olduğu gibi– o yıl Cardiff’de düzenlenen Ulusal Galler Festivali’ni ziyaret etmişti. Bu kişilerden biri, bir yıl önce *La Résistance* isimli Breton gazetesinde Galler’in ulusal marşı *Hen Wlad fy Nhadau*’nun (“Atalarımın Ülkesi”) Bretonca çevirisini *Bro Gozh ma Zadoù* başlığıyla yayınlayan gazeteci François Jaffrennou’ydu (1879–1956). Jaffrennou, aynı yıl halk bilimci ve tercüman Anatole le Braz (1859–1926) tarafından kurulmuş, politik ve dinî bakımdan muhafazakâr denebilecek bir kültür örgütü olan *Union Regionaliste Bretonne*’a gitmiş, burada Dil ve Edebiyat Bölümünün sekreteri olarak faaliyet yürütmeye başlamıştı. 1900 yılında kendisiyle aynı düşünceye sahip bir grup insanla birlikte Galler *Gorsedd*’i örneğine uygun olarak, günümüzde resmî adı *Breudeuriez Drouized, Barzhed hag Ovizion Breizh* (“Breton Druidleri, Bardları ve Ovatları Birliği”) olarak bilinen *Goursez Vreizh*’i kurmuştu. Jaffrennou 1913’te Rennes Üniversitesi’nde yazar Prosper Proux üzerine Breton dilinde kaleme aldığı tezle doktora-sını aldı ve Fransız askeri olarak katıldığı Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra yayıncı, şair ve yazar olarak çalıştı. Jean le Fustec (1900–1903) ve Erwen Berthou’dan (1904–1932) sonra, 1933–1956 arasında *Goursez* Başdruid’i oldu. 1941 yılında eski politik görüşlerini bırakarak, Alman işgal kuvvetleriyle yakın işbirliği içinde bulunan ve Bretonya’nın Fransa’dan ayrılması için çabalayan Breton milliyetçilerinin partisine katıldı. Ağustos 1944’te Fransız direnişçileri tarafından yakalanan Jaffrennou 1945’te işbirlikçilikten beş yıl hapse mahkûm edildiyse de, bir yıl sonra Büyük Britanya ve İsrail’in girişimleriyle affedildi. Şarkıcı, şair ve yazar Per Var Kerloc’h (*1952) Şubat 2008’den bu yana *Goursez*’in şimdiki Başdruid’i olarak görev yapıyor.

Modern Druid algısını büyük ölçüde belirleyen şey ise çağdaş Gal ve Breton kültürel yaşamında oynadıkları rol değil, ezoterizm içinde gördükleri kabuldür. Bu kabulün

çerçeve koşulları XIX. ve XX. yüzyıllarda bir yandan akademik Keltoloji çalışmalarıyla, öte yandan da çeşitli yeni dini hareketlerin ortaya çıkışıyla oluşturuldu. Bu nedenle, çalışmamızın onuncu ve son başlığında bu iki husus birlikte ele alınacaktır.

BİLİM VE MEDENİYET ELEŞTİRİSİ ARASINDA: GÜNÜMÜZDE DRUIDLER

Keltolojinin kendine özgü, her şeyden önce filoloji ve dilbilim yönelimli akademik bir bilim dalı olarak kabul edilmesi, Keltlerle ilgili olan her şeye duyulan romantik ilginin doğrudan bir sonucuydu. Bunun temelleri, Keltçenin Hint-Avrupa Dil Ailesi'ne mensubiyetini ve böylelikle Germen dilleriyle, Eski Hintçeyle ve Klasik Antik Çağ dilleriyle akrabalığını ilk kez ortaya koyan karşılaştırmalı dilbilimci Franz Bopp (1791-1867) tarafından atıldı. Ancak Keltolojinin asıl kurucusunun, 1851 yılında *Grammatica Celtica* adıyla Latince olarak yayınlanan Kelt dillerinin karşılaştırmalı grameri sonraki tüm araştırmaların temelini oluşturan Johann Kaspar Zeuss (1806-1856) olduğu kabul edilmektedir. Keltoloji alanındaki ilk profesörlükler 1877'de Oxford'da Galli filolog Sir John Rhys'e (1840-1915) ve 1882'de Paris'te avukat ve tarihçi Henri d'Arbois de Jubainville'e (1827-1910) verildi. Rhys, 1888 yılında Kelt dinine dair ilk büyük eseri yayınladı. *On the Origin and Growth of Religion as Illustrated by Celtic Heathendom* [Kelt Pagan İnançlarının Kökenleri ve Gelişimi] başlığını taşıyan bu kitap, büyük ölçüde Kıta Keltleri ile Ada Keltleri'nden kalan buluntuların karşılaştırılmasına dayanıyordu. 1883-1902 yılları arasında d'Arbois *Cours de littérature celtique* [Kelt Edebiyatı Dersleri] başlıklı on iki ciltlik eserini yayınladı; bu eser, Ada Keltlerine ait çok sayıda edebî eserin, özellikle Fransa'da konunun uzmanı olmayanlar için de erişilebilir hale gelmesini sağladı.

Keltolojinin yanı sıra, eski ve erken tarih arkeolojisi de hızlı bir gelişim gösteriyordu. Kopenhag'daki Danimarka Ulusal Müzesi'nin küratörü Christian Jürgensen Thomsen (1788-1865), 1836 gibi erken bir tarihte, Orta ve Kuzey Avrupa tarihöncesinde birbirini takip eden Taş, Bronz ve Demir Çağlarını ayırt etti. İsveçli kültür tarihçisi Hans Olof

Hildebrand (1842-1913), 1874 yılında Roma öncesi Orta Avrupa Demir Çağı'nın bugün de yaygın olarak kabul gören daha eski Hallstatt ve daha yeni Latène dönemlerine bölünmesini önerdi. III. Napoleon'un emriyle Kelt oppidaları Alesia ve Bibracte'de 1861 ve 1865 yılında yapılan kazılarla Roma öncesi Druid Galya'sına ait çok sayıda buluntu ortaya çıkartıldı; bunu kısa bir süre sonra Almanya'nın güneybatısında bulunan Hallstatt ve erken Latène dönemlerine (M.Ö. VI.-IV. Yüzyıllar) ait "prens mezarları"nın keşfi izledi. Bununla birlikte, uzun bir süre boyunca birçok buluntunun tarihinin ve Keltlere ait olup olmadığının saptanması konusunda belirsizlikler yaşandı, ta ki arkeolog Paul Jacobsthal (1880-1957) tarafından İngiltere sürgününde bugün dahi Kelt sanatına dair temel eser olma özelliğini koruyan *Early Celtic Art* [Erken Kelt Sanatı] adlı çalışma 1944 yılında yayınlanıncaya kadar. Arkeolojik bulguların ve bilgilerin gide-rek artması sonucunda, Keltlere dair Antik Çağ'dan kalma bilgilerin ne kadar yetersiz ve tek taraflı oldukları da daha iyi anlaşılmaya başlandı. Filolog Karl Trüdinger (*Studien zur Geschichte der griechisch-römischen Ethnographie*, 1918) ve Eduard Norden (*Die germanische Urgeschichte in Tacitus Germania*, 1920) tarafından antik halk biliminin karakterine dair yapılan çığır açıcı araştırmalardan sonra, Felix Jacoby'nin (1876-1959) 1923 yılında kaleme aldığı oldukça kapsamlı ve henüz aşılamayan *Die Fragmente der griechischen Historiker* [Yunan Tarihçilerinden Fragmanlar] adlı eseri, antik Kelt imajının tarihine dair bugünkü anlayışımızı önemli ölçüde şekillendirmiştir. Eski Çağ tarihçisi Andreas Hofeneder (*1974) 2005 yılından bu yana Yunan ve Romalı yazarların Kelt dini hakkında verdiği bilgileri kapsayan, iki dilli, özenle yorumlanmış ve üç cilt olması planlanan bir antoloji yayınlamaktadır.

XIX. Yüzyıl'da ve XX. Yüzyıl'ın ilk dönemlerinde Druidler hakkında yapılan araştırmaların okunmaya değer bir sentezi, İngiliz arkeolog ve ileride Londra'daki British Museum'un yöneticisi olacak Thomas Downing Kendrick (1895-1979) tarafından *The Druids: A study in Celtic Prehistory* [Druidler: Tarihöncesi Keltler Üzerine Bir İnceleme] ismiyle yayınlanmıştı. Bu eser arkeolojik açıdan epey eskimiş olsa dahi, yine de antik yazılı kaynaklara dair faydalı açık-

lamaların yanı sıra, algı ve araştırma tarihine dair de değerli bilgiler içermektedir. Arkeoloji, filoloji ve araştırma tarihine dair perspektifler arasındaki bağlantı, İngiliz arkeolog Stuart Piggot'un (1910-1996) ilk kez yayımlandığı 1968'den itibaren sık sık yeni baskısı yapılan *The Druids* [Druidler] adlı eserinde yeniden ele alınmıştır. Buna karşın Christian-Joseph Guyonvarc'h (* 1926) ve Françoise Le Roux (1927-2004) isimli Fransız Keltologlar tarafından yayınlanan *Les Druides* [Druidler (Almanca ilk kez 1996'da *Die Druiden* adıyla yayınlanmıştır)], tamamen farklı bir nitelikteydi. Eser, konunun araştırma ve algı tarihi yönlerini büyük ölçüde saklıyor, Orta Çağ'dan kalma ve genel olarak otantik olarak sınıflandırılan İrlanda dilinde yazılmış metinlerine geniş yer veriyor, zaman ve mekândan bağımsız olarak temel ve sabit bir Druid fenomeni olduğunu ileri sürüyordu. Fransız araştırma-inceleme kitapları yazarı Jean Markale (aslında Jacques Bertrand, *1928) bu eserin yayınlanmasından bir sene önce *Le Druidisme* [Druidizm] başlığıyla konuyu popüler-bilimsel olarak ele alan ve *Die Druiden* adıyla Almanca olarak da yayınlanan bir kitap kaleme almıştı. Onu 1994 yılında İngiliz yayıncı ve yazar Peter Tremayne (gerçekte Peter Berresford Ellis, *1943) izlemiş, *The Druids* başlığıyla yayınlanan kitabı iki yıl sonra *Die Druiden* ismiyle yine Almanca olarak yayınlanmıştı. Kendrick ve Piggot tarzında konuyu kapsamlı bir şekilde ele alan en son eser, Fransız arkeolog Jean-Louis Brunaux (*1953) tarafından 2006 yılında yayınlandı. Brunaux, Gournay-sur-Aronde Roma öncesi Kelt tapınağını kazan kişi olarak eserine bu tecrübelerini de yansıtmıştı.

Bugün bir kitapçada ya da internette Druidlerle ilgili kitaplar arayacak olursanız yahut tesadüfen bu tür kitaplara rastlarsanız, yalnızca yukarıda bahsedilen bilimsel ya da popüler-bilimsel eserlerle karşılaşmayacağınızdan kesinlikle emin olabilirsiniz. Aksine, örgütlenme yapıları, maneviyatları ve düşünce yapılarıyla Yunanların ve Romalıların verdiği bilgileri, son yarım bin yılın algı tarihini ve modern ilahiyat araştırmalarını çok çeşitli şekillerde ve sıklıkla sanki bir prizmadan kırılarak geçermiş gibi yansıtan "Yeni Dinler" ile ilgili çok sayıda eser karşınıza çıkacaktır. Bu kitaplarda Druidler; ekseriyetle Kelt cadılığı, Kelt şamanizmi, Kelt ağaç burçları ve Kelt rekonstrüksiyonizmi gibi fenomenlerle

çeşitli temas noktalarına sahip olan ancak zaman zaman tarihsel rol oyunlarının ve edebiyattan ilham alan boş zaman etkinliklerinin dinsel olmayan formlarına kayan yeni Kelt paganlığının bir bileşeni olarak karşımıza çıkar (Görsel X).

Görsel X: Londralı “Druid Topluluğu” hayatını kaybeden bir üyelerinin anısına meşe ağacı dikmeye gidiyor (1920 civarı).

“Yeni Pagan” olarak adlandırılan Druidlerin tümünün Antik Çağ’daki Kelt Druidlerini örnek aldıkları ve köklerini onlarda gördükleri bir kenara bırakılacak olunursa,-halka açık ritüeller uygulayarak, yayınlar yoluyla ya da internet üzerinden- varlığını sürdüren çağımızın Druid örgütlenmeleri farklı yaşlara sahiptirler. Bazıları kendilerini pek de güvenilir olmayan bir geleneğe göre 1717’de yukarıda da ismi anılan deist filozof John Toland tarafından Londra’da kurulan ve İrlanda dilindeki adı *An Druidh Uileach Braithre-achas* [Evrensel Druid Halkaları Bağı] olan bir derneğin devamı olarak görürler. Ancak 1781’de kurulan *Ancient Order of Druids* [Antik Druid Tarikatı], genellikle modern Druidizmin en eski örgütü olarak kabul edilir.

Modern Druidlerin sayısal olarak en büyük birliğini, 1964 yılında şair, sanatçı ve yazar Ross Nichols (1902-1975) ve onunla aynı düşüncelere sahip birkaç kişi tarafından

Antik Druid Tarikatı'nın bir parçası olarak kurulan *Order of Bards, Ovates and Druids* (OBOD) oluşturur. Bu oluşum, www.druidry.org adresindeki web sitesinde Druidizmi "canlı ve dinamik, doğada kurulmuş, bütün dünyada yeşeren ve toprağa duyduğumuz sevgiyi, yaratıcılığa ve sanatlara duyduğumuz sevgiyle birleştiren bir maneviyat" şeklinde tanımlar. OBOD kendisini ise "değerli ve harekete geçirici bir öğreti olan Druidizmin uygulanmasına, öğretilmesine ve geliştirilmesine adanmış manevi bir grup" olarak tanımlar. Yine burada, Druidizm ile bir tarikat kültürü arasındaki fark vurgulanmaktadır: "Cinsiyetlerine, cinsel yönelimlerine ve etnik kökenlerine bakılmaksızın, dinî inançları olan ve olmayan herkes tarikata üye olabilir." Web sitesine göre hem Druidizmin hem de OBOD'un amacı, üyelerine "içlerindeki sevgiyi, bilgeliği ve yaratıcılığı deneyimlemekte ve ifade etmekte" yardımcı olmaktır - "Ağaçlara ve taşlara duyulan sevgi, hayvanlara ve bedenlere duyulan sevgi, hikâyelere ve efsanelere duyulan sevgi, güzelliğe ve huzura duyulan sevgi, insanların birbirlerine duydukları sevgi ve yaşama duyulan sevgi." Örgütlenme bakımından OBOD birbirlerinden farklı bilgi seviyesine sahip Bardlar, Ovadlar ve Druidler şeklinde hiyerarşik bir yapıya sahiptir ve iki farklı örgütlenme formu mevcuttur: Resmi olmayan bir "Tohum Grubu" (*Seed Group*) herkesin üyeliğine açıkken, "Koru" (*Grove*) bir üst seviyede bulunan yapı olarak en az iki Druid tarafından yönetilmelidir. Bir Druid seviyesine ulaşabilmek için üyeler normal şartlar altında iki ya da üç yıl süren bir uzaktan eğitime katılırlar. Tarikatın faaliyetleri arasında, "Koru" olarak örgütlenen grupların düzenli toplantıları, hep birlikte katılım sağlanan sekiz mevsimlik bayramlar, doğumların ve düğünlerin kutlanması, ayrıca görüş alışverişinde bulunmak ve sosyalleşmek için düzenlenen resmi olmayan toplantılar bulunmaktadır.

Kolaylıkla görülebileceği üzere, OBOD kendisini hem XVIII. ve XIX. Yüzyılların hem de Antik Çağ'ın Druidleriyle aynı şekilde ilişkilendiriyordu. OBOD'un kurucusu Ross Nichols'un arkadaşı olan ve Hristiyanlık öncesi doğa dinlerini yeniden canlandırmak için 1954 gibi bir tarihte senkretik Wicca dinini kuran İngiliz sömürge memuru, yazar ve okültist Gerald Breusseau Gardner (1884-1964) de yapı

içerisinde oldukça büyük bir nüfuza sahipti. Antropolog James George Frazer'in (1854-1941) etkisiyle 1921 yılında yayınladıkları, ancak uzman tarihçiler tarafından sert bir şekilde eleştirilen *The Witch Kult in Western Europa* [Batı Avrupa'da Cadı Kültü] adlı kitaplarında Yeni Çağ'ın ilk dönemlerindeki cadılık olgusunu Erken Taş Çağı'na ait boynuzlu bir tanrının kalıntıları olarak yorumlayan okültist Aleister Crowley (1875-1947) ile Mısırolog ve halk bilimci Margaret Murray (1863-1963) da önemli bir rol oynuyorlardı. OBOD, tarikatı 1988'den beri yöneten ve Carl Gustav Jung'un (1875-1961) derinlik psikolojisine dair fikirlerini de yaygınlaştıran psikolog ve psikoterapist Philip Carr-Gomm'dan da (*1945) önemli bir düşünsel destek aldı. Tarikatın, altı özellikle çizilen dogmatik olmayan yapısı ve herkese hitap eden karakteri, ayrıca "Tohum" ve "Koru" gruplarının büyük ölçüde özerk faaliyetler sergilemeleri nedeniyle, bu farklı akımların ağırlığı ve göreceli anlamı hem üyeler hem de dışarıdan bakan gözlemciler tarafından farklı şekillerde algılanmaktadır. British Druid Order [İngiliz Druid Tarikatı] ise 1970'li yıllarının sonlarında kurulmuştu. Tarikatın kurucusu Philip Shallcrass'ın (*1953) Druidlerle tanışması, şair ve yazar Robert von Ranke-Gravers'in (1895-1985) *Ak Tanrıça* adlı eserinden yaptığı okumalar, din bilimcisi Mircea Eliade'nin (1907-1986) Şamanizm araştırmaları ve Wicca Hareketi'ne üyeliği üzerinden gerçekleşmişti. BDO, www.druidry.co.uk web sitesinde Druidizmi Avrupa'nın Buzul Çağı'nda eski dinsel inanışlar ve uygulamalar temelinde gelişen "yaşayan bir spiritüel gelenek" olarak tanımlamaktadır. Bu sitede "Yeni pagan Druidizmi hayat döngüsüne, doğanın ruhlarına, atalarımıza ve onların tanrılarına bağlantı kurmak için yeni yollar sunuyor. Bütün spiritüel geleneklerde olduğu gibi en yüksek hedef, sonsuz olanla bir olmaktır" denmektedir. BDO Druidizmi kendi ifadelerine göre "her şeye ruhların nüfuz etmesinden dolayı animist, birçok tanrıyı kabul etmesinden dolayı çoktanrıcı, ruh dünyalarının ve sakinlerinin gerçekliği bilgisiyle de şamanisttir."

Antik yazarlar Druidleri her şeyden önce Galya ve Britanya coğrafyalarıyla tanımladıklarından, Yeni Çağ Druidizmi de öncelikle Fransa ve Britanya Adaları'yla sınırlı kalmıştı. Britanya Ancient and Archaeological Order of Dru-

ids'in Amerika dalı, daha 1912 gibi erken bir tarihte Ancient Order of Druids in America (AODA) ismiyle kurulmuştu. Mevcut web sitesi www.aoda.org Druidizmi "Doğal spiritüalizmin ve iç değişimin yolu" olarak tanımlamaktadır. 1963'te Northfield'deki (Minnesota) Carleton College'daki öğrenciler tarafından *Reformed Druids of North America*'nın (RDNA) kurulması, Amerika Birleşik Devletleri ve Kanada'daki Yeni-Pagan Druid hareketlerinin gerçek başlangıç noktası olarak kabul edilir. Başlangıçta öğrencilerin dinlerini istedikleri gibi yaşama özgürlüğü taleplerini vurgulamak için başlatılan RDNA, Druidlere dönüşü Hinduizm, Taoizm ve Zen Budizm'inden yapılan alıntılarla birleştirdi. Çeşitli özellikleri Kelt tanrılarının isimleriyle anılan (örneğin güneş için *Belenos*, nehirler için *Sirona*, denizler için *LLyr* vb.) doğaya tapınma, burada önemli bir rol oynamaktadır. "Korular" (*Groves*) şeklinde örgütlenen RDNA'da toplam on farklı Druid seviyesi bulunmaktadır ancak sadece ilk üç seviyeden Druidler için sahip oldukları meşruiyet ve otoritenin pratik sonuçları olabilmektedir. Üçüncü seviyeden Druidlerin tümü birlikte *Council of Dalon ap Landu*'yu oluştururlar. Sadece bu konsey hareketin tümünü bağlayan kararları alabilir ve başkanlığını o an görevde bulunan Carleton Başdruidi yapar. Ancak oluşumun 1970'li yıllarında *New Reformed Druids of North America* (NRDNA) ve *Schismatic Druids of North America* (SDNA) olarak bölünmesinin ardından konseyin önemi de azalmış ve o zamandan bu yana bağlayıcı bir karar almamıştır.

RDNA'dan ya da NRDNA'dan ayrılan ve 1983'te kurulan bir başka grup olan *Ár nDraiocht Féin* ("Bizim Druidizmimiz") Hareketi, İrlandaca ismine rağmen Kelt, Eski İskandinav, Yunan, Roma, Slav ve Eski Hint ritüellerini ve inançlarını birleştirmeyi amaçlamaktadır. Fransız dilbilimci Georges Dumézil'in (1898-1986) teorileri bunda önemli bir rol oynuyordu. Dumézil'e göre Hint-Avrupalıların ve dolayısıyla Hint-Avrupalı halkların dünya görüşü, egemenlik (*sovereignty*), savaş gücü (*force*) ve doğurganlıktan (*fécondité*) oluşan hiyerarşik üç katmanlı bir yapı üzerinde yükseliyordu. "Korular" (*Groves*) şeklinde örgütlenen *Ár nDraiocht Féin*, bilimsel temelli özgünlük arayışını tarih öncesi dinleri modern zamanlara uyarlama taahhüdü ile birleştiriyor; bu

da, esas olarak, kanlı kurban törenlerinin reddedilmesi üzerinden yansımasını buluyordu. Hareket, 1996 yılında Başdruidlik makamından sağlık nedenleriyle istifa eden şarkıcı, şair ve gazeteci Isaac Bonewits (*1949) tarafından kuruldu. Bonewits, o zamandan bu yana ömür boyu emekli Başdruid unvanına sahip ve halen neo-pagan yaşlıların uygun bir şekilde bakım görmeleri için çalışmalar yapıyor.

Almanca konuşulan bölgede Yeni-Druidizm, yeni pagan inanç topluluklarının pek çok yüzünden sadece biri. "Orden vom Steinberg keltisch-germanische Religionsgemeinschaft e. V." [Steinberg Kelt-Alman Dinî Topluluğu] www.chlochsliaiph.de adresindeki web sitesine göre, kendisini "Kelt inancına göre yeniden düzenlenmiş Yeni-Druid tarikatı" olarak görüyor, ancak www.celtoi.net internet portalı Druidlere özel bir atıfta bulunmadan "Yeni-Kelt inanç topluluğu" ifadesini kullanıyor. "Rabencian - Verein zur Weiterentwicklung heidnischer Traditionen e. V." [Karga Klanı - Pagan Gelenekleri Geliştirme Derneği] ise etnik, coğrafî ya da zamansal sınırlamaların tümünü reddederek, çok daha genel bir yapıya sahip olduğunu ilan ediyor. Buna uygun olarak da www.rabencian.de adlı web sitesinde, "kendilerini pagan geleneklerine yönlendiren ve bunları sürdürmek, güncellemek ve geliştirmek isteyen insanlar için bir lobi" olarak tanımlıyor. Yeni-Druid toplulukların artık takip edilmesi çok zor olan çeşitliliği ve hızla büyüyen yelpazesi hakkında 2003 yılından bu yana *Druid Network* www.druid-network.org sitesi bilgi vermektedir.

Druidlerin akılda kalan klişeler sayesinde, karikatüristler ve parodistler için minnettar kalınan hedefler haline gelmesi hiç de şaşırtıcı değil. Terry Deary ve Martin Brown tarafından yazılan popüler *Horrible Histories* [Korkunç Tarihler] serisinin 1997 yılında yayınlanan *The Cut-Throat Celts* [Cani Keltler] başlıklı cildinin kapağında (kurban bıçaklarıyla silahlanmış ve karakteristik başlıklı pelerinlerle giydirilmiş) Druidlerin bulunması tesadüf değildir. René Goscinny (1926-1977) ile Albert Uderzo (*1927) tarafından yaratılan ve ufak tefek ama kurnaz Asteriks ile güçlü arkadaşı Hopdediks'i dünya çapında üne kavuşturan Galya köyünün Druid'i Büyüfiks, geride bıraktığımız elli yıl zarfında hiç şüphesiz yeni zamanların en tanınmış Druid'i oldu.

SON DEĞERLENDİRME

Druidlerin Antik Çağ'dan günümüze kadar uzanan hikâyelerinden nasıl bir sonuç çıkartmak gerekiyor? Belki de ilk olarak, burada da üzerinde çokça durulduğu şekliyle Hristiyanlık öncesi Avrupa dinleri hakkındaki bilgilerimizin kesinlikten çok uzak olduğunu kabul etmek gerekir. Druidlerin ne oldukları, ne yaptıkları ve ne öğrettikleri, yapılan arkeolojik ve filolojik araştırmalara rağmen -hatta belki de, tam da bunlar yüzünden- hâlâ tartışmalıdır çünkü birçok kaynak en önemli noktada bize bilgi vermeyi reddeder ya da bu bilgiler çeşitli sebeplerden ötürü farklı şekillerde yorumlanabilir. Daha da dikkat çekici olan şey, Yeni Çağ'ın başlangıcından günümüze kadar, her dönemde ideal bir Druid tablosunun çizilmesinde ısrar edilmesidir. Bu noktada kişisel ütopyalardan bahsetmek insana cazip gelebilir ancak bu tanımlama temel bir noktada doğru değildir: Druidlere duyulan hayranlığın sebebi, onların bir hayal dünyasına yerleştirilmelerinden kaynaklanmıyordu, aksine, bu hayranlığın sebebi, antik yazarlar tarafından görgü tanıklıklarına ve güvenilir kaynaklara dayanılarak, yeni-paganlar tarafından da dilsel ve tarihsel gerçekliği yeniden yaratma üzerinden ifade edildiği şekliyle, onların tarihselliğine duyulan inançtı. Ancak *Ár nDraíocht Féin* gibi İrlandaca bir ifadenin kendisini Druidlere aynı ifadenin Almanca çevirisine göre daha fazla yaklaştıracığını düşünen biri, hiç şüphesiz kendisini kandırıyor demektir: Özellikle *draíocht* (eski İrlandaca *druí-decht*) "Druidizm" gibi bir soyutlama, ancak yabancı bir bakış tarafından -bu durumda: Hristiyanlık- yapılabilir. Zaten Druidlere, onların ayinlerine ve mitlerine yaklaşmak için yaptığımız her girişimde kullandığımız kelimelerin kökeni Greko-Romen ve Yahudi-Hristiyan geleneklerine dayanır; onları ne görmezde gelebilir ne yok sayabilir ne de Druidlerin kendilerine dair bakış açılarıyla değiştirebiliriz.

Ancak Druidlere duyulan hayranlığın bir kısmı bizim Klasik Antik Çağ'a ve Kutsal Kitap'ın mirasına duyduğumuz hayranlıktan ileri gelmiyor mu? Budizm'in Avrupa'da yaygınlaşmasını Avrupa'nın Hristiyanlaştırılmasıyla kıyaslayacak olursak, Budizm öncesi dinlere ya da bu dinlerin rahiplerine duyulan yüzlerce yıllık bir hayranlığı, saygıyı ya da ilgiyi tespit edemeyiz. İslam kültür alanında da, eski Arap paganlığının *kahana* adı verilen kâhin-rahiplerine son birkaç yüz yıldır ilgi gösterilmesi söz konusu bile değildir. Bu nedenle, Druidlere yönelik Avrupalı-modern coşkunun kökenini, *Yeni Ahit'*te zaten somut olan, özellikle Hristiyanlığa ait vaat ve yerine getirme kavramlarında ve bunların *İncil* dışı Greko-Romen geçmişle ilişkisinde görmek mantıklıdır. Yeni Çağ hümanizminde Druidlere duyulan hayranlığın, Druidlerin, Bardların ve Semnotheoî'nin, Nuh ile Orta Çağ'da torunlarının -*İncil*'deki düşünce kalıpları kullanılarak- yeni İsrail halkı olarak kabul edildiği Frankların -Romalıların kuruluş efsanesine göre Truva'dan kaçmayı başaran insanlardan biri olan- efsanevi atası Francus arasındaki bağlantı unsuru olarak tanıtılmasıyla birlikte başlaması bir tesadüf değildir. Kurtuluş tarihinin şekillendirdiği bir Hristiyan dünya görüşünde kabul edilebilir olabilmek için, *İncil* dışı tarihin insanların ve olaylarının *İncil*'le bağlantılı veya onunla uyumlu olması gerekiyordu. Bu bakış açısı, Aydınlanma'nın ardından geleneksel Hristiyan tarih görüşü sorgulanmaya başladığında ve ona sekülerleştirilmiş alternatifler tasarlandığında da birçok durumda varlığını sürdürmüştür. Bu nedenle, tarih öncesi ve erken tarih, ilahî yazgı varsayımı olmaksızın bile oldukça ilgi çekici ve öğretici kalmaya devam etti çünkü özellikle XVIII. ve XIX. yüzyıllarda bu kadar çok filozofun, sosyal ve ekonomik teorisyenin kendileri tarafından propagandası yapılan hedeflere çok uzak bir geçmişte ulaşıldığına dair belgeleri ısrarla takip etmeleri başka nasıl açıklanabilir ki? Yeni Çağ'ın şiddet kullanmayan ekolojik Yeni-Druidi, Romantizm'in parlak vizyon sahibi Druidi, Aydınlanma'nın rasyonel deist Druidi ve Hümanizm'in doğa dinine inanan tek tanrıcı Druidi, bu bakış açısıyla, işlevi nihayetinde kendi ideallerini tarihe geri yansıtmak ve -gerektiği takdirde süslenmiş veya tahrif edilmiş- tarihsel kaynakları doğrulamak olan bir ve aynı tipin çağa özgü varyantları olarak ortaya çıkar.

Elinizdeki kitap da bu geleneği takip ediyor mu? Bir bakıma evet çünkü konuya yüzyıllardır duyulan hayranlık olmasaydı, bu kitabın "C. H. Beck Wissen" [Runik Bilgi] dizisinde yayınlanması pek de mümkün olmazdı. Artık Kelt Druidleri hakkında herkesin erişebileceği yeni bir monografi daha var, ancak Roma *haruspices*leri, *flamineleri* ve *pontifleri*, Yunan *hiereis*, *hieropoioi* ve *manteisleri*, Sümer *sangaları*, Asur *kumrumları* ve Eski Dünya'nın din görevlileri varlıklarını derlemelerde ve özel bilimsel literatürde sürdürmekle yetinmek zorunda kalacaklar. Ancak, bunların dışında, bu kitabın Druidler hakkında yazılmış sayısız popüler ve ezoterik eserden iki temel noktada farklı olduğu unutulmamalıdır: Birincisi, bu kitap, doğrudan bilgilerimizin tümünü edindiğimiz orijinal Yunan, Roma ve İrlanda kaynaklarına dayanıyor. İkincisi, eleştirel ve tarihsel olarak sağlam temellere dayanan bir kendi üzerine düşünmeye dayanmaktadır ki, bu da ilk maddede anılan kaynakların akla yakın bir yorumunu mümkün kılıyor. Bu şekilde anlaşılıp uygulandığı takdirde, tarihsel Druidlerle ve günümüzdeki varoluşlarıyla ilgilenmek, genel olarak geçmiş kültürlerle ilişkilerimizin önkoşulları ve koşulları hakkında düşünmemize de ilham verebilir. Bu hem eğlencelidir hem kimseye zararı dokunmaz hem de içinde yaşadığımız çağı zenginleştirir.

KAYNAKÇA

Asher, Ronald E., *National myths in Renaissance France. Francus, Samothres and the Druids*, Edinburgh 1993.

Bridgman, Timothy P., *Hyperboreans. Myth and History in Celtic Hellenic Contacts*, New York 2005.

Brunaux, Jean- Louis, *Les Druides. Des philosophes chez les Barbares*, Paris 2006.

Brunaux, Jean- Louis, *Nos ancêtres les Gaulois*, Paris 2008.

Cain, Hans-Ulrich ve Sabine Rieckhoff (ed.), *Fromm – fremd – barbarisch. Die Religion der Kelten*, Mainz 2002.

Carruthers, Gerard ve Alan Rawes (ed.), *English Romanticism and the Celtic World*, Cambridge 2003.

Chadwick, Nora, *The Druids*, new edition, Cardiff 1997.

Champion, Justin, *Republican Learning. John Toland and the Crisis of Christian Culture*, Manchester 2003.

Charnell-White, Cathryn, *Bardic Circles. National, regional and personal identity in the Bardic vision of Iolo Morganwg*, Cardiff 2007.

Constantine, Mary-Ann, *The Truth against the World. Iolo Morganwg and Romantic forgery*, Cardiff 2007

Freeman, Philip, *The Philosopher and the Druids. A journey among the ancient Celts*, New York 2006.

Gallant, Christine, *Keats and Romantic Celticism*, New York 2005.

Goudineau, Christian (Yay.), *Religion et Societe en Gaule*, Paris 2006.

Green, Miranda Jane, *Exploring the world of the Druids*, Londra 1997.

Haffner, Alfred (ed.), *Heiligtümer und Opferkulte der Kelten*, Stuttgart 1995.

Haycock, David Boyd, William Stukeley. *Science, Religion and Archaeology in Eighteenth-Century England*, Rochester, NY 2002.

Hofeneder, Andreas, *Die Religion der Kelten in den antiken literarischen Zeugnissen. Band 1 Von den Anfängen bis Caesar*, Viyana 2005.

Hofeneder, Andreas, *Die Religion der Kelten in den antiken literarischen Zeugnissen. Band 2 Von Cicero bis Florus*, Viyana 2008.

Hutton, Ronald, *The Druids*, Londra 2007.

Jenkins, Geraint H. (Yay.), *A Rattleskull Genius. The many faces of Iolo Morganwg*, Cardiff 2005.

Jones, Leslie Ellen, *Druid, Shaman, Priest. Metaphors of Celtic Paganism*, Enfield Lock 1998.

Kendrick, Thomas Downing, *The Druids*, Londra 1927.

Le Tallec, Cyril, *Mouvements et sectes néo-druidiques en France*, Paris 2006.

Löffler, Marion, *The literary and historical legacy of Iolo Morganwg 1826 – 1926*, Cardiff 2007.

Maier, Bernhard, *Lexikon der keltischen Religion und Kultur*, Stuttgart 1994.

Maier, Bernhard, *Die Kelten*, Münih 2000.

Maier, Bernhard, *Die Religion der Kelten*, Münih 2001.

Maier, Bernhard, *Kleines Lexikon der Namen und Wörter keltischer Herkunft*, Münih 2003.

Maier, Bernhard, *Stonehenge. Archäologie, Geschichte, Mythos*, Münih 2005.

Morse, Michael, *How the Celts came to Britain. Druids, ancient skulls and the birth of archaeology*, Stroud 2005.

Nippel, Wilfried, *Griechen, Barbaren und "Wilde" Alte Geschichte und Sozialanthropologie*, Frankfurt 1990.

Owen, A. L., *The Famous Druids. A survey of three centuries of English literature on the Druids*, Oxford 1962.

Parry, Graham, *The Trophies of Time. English Antiquarians of the Seventeenth Century*, Oxford 1995.

Piggott, Stuart, *The Druids*, Londra 1968.

Piggott, Stuart, *William Stukeley. An Eighteenth-Century Antiquary*, Londra 1985.

Piggott, Stuart, *Ancient Britons and the Antiquarian Imagination*, Londra 1989.

Robson, Michael (Yay.), *Curiosities of art and nature. The new annotated and illustrated edition of Martin Martin's classic: A Description of the Western Islands of Scotland*, Port of Ness 2003.

Schmidt, Wolf Gerhard ve Howard Gaskill (Yay.), *"Homer des Nordens" und "Mutter der Romantik": James Macphersons Ossian und seine Rezeption in der deutschsprachigen Literatur*, 4 Cilt, Berlin 2003–2004.

Smiles, Sam, *The Image of Antiquity. Ancient Britain and the Romantic Imagination*, New Haven ve Londra 1994.

Zecchini, Giuseppe, *I Druidi e l'opposizione dei Celti a Roma*, Milano 1984.

DİZİN

A

Ada Keltleri 84, 103
adi ökseotu 41
Agamemnon 60
Albert Uderzo 110
Alexander Severus 65
altın orak 42
Ammianus Marcellinus 16, 34, 35
Anatole le Braz 101
Ancre Nehri 49
Andreas Hofeneder 104
Anglesey 63, 94, 99
Antik Druid Tarikatı 106, 107
Antik Hindistan 15
Antoine Meillet 90
Appian 15
Ardenler 50
Arduinna 26
Aristoteles 11, 12, 16
Ashmolean Müzesi 89
Asteriks 110
Atina 61
Augustus 16, 17, 30, 31, 40, 65
Aurelian 65
Aydınlanma 89, 90, 112
Aylett Sammes 83, 87, 93
Aziz Patrick 68, 69, 70, 71, 72, 74, 75

B

Balkanlar 9, 59

Baltık Denizi 46
Başdruid 71, 100, 101
Beowulf 77
Bibracte Kalesi 21
Bohemya 52
Boudicca 27
Bretonya 8, 96, 101
Britanya 8, 24, 32, 57, 58, 63, 72, 77, 83, 84, 89, 91, 94, 97, 98, 100, 101, 108
Budizm 20, 109, 112
Bull Rock Adası 15
Büyüfiks 110
Buzul Çağı 108

C

Cantar de mio Cid 77
Caracalla 27
Carl Gustav Jung 108
Cassius Dio 26
Celtos 15
Cernunnos 27
Chanson de Roland 77
Choir Gaur 95
Christian-Joseph Guyonvarc'h 105
Christian Jürgensen Thomsen 103
Cicero 33, 46, 115
Çin 21
Çıplak Bilgeler 11, 23
Claudius 40, 65, 94
Coligny 14, 76
Commenta Bernensia 43

Conrad Ferdinand Meyer 45

Cu Chulainn 67, 68, 74, 77

D

Delfi Tapınağı 39

Diocletian 65

Diodoros 15, 19, 34, 35, 36, 37, 38, 41, 47, 56, 57, 58, 60, 61

Diogenes Laertios 11, 23, 55

Dioskurlar 29

Dis Pater 15, 43, 80

Diviciacus 33, 75

Donn 15

Druidizm 105, 107, 110, 111

Druidler 7, 8, 9, 11, 12, 16, 21, 23, 24, 32, 33, 34, 37, 38, 40, 47, 55, 56, 57, 58, 59, 61, 63, 64, 67, 68, 72, 75, 76, 79, 81, 83, 84, 87, 89, 91, 92, 96, 97, 98, 100, 103, 104, 105, 107, 109, 113

Dursey Adası 15

E

Edmund Gibson 90

Eduard Norden 104

Edward Jones 99

Edward Lhuyd 89

Edward Williams 99, 100

Elias Schede 85

Esaias von Pufendorf 85

Eski Ahit 13, 83

Eski Hintçe 24

Eski Mısır 21

Esus 29, 42, 43, 44

Etienne Forcadet 82

Etienne Pasquier 82

Evan Evans 99

ezoterik 113

F

Felix Jacoby 104

Fortuna 29

Françoise Le Roux 105

François Jaffrennou 101

François Meinard 82

Friedrich Drexel 52

G

Galâtai 8

Galateia 15, 61

Galates 15, 61

Galatlar 15, 61

Galce 13, 42, 76, 84, 89, 90, 92, 95, 98, 99

Galler 8, 13, 25, 31, 81, 84, 98, 99, 100, 101

Galya 10, 12, 14, 16, 17, 18, 24, 25, 26, 27, 29, 30, 31, 32, 33, 37, 38, 39, 40, 41, 49, 50, 51, 53, 55, 56, 57, 58, 59, 63, 64, 65, 76, 86, 98, 104, 108, 110

Galya Oppidiumu 51

General Caepio 39

George Buchanan 84

Georges Dumezil 109

Georgios Gemistos Plethon 83

Gerald Breusseau Gardner 107

Germerler 25, 46, 58

Giovanni Pico della Mirandola 83

Giraldus Cambrensis 84

Gotça 13

Gournay-sur-Aronde 48, 49, 50, 105

Grannus 27

Guillaume Postel 82

Gundestrup Kazanı 43, 44

Güney Almanya 9, 52

Güney Fransa 14, 32

Gwyneddigion 100

H

Hallstatt Gölü 9
Hallstatt Kültürü 9
Hans Olof Hildebrand 104
Havari Petrus 70
Hector Boece 92
Helenizm 11
Henri d'Arbois de Jubainville 103
Henry Rowlands 94, 99
Hermes Trismegistos 84
Hinduizm 20, 109
Hint-Avrupa 9, 13, 25, 75, 90, 103
Hint-Avrupa Dil Ailesi 103
Homer 60, 116
Hopdediks 110
Hristiyanlık 7, 14, 15, 19, 23, 30, 68, 70, 71, 72, 74, 75, 76, 81, 82, 91, 92, 95, 97, 98, 107, 111
Hümanizm 79, 112
Humphrey Lhuyd 99

I

İberya Yarımadası 9, 27, 36
İbrahim 93
III. Napoleon 104
İliryalılar 15
Illyrios 15
Inber Scene Koyu 15
İncil 71, 79, 80, 81, 93, 112
İngiliz Druid Tarikatı 108
Ingio Jones 91
İrlanda 8, 13, 15, 23, 24, 25, 30, 31, 32, 35, 65, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 90, 105, 106, 113
İrlandaca 14, 42, 68, 69, 73, 74, 75, 76, 84, 89, 109, 111
İrlanda milliyetçileri 77
İrlanda takvimi 31
İskandinavya 72

İskenderiyeli Philo 17
İskenderiyeli Timagenes 16, 35
İskoçya 8, 68, 84, 91, 92, 97, 98
İslam 112

J

Jacques Cambry 96
James Garden 92
James George Frazer 108
James Macpherson 97
Jean Guenebault 84
Jean Markale 105
Johannes Stobaios 17
Johann Georg Turmair 79
Johann Kaspar Zeuss 103
John Aubrey 91
John Bale 82
John Ogilvie 98
John Price 99
John Smith 95, 98
John Toland 89, 106, 115
Joseph Justus Scaliger 80
Jül Sezar 12, 25
Jüpiter 25, 29, 43, 64

K

kadın Druid 98
Karl Trüdinger 104
kehanet 33, 35, 37, 58
Keltçe 8, 9, 13, 24, 25, 35, 41, 62, 83, 84, 89
Kelt Druidleri 7, 99, 113
Keltine 15
Kelt kültürü 9, 80
Keltler 7, 8, 16, 18, 20, 21, 32, 38, 42, 43, 58, 59, 60, 61, 75, 79, 104, 110
Keltoi 8

Keltoloji 74, 102, 103

Kelt tanrıları 25, 26, 29, 32, 58

Kimberler 36

Kitionlu Zenon 46

Kıta Keltleri 103

kıyamet günü 72

Konstantinos Porfirogennetos 47

Koru 107, 108

Kral Büyük Herod 17

Kral Galates 15

Kral Loigaire 70, 71, 72

Küçük Asya 9, 55, 62

kült alanları 47, 48

kurban 20, 25, 34, 35, 36, 37, 38, 40, 41, 42, 43, 44, 46, 48, 50, 51, 56, 57, 58, 59, 82, 85, 87, 92, 94, 95, 98, 110

kutsal koru 46

Kuzey İngiltere 27, 93

Kuzey İtalya 90

L

Latène Kültürü 9, 10

Latince 8, 12, 13, 18, 24, 28, 32, 33, 41, 42, 68, 69, 71, 73, 75, 79, 81, 90, 95, 103

Lewis Morris 99

Livius 90

Llyn Cerrig Bach 94

Loranthus europaeus 41

Lugudunum 30, 31

Lusitanlar 36

M

Mag 70, 73, 75

Margaret Murray 108

Marin Çukuru 9

Mars 25, 29, 39, 43

Marsilio Ficino 83

Merkür 23, 25, 27, 29, 30, 31, 43, 84

meşe ökseotu 41

milliyetçilik 69

Mircea Eliade 108

Monmouthlu Geoffrey 98

Mont Beuvray 53

Muirchú 69, 70, 71

Münih 52, 116

Munster Kralı Cormac 74

Musa 70, 83

N

Naukratisli Athenaios 60

Naute Sütunu 28, 44

Neo-Druidler 87

Neuenburger Gölü 9

Nibelungenlied 77

Nikaialı Parthenios 15

Noel Taillepied 82

Notre-Dame Katedrali 28

Nuh 80, 83, 112

O

ökseotu 40, 41, 61, 82

Oliver Sheppard 77

Osmanlı İmparatorluğu 79

P

Paris 28, 44, 81, 103, 115, 116

Paul Yves Pezron 89

Pavlus 70

Persler 23, 47

Per Var Kerloc'h 101

Peter Tremayne 105

Philip Carr-Gomm 108

Philip Shallcrass 108

Pirus Zaferi 39

Pisagor 18, 19, 20, 21, 34, 84

Pisagor Teoremi 21

Plinius 40, 41, 42, 46, 61, 65, 82

Pluton 15

Polidoro Virgili 98

Polyphem 60, 61

Polyphemos 15

Pompeius 19, 42

Pomponius Mela 12, 13, 34, 47

Poseidonius 17, 18, 19, 20, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 41, 54, 55, 57, 60, 75

Prusalı Dion 55

Q

Quintilian 46

R

Reformasyon 79, 99

Ren 16, 17, 52, 58, 79

Rene Goscinný 110

Ribemont-sur-Ancre 49, 50

Richard Lewis 101

Robert von Ranke-Gravers 108

Roma İmparatorluğu 25, 27, 28, 43, 46, 65, 68

Romalılar 8, 39, 47, 63, 65, 91

Romalılaşma 38

romantik süreklilik teorileri 69

Romantizm 46, 96, 97, 112

Roma öncesi dönem 9, 24

Ross Nichols 106, 107

Rotterdamlı Erasmus 92

Rudolf Thurneysen 62

S

Şair Lucan 19, 64

Şamlı Nikolaus 17

Samothés 80, 81, 115

Samuel Bochart 83, 93

Samuel Johnson 97

Samuel von Pufendorf 85

Semnonés 46

Seneca 46

Sicilya 61

Sicilyalı Diodoros 12, 14, 15, 18, 81

Sicilyalı Diodorus 55

Simon Magus 70

Sir John Rhys 103

Slane Tepesi 69

Sokrates 11

Stoacı filozoflar 37

Stonehenge 91, 93, 95, 96, 116

Strabon 17, 34, 35, 36, 38, 41, 55, 56, 57, 58, 60, 61, 62

Stuart Piggot 105

Sueton 40, 65

T

Tacitus 16, 25, 26, 36, 46, 58, 63, 64, 80, 81, 94, 99, 104

Tanfana 46

Tanrıça Nerthus 46

Tanrı Leucetius 26

Tanrı Lugus 30

Taoizm 109

tapınak 31, 39, 40, 46, 48, 51, 53, 62

Tarvos Trigaranus 29

Taş Çemberi 92

Tauromenionlu Timaios 15, 61

Tektosaglar 62

Tevrat 70, 73

Thomas Downing Kendrick 104

Thomas Percy 99

Thoth 83

Tiberius 18, 28, 40, 65, 79

Tirechán 72

Tohum Grubu 107

Tolistoboglar 62

Tolosa Altını 39

Trokmerler 62

Truva Atı 39

Tuisto 16

Ymir 16

Yukarı İtalya 9, 81

Yunanlar 8, 23, 40, 61

Z

Zerdüşt 83

U

Ulster Döngüsti 74, 76

Ulusal Galler Festivali 100, 101

V

Valerius Maximus 18, 19, 20

Venüs 29

Vincenzo Belli i 98

Viscum album 41

viscum album platyspermum 42

Viyana 79, 115

Vulkan 29

W

Walter Charleton 91

William Borlase 93

William Camden 83, 90

William Dolle 87

William Stukeley 93, 115, 116

X

Xerxes 47

Y

Yafes 80, 83

Yahudiler 47

Yama 16

Yamı 16

Yeni Ahit 70, 79, 112

yeniden doğuş öğretisi 19

Yeni Pagan 106

yeşil ökse otu 42

DRUIDLER

KELT HALKLARININ GİZEMLİ RAHİPLERİ

BERNHARD MAIER

Kelt Druidleri, Hristiyanlık öncesi Eski Çağ'ın en tanınmış ve aynı zamanda en gizemli şahsiyetleri arasında yer alırlar. Ayrıca günümüzdeki yeni paganlığın en popüler ancak en fazla çelişki barındıran figürleridirler. *Druidler -Kelt Halklarının Gizemli Rahipleri-* kitabının ilk yarısında, Roma öncesi dönemde yaşayan Druidlerin Yunan ve Romalı yazarların edebî ve tarihî eserlerindeki tasvirleriyle modern arkeolojik buluntular karşılaştırılıyor. Kitabın ikinci yarısında ise, Druidlere dair sonraki dönemlerde ortaya çıkan düşüncelerin Avrupa kültür ve din tarihi çerçevesindeki gelişimi anlatılıyor. Kitabın değerlendirme kısmında ise tarihsel Druidler hakkındaki mevcut bilgilerimiz modern yazarların fantastik yorumlarıyla karşılaştırılıyor ve güvenilir tarihsel bilgiler ile modern spekülasyonlar arasındaki şaşırtıcı uçurum, özel olarak Avrupa'nın yabancı ve geçmiş dinlerle olan ilişkileri bağlamında anlaşılır kılınmaya çalışılıyor. Bernhard Maier bu kitabıyla Druidler hakkında hem Antik Çağ'da birer filozof, yargıç ve din adamı olarak yaşamları hem de Orta Çağ'dan günümüze kadar tarihte ve efsanelerde sürdürdükleri varlıkları hakkında çarpıcı bilgiler veriyor.

Bernhard Maier, Tübingen Üniversitesi'nde Genel Din Bilimleri ve Avrupa Din Tarihi profesörü olup, uluslararası öneme sahip bir Kelt araştırmacısıdır. Yayımlanan eserlerinden bazıları: *Germenlerin Dini* (2003), *Keltler* (2003), *Keltlerin Dini* (2004), *Stonehenge* (2018).

**RUNIK
KITAP**

ISBN 978-625-7757-55-3

